

**JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA PEDAGOGIKY A PSYCHOLOGIE**

Rodina, dítě a jeho dětství
The Family, Child and his childhood
Diplomová práce

České Budějovice 2009

Vedoucí diplomové práce:
Mgr. Marta Franclová

Vypracovala:
Olga Robová

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

V Českých Budějovicích 23.6. 2009

.....

Podpis studenta

PODĚKOVÁNÍ

Touto cestou bych ráda poděkovala vedoucí své diplomové práce paní Mgr. Martě Franclové za její vstřícnost, vedení, připomínky, cenné rady, věnovaný čas a především za inspirativní myšlenky.

Mé poděkování patří také všem rodinám a jejím členům, kteří byly ochotni se mého výzkumu účastnit a věnovat svůj osobní čas. Zároveň děkuji za jejich vstřícnost a otevřenost.

Děkuji také své rodině, blízkým a přátelům za jejich trpělivost, pomoc a především podporu, kterou mi poskytli.

ANOTACE

Diplomová práce se zabývá současnou podobou rodiny, jejími hodnotami, výchovnými přístupy, formami vzájemné komunikace, rodinného uspořádání a jejím vlivem na život a chování dítěte.

Teoretická část vychází z odborné literatury věnující se oblastem rodinného života, dítěti a výchově. Postupně jsou v ní zpracována jednotlivá témata, která s rodinou a výchovou souvisejí (typy rodiny, funkce rodiny, výchovné styly atd.)

Výzkumná část byla založena na kvalitativním přístupu, v jehož rámci byla provedena případová studie tří rodin s dětmi. Každá ze studií je podrobně rozpracována a odhaluje zákonitosti života a výchovných přístupů v současné rodině.

Z výsledků této studie vyplývá, že současní rodiče dávají přednost demokratickému až liberálnímu stylu výchovy, který je mnohem náročnější, než po staletí užívaný autoritativní přístup. A že větší výchovný úspěch přijde pravděpodobně tam, kde je v rodině emocionálně pozitivní prostředí, rodiče jsou starostliví a stanovují jasná pravidla.

Klíčová slova: rodina, rodiče, výchovné přístupy rodičů, rodinné prostředí, dítě, dětství, přístup k dítěti, výchova

OBSAH

I. TEORETICKÁ ČÁST

ÚVOD	8
1. RODINA	10
1.1. Vymezení pojmu rodina.....	10
1.2. Základní funkce rodiny.....	11
1.2.1. Primární funkce rodiny.....	11
1.2.2. Funkce rodiny směrem k dítěti.....	12
1.2.3. Vliv uspokojování/neuspokojování funkcí rodiny na budoucnost.....	15
1.3. Typy rodiny.....	15
1.3.1. Nukleární rodina a širší rodina.....	16
1.3.2. Rodina úplná a neúplná.....	16
1.3.3. Homosexuální pár vychovávající děti.....	17
1.3.4. Rodina vlastní a nevlastní (doplněná)	17
1.3.5. Rodina náhradní.....	19
1.4. Vliv rodiny na osobnost dítěte	20
1.4.1. Faktory působící na vývoj osobnosti	20
1.4.2. Vliv rodiny a výchovy.....	21
1.4.3. Morální vývoj (EQ)	22
1.4.4. Podnětné a nepodnětné prostředí.....	23
1.4.5. Temperamentová typologie osobnosti.....	23
1.4.6. Postoje rodičů.....	24
1.4.7. Řešení konfliktů.....	24
1.4.8. Komunikace v rodině a projevování citů.....	25
1.5. Rodina a výchova.....	25

1.5.1. Faktory ovlivňující výchovu.....	26
1.5.2. Význam rodiny a výchovy.....	26
1.5.3. Temperament a výchova.....	27
1.6. Rodiče, sourozenci a prarodiče.....	27
1.6.1. Rodiče.....	27
1.6.2. Sourozenci.....	28
1.6.3. Prarodiče.....	28
1.7. Podoby a proměny české rodiny	30
1.7.1. Současná rodina.....	31
1.7.2. Tradiční patriarchální rodina.....	32
2. DÍTĚ A DĚTSTVÍ.....	34
2.1. Stádia vývoje osobnosti dítěte.....	34
2.2. Temperamentové typy.....	34
2.3. Dějiny dítěte a dětství.....	37
2.4. Dítě a dětství dnes	40
2.4.1. Svět dnešního dítěte	41
2.5. Proč mají lidé děti.....	43
3. VÝCHOVA.....	45
3.1. Pojem výchova.....	45
3.1.1. Výchova v rodině.....	45
3.1.2. Záměrná výchova.....	46
3.1.3. Spontánní (funkční) výchova.....	47
3.2. Výchovné styly.....	47
3.2.1. Podmínky působící na způsob výchovy.....	48

3.2.3. Nevhodné styly výchovy, s nimiž se můžeme setkat:	48
3.2.4. Různost, rozdílnost a nejednotnost výchovných stylů.....	48
3.3. Principy výchovy v minulosti a dnes.....	49
3.3.1. Vývoj výchovy v předešlých dvou staletích.....	49
3.3.2. Výchova v současnosti.....	51
3.3.3. City ve výchově nyní a kdysi.....	51
3.4. Trávení volného času.....	51
3.4.1. Režim dne a týdne.....	53

II. PRAKTICKÁ ČÁST

---

4. VÝZKUM.....	54
4.1. Formulace problému.....	54
4.2. Cíle výzkumné studie.....	54
4.3. Charakteristika zkoumaného vzorku.....	56
4.4. Metody výzkumu.....	57
4.5. Průběh výzkumu.....	58
5. STUDIE RODIN.....	62
5.1. Případová studie rodiny R ₄	62
5.2. Případová studie rodiny R ₃	75
5.3. Případová studie rodiny R ₂	89
6. VÝSLEDKY VÝZKUMU A HODNOCENÍ.....	99
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	102
PŘÍLOHY.....	105

I. TEORETICKÁ ČÁST

ÚVOD

Rodina je základní jednotkou lidské společnosti, která člověka provází od kolébky do stáří. Její role v životě každého člověka je nezastupitelná. Po celém světě najdeme mnoho různých forem rodinného soužití. Rodina plní celou řadu funkcí od reprodukční, přes socializační a hospodářskou až k výchovné. Jakmile je jedna z nich narušena vývoj dítěte dostává trhliny, které často nelze zacelit a čím dříve k tomu dojde, tím fatálnější důsledky to má.

Rodina i přístup k dítěti prošly během staletí mnoha změnami a privilegia, kterým se dnešní dítě většinou těší, nebyla vždy samozřejmostí. V přístupu k dítěti byl ještě do poloviny minulého století, pevně ukotven autoritativní styl výchovy, který nepřipouštěl, ze strany dětí, mnoho námitek a jehož součástí byly také fyzické tresty. Dnes, se naopak ve výchově do popředí dostává liberální přístup, který dětem ponechává mnoho volnosti a dítě se často doslova stává „králem“. S tím souvisí celá řada nových situací a také problémů.

Stejně jako výchova, i forma rodinného soužití prošla změnami. Zatímco dříve byl manželský svazek zakládán za účelem zachování rodového majetku, pokračování rodu či z náboženských pohnutek a věci pospolitě se stavěly nad věci osobní, je současná rodina zakládána na citovém vztahu partnerů, kde individuální přání se kladou na první místo. Vztahy v dnešní rodině jsou tak mnohem bližší a citovější, ale o to více křehké. Rozpad manželství, který byl kdysi téměř nepředstavitelný je v současnosti na denním pořádku. Podle výzkumů Českého statistického úřadu se dnes rozpadá téměř každé druhé manželství a s tím souvisí problém neúplných rodin.

Prostředí rodiny v naší společnosti, stejně jako sama společnost, musí čelit novým změnám a požadavkům. Rodina se musí přizpůsobovat novým socio-ekonomickým a kulturním podmínkám. V této souvislosti se začíná často hovořit o krizi rodiny. Tuto krizi však nesmíme vnímat pouze z negativní stránky, ale můžeme ji brát jako výzvu a motivaci ke hledání nových možností, možná také návratu některých, dříve uznávaných, hodnot.

Teoretická část práce je soustředěna na vymezení pojmů rodina, dítě a dětství tak, jak k nim přistupují vybrané společenské vědy a psychologie.. Je založena na studiu

odborných publikací od předních autorů jako Z. Matějček, J. Langmeier, I. Sobotková, Z. Helus, O. Matoušek. Z. Lenderová aj., věnujících se tématům - rodina, výchova, dětství, historie rodiny

Jelikož cílem této diplomové práce je zjistit současné podoby rodiny, její hodnoty, postoje a především přístup rodičů k dětem, je výzkumná část založena na případové studii tří rodin, které byly průběžně sledovány po dobu jednoho roku. Pro získání co největšího množství údajů, jsem ve výzkumné části použila kvalitativní přístup a pro něj typické metody – pozorování, rozhovoru, řízeného rozhovoru, otevřené dotazníky, kresby rodiny, rodinné anamnézy.

Před časem jsem pracovala na zámeckém komplexu v Českém Krumlově. Rodina Schwarzenbergů, které kdysi zámek patřil, byla v mnoha směrech pokroková, a to včetně výchovných principů.

Jednou z nejpokrokovějších byla kněžna Paulína z Arenbergu, žijící na přelomu 18. a 19. století, která byla jednou z prvních českých šlechtičen kojících své děti. K výchově přistupovala podle principů J.J. Rousseaua. V zámeckém depositáři najdeme mnoho dobových výchovných příruček, dětských předmětů a obrázků, k nimž jsem měla přístup. Tam také začíná můj zájem o historii rodiny a výchovy, který se postupně během studia rozšířil i na rodinu současnou. Tato cesta mě přivedla k volbě tématu mé diplomové práce.

Dnes, kdy se mluví o krizi rodiny a výchovy, o stále vzrůstající rozvodovosti a agresivitě dětí, mi přišlo zajímavé, pokusit se poodhalit podobu současné rodiny se všemi jejími klady i zápory. Tomu jsem také přizpůsobila způsob zpracování této diplomové práce.

1. RODINA

1.1. Vymezení pojmu rodina

„Rodina je přístavem bezpečí, kde všichni členové najdou jistotu, odkud i děti se budou vydávat na dobrodružné výpravy za poznáním světa, ale kam se také budou vždy rády vracet.“ (Matějček, 1986)

V Evropě je rodina považována za základ společnosti. Existuje na každém kontinentu v různé úrovni složitosti vztahů, od loveckých a sběračských skupin u Šošonů či Pygmejů, až po nejvyspělejší průmyslové národy.

Na celém světě najdeme celou řadu rozmanitých forem svazků a s tím také souvisí jistá význačnost pojmu rodina.

Významný český sociolog Ivo Možný (1999) rodinu jednoduše definoval jako ve společnosti možný a uznávaný způsob sociální a fyzické reprodukce, charakterizovaný třemi stěžejními komponenty: dětmi, majetkem a sexem.

Konkrétní podoba rodiny, její funkce, velikost, pravidla závisí především na širších společenských podmínkách a úrovni dané sociální kultury (ekonomická a politická situace, příslušnost k určité třídě...atd.).

Rodina je jedním z nejsilnějších činitelů ve výchově dítěte a formování mezilidských vztahů, hodnot, postojů, základů etiky a životního stylu. Je místem prvních sociálních kontaktů, místem učení, podpory a lásky. Je jedním z nejvlivnějších výchovných faktorů v životě každého dítěte.

Rodina je zároveň jednou ze základních strukturálních složek společnosti, místem prvotní péče o děti a místem vytváření prvopočátečních předpokladů rozvoje osobnosti. Což nám potvrzuje i často slychaný výrok: *„Rodina je základ společnosti, jaká rodina – takové děti a taková společnost.“*

Téma rodiny je těsně spjaté se socializací osobnosti, i když je v současnosti stále více zřejmé, že role rodiny v tomto směru se neustále zmenšuje.

Jak uvádí Helus (2007), v rodině probíhá tzv. **primární socializace** - realizuje se v ní první kontakt dítěte se společností a kulturou. Rodina tím, jak s dítětem jedná, jaké k němu zaujímá postoje, jakou vytváří oporu pro jeho vývoj, jakou citovostí ho zahrnuje, mu zprostředkovává základní vzorce sociokulturního chování a myšlení. A díky nim dítě rozvíjí své vztahy k sobě samému, druhým lidem, širšímu sociálnímu okolí, věcem i úkolům.

Po socializaci primární následuje tzv. **socializace sekundární**, ve které sehrává významnou roli škola. Sem se však již promítají pozitivní, ale i negativní zkušenosti z rodinného prostředí, které mají dalekosáhlé důsledky. Školní úspěšnost je těsně spjatá s podmínkami v rodinném prostředí.

Dle Heluse (2007) je rodina základním životním prostředím dítěte. Nejen že dítě obklopuje, promítá se do něj, ale zároveň do něj natrvalo vrůstá. Rodinné prostředí se odráží v jeho vlastnostech, vtiskuje svou pečeť jeho jednání. Dítě je výrazným produktem rodiny. Očima své rodiny (svého otce, matky) na sebe pohlíží, hodnotí své projevy, výkony.

Dítě si zvnitřňuje klima rodinného prostředí, požadavky i nároky svých rodičů, rodinnou morálku, rodinné zájmy, cíle i styl rodinného soužití.

Shrme-li základní poznatky o rodině, můžeme ji definovat jako - malou společenskou skupinu, kde vztahy mezi jednotlivými členy mají svůj řád a svou formu, kde dochází k primární socializaci osobnosti, emocionální podpoře, formování mezilidských vztahů, hodnot, postojů, základů etiky a životního stylu, jako místo prvních sociálních kontaktů, učení, podpory a lásky, místo, kde si dítě formuje vztahy k sobě samému, druhým lidem, širšímu sociálnímu okolí, věcem i úkolům, je také ekonomickou jednotkou, útočištěm před veřejným světem. Rodina je důležitou společenskou jednotkou, jednotkou výrobní a institucí výchovnou.

Je jakousi archetypální strukturou, kterou najdeme v každé společnosti. Je, obrazně řečeno, přístavem bezpečí.

1.2. Základní funkce rodiny

Ačkoliv rodina prošla celou řadou proměn, zůstává základní společenskou jednotkou, kterou najdeme ve všech lidských společnostech. V každém společenství může mít odlišnou podobu, společenské postavení, rozdělení rolí a moci, mít jiné vztahy v širším příbuzenstvu a jinou strukturu. **Základní funkce**, však v univerzální lidské rodině („nukleární rodina“) zůstávají většinou stejné.

1.2.1. Primární funkce rodiny

Langmeier a Krejčířová (2006) primární funkce rodiny rozdělili na:

- ✦ **Reprodukční funkce:** Rodina stále zůstává základní jednotkou plození nové generace, i přesto že ve všech známých společnostech se rodí děti i mimo manželství.

- **Hospodářská funkce:** V každé rodině se musí hospodařit, vést domácnost, vyrábět. V současné průmyslové společnosti je tato funkce značně oslabena - rodina se zde stává spíše spotřební jednotkou.
- **Emocionální funkce:** Rodina poskytuje emoční uspokojení všem svým členům – v dobrých podmínkách rovnoměrně, tedy bez toho, že by se tak dělo na úkor ostatních.
- **Socializační funkce:** Rodina uvádí dítě rozhodujícím způsobem do lidské společnosti a učí je základním způsobům společenského chování.
- **Výchovná funkce:** Rodina formuje osobnost dítěte, jeho dovednosti a znalosti

1.2.2. Funkce rodiny směrem k dítěti

Zvláště důležitým úkolem rodiny je *plnit svou funkčnost směrem k dítěti*. Plnění jednotlivých funkcí má zásadní význam pro zdravý vývoj dítěte, pro jeho úspěšnou socializaci. Některé funkce jsou vázané převážně jen na určitý věk, kvalitou svého plnění však ovlivňují další vývoj dítěte. Jiné funkce mají sice trvalou platnost, mění se však přechodem jedince k vyššímu vývojovému stupni svou konkrétní podobou. Všechny funkce, se ale podílejí na vytváření rodiny jako takové.

Helus (2007) vyčlenil několik základních funkcí, které rodina plní vůči dítěti:

1) Rodina uspokojuje základní, primární potřeby dítěte v raných stádiích jeho života.

Jde o uspokojování biopsychických potřeb (jídlo, pití, pohodlí, pohyb apod.), i raných psychických potřeb bezpečí, pravidelného životního rytmu, lásky, přiměřeného množství a intenzity podnětů.

Pokud rodina vše plní správně a dítěti poskytuje dostatečné množství podnětů, vznikají optimální podmínky pro potencionální rozvoj osobnosti. (Jinak je tomu v prostředí, kde se kolem malého dítěte lidé střídají, jsou uspěchaní, nervózní, nemohou nebo nechtějí láskyplně a trpělivě respektovat jeho životní rytmy a potřeby. Dítě se pak daleko více bojí, rozsah jeho projevů se zužuje a rozvoj osobnosti vážně.)

2) Rodina uspokojuje velice závažnou potřebu organické přináležitosti dítěte:

potřebu domova, potřebu mít „svého člověka“ a identifikovat se s ním. V duchu této rané potřeby přináležitosti, se dítě s plnou důvěřivostí doslova i v přeneseném významu vkládá do náruče rodičů, do jejich péče, do dění, které v rodině probíhá. Toto důvěřivé spoléhající se „vkládání“ bez obav a zábran je vstupním základem

pro vytváření *základní (bazální) životní jistoty*. Bez této jistoty dítě ovládá úzkost, která ho svazuje nebo provokuje k tomu, aby ji překonával nějakým společensky nežádoucím způsobem.¹

Rodina skýtá dítěti již od nejútlejšího věku akční prostor, tzn. prostor pro jeho aktivní projev, činnou seberealizaci, součinnost s druhými lidmi.

V rodině se utváří a dále pak rozvíjí, větví a diferencuje důležitá životní osa. Lze ji charakterizovat prožitkem „já jsem a jednám“; „umím, dovedu a zvládám“, je to vědomí vlastního já, sebe-vědomí. Uvědomění si sebe sama jako někoho, kdo je činný, kdo jedná rád, protože to umí, a skrze své jednání se sbližuje s lidmi a světem, obohacuje život svůj i druhých, má dost jistoty sám v sobě a tak může být oporou i ostatním.

3) Rodina pozvolna uvádí dítě do vztahu k okolním věcem a vybavení.

K zařízení domácnosti, přístrojům a nástrojům, předmětům hezkým i cenným. Záměrně i mimoděčně vede dítě, aby tyto předměty chápalo jak hodnoty, které pro členy rodiny něco znamenají, a tudíž je máme podle určitých pravidel používat, chránit a udržovat v pořádku. Dítě má hojnost příležitostí pozorovat druhé, jak s předměty zacházejí, jak jim na nich záleží, jak je uchovávají a opravují.

4) Rodina výrazně určuje prvopočáteční prožitek sebe sama jako chlapce/dívky.

Vkládá do tohoto sebepojetí pohlavní/genderový obsah a smysl. Napomáhají tomu vzory matky a otce, případně babičky a dědečka, i zkušenosti se sourozencem.

5) Rodina skýtá dítěti bezprostředně působící vzory a příklady.

Skrze lásku k otci a matce, vcit'ování se do nich v nejrůznějších situacích, napodobováním jejich jednání, přemýšlení o jejich životě se dítě učí vidět v druhém člověku osobnost.

---

¹ Tam, kde je rané uspokojování potřeby organické přináležitosti jakkoli narušeno, traumatizováno, komplikováno apod., tam vznikají těžko odstranitelné zárodky poruch a zbrzdění osobnostního rozvoje. (Langmeier, Krejčřřová, 2006)

6) Rodina v dítěti zakládá, upevňuje a dále rozvíjí vědomí povinnosti, zodpovědnosti, ohleduplnosti a úcty jako něčeho samozřejmého, co patří k životu jako jeho neoddělitelná součást. Děje se tak zejména tím, že je dítě přirozeně a nenásilně zapojováno do společných činností rodinného kolektivu (činností herních, pracovních, zájmových, rekreačních)

7) Rodina otevírá dítěti příležitost vejít do mezigeneračních vztahů a tím hlouběji proniknout do chápání lidí různého věku, různého založení, různého postavení.

Tím máme na mysli, že rodina včleňuje dítě nejen do vztahů s rodiči, ale také s prarodiči, mladšími i staršími sourozenci, strýci a tetami.

8) Prostřednictvím širší rodiny a rodinných přátel získává dítě představu o širším okolí, společnosti a světě.

Dítě si ujasňuje svět profesí, svět nejrůznějších občanských povinností a problémů. Tím, že je rodina dítěti spolehlivým zázemím, nebojí se dítě do tohoto širšího, složitějšího světa nahlížet a vstupovat.

9) Rodina je dětem a dospělým prostředím, kde se mohou svěřit, očekávat moudré vyslechnutí, radu a pomoc - je útočištěm v těžkých životních situacích.

Tato funkce rodiny nabývá na významu se vstupem dítěte do školy, zesiluje v období nezdarů, neúspěchů a krizí. Je důležitým zdrojem životní rovnováhy. Zážitek rodiny jako útočiště dává dětství/dospívání pocit zakotvení, a to i v budoucnosti.

10) Rodina uspokojuje potřebu „otevřené budoucnosti“.

Uspokojení této potřeby nám umožňuje žít v čase, od minulosti k budoucnosti, na něco se těšit, k něčemu směřovat, o něco se snažit.²

Dosud jsme mluvili pouze o tom jak rodina působí na dítě, jaké jeho potřeby uspokojuje. Ale toto uspokojování potřeb není pouze jednosměrný proces od rodičů k dětem, ale probíhá stejným způsobem i opačným směrem tj. od dětí k rodičům. Dá se

---

² Typické pro děti, které přišli z dětských domovů do SOS dětské vesničky bylo, že pojem budoucnosti teprve začaly pracně objevovat. Že se například v létě zavaří ovoce, abychom ho měli na zimu, že se lyže po jedné zimě ukládají, aby byly připravené pro další, že se peníze ukládají, abychom je ušetřili a po nějaké době si mohli koupit třeba kolo. To vše tyto děti prožívaly jako novinku a pomalu, ale s nadšením, zabudovávali do systému svých zkušeností. (Helus, 2007)

řící, že děti a *rodinné soužití plní svou funkci a stejně tak uspokojují psychické potřeby dospělých vychovatelů viz. kapitola proč mají lidé děti* (nemusejí to však být pouze rodiče, ale i ostatní osoby, které jsou zapojené do výchovy, které se s dítětem stýkají, sdílejí svůj čas, prostor, starosti radosti i naděje).

1.2.3. Vliv uspokojování/neuspokojování funkcí rodiny na budoucnost

Různé rodiny uspokojují nebo také naopak frustrují, důležité potřeby svých členů různým způsobem, každá z nich své funkce plní v odlišné míře. Pokud se však stane, že je rodina plní nedokonale, nedostatečně nebo dokonce vůbec, začínáme mluvit o rodině dysfunkční neboli problémové (viz kapitola 1.3.). Děti vyrůstající v takovýchto rodinách si do svého budoucího života nesou obrovský handicap a s velkou pravděpodobností se tyto zkušenosti projeví v jejich budoucím manželství a výchově vlastních dětí.

V rodinách, kde byly výše zmíněné funkce naplněny, dojde pravděpodobně i k dobrému rozvoji osobnosti dítěte. „*Kdo sám prožil šťastné a spokojené dětství, bude se ho snažit připravit i svým dětem.*“ (Francois de Singly, 1999)

1.3. Typy rodiny

Řekneme-li rodina, každému se vybaví tatínek, maminka a děti. V současné době, však tento pojem přestává být tak jednoznačný, jak tomu bylo v dobách dřívějších. Některé ze současných typů rodin by nebyly kdysi ani společensky přijatelné.

Pokusme se vymezit, kdo všechno dnes může tvořit rodinu. Manželský pár, otec či matka samostatně vychovávající dítě, nesezdaný pár vychovávající děti, prarodiče starající se o dítě namísto rodičů, pěstouni a jim svěřené dítě, homosexuální pár vychovávající dítě jednoho z partnerů (např. z předchozího heterosexuálního vztahu, bigamní muž, který má děti se dvěma ženami a stýká se s nimi, bezdětní manželé nebo partnerský nesezdaný pár, neplodní manželé toužící po dětech, rozvedená matka/otec s dětmi...atd.)

I když některé z výše jmenovaných forem rodiny se valné části lidí naší společnosti budou zdát nepřijatelné, je nutné říci, že se objevují, a to stále častěji.

Rodinu můžeme třídit z hlediska různých kritérií, např. přítomnosti vlastních rodičů, z hlediska její velikosti, sociálních vztahů, funkčnosti atd.

1.3.1. Nukleární rodina a širší rodina

Ve většině případů se rodinné svazky skládají z muže a ženy, kteří se svými budoucími dětmi utvoří novou rodinnou jednotku. Takováto seskupení nazýváme **nukleární rodinou**. Členové této rodiny většinou žijí ve stejné domácnosti. Je zajímavé, že v historii lidstva není známá prakticky žádná společnost, kde by nebyla nukleární rodina či jednoduchá rodina důležitá.

Nukleární rodina není v žádném případě společensky izolována, často bývá místem setkání s ostatními příbuznými v rodinné příbuzenské síti. Oba manželé si přinášejí do svazku každý své příbuzné, takže dítě tím získává celou řadu dalších příbuzných (babičku, dědečka, strýčka, tetu, bratrance a sestřenice). Takový okruh příbuzných však již nazýváme **širší rodina**.

Nukleární rodina je ve většině kultur považována za jedinou legitimní sociální jednotku plodící potomky a jí také připadá hlavní zodpovědnost za výchovu vlastních dětí.

V současné době si tuto funkci podržela především ve výchově nejmenších dětí. Kultury vždy předepisují dělbu práce mezi manželským párem v tom, jak se budou starat a společensky vychovávat své děti. I když se většinou oba rodiče v různé míře podílejí také na zajišťování obživy pro rodinu, ve většině společností je matka hlavním poskytovatelem osobní péče, alespoň u mladších dětí a otec má roli určité autority a je potencionálním živitelem rodiny.

To, co přesně spadá do úlohy každého z nich, závisí na kultuře, a tudíž se bude společnost od společnosti lišit. Lišit se mezi sebou mohou, jak už bylo výše řečeno, i rodiny v rámci jedné společnosti například díky sociokulturnímu postavení apod.

1.3.2. Rodina úplná a neúplná

Vedle klasické **úplné rodiny**, kterou tvoří manželský pár a děti, v dnešní společnosti stále častěji najdeme následující model: Dva lidé společně bydlí a hospodaří, vychovávají dítě, ale ještě nejsou sezdáni. Zatímco v době před rokem 1989 platilo, že známost končila obvykle sňatkem, nyní je trend jiný. Mladí lidé se do legalizace svého svazku příliš nehrnou. Ženy se mnohem častěji chrání před nechtěným těhotenstvím, případné narození dítěte mimo manželství se už nepovažuje za něco, co se nesluší.

Za **neúplnou** považujeme rodinu, kterou tvoří svobodné matky popřípadě otcové vychovávající své děti (S tímto rodinným modelem se začínáme setkávat častěji,

na muže-otce a jejich podporu se zaměřuje například projekt s názvem Moderní táta. K cílům projektu patří změnit stereotypní přístup k otcům ve společnosti).

Nelze však s přesností určit, zda všichni samoživitelé skutečně žijí sami (pouze se svým dítětem). Někteří totiž tímto způsobem zakrývají společné soužití nesezdaných rodičů, protože tak mohou od státu čerpat vyšší sociální dávky.

1.3.3. Homosexuální pár vychovávající děti

I když tento model není příliš častý, přesto ho ve společnosti najdeme. Téma homosexuálních páru vychovávajících děti, je v naší společnosti poněkud tabuizován. Taková rodina, byť sebelépe a bezchybně fungující, je mnohými lidmi označována za nepřístojnou, nebo dokonce zvrácenou. U nás zatím přijatý zákon o registrovaném partnerství homosexuálním párům adopci zakazuje, ale cest jak si pořídit potomka je mnoho. Tyto páry doufají, že se jednou pohled na ně v Česku změní. Tak, jak se tomu stalo již v jiných evropských státech – Island, Holandsko, Belgie, Dánsko, Švédsko atd., kde homosexuální páry již povolenou adopci mají.

Dá se říci, že ať jde doba jakkoli rychle kupředu a to, co se ještě před časem považovalo za sociálně nepřijatelné, je dnes označováno za normální a moderní, sociologické a psychologické výzkumy opakovaně dosvědčují, že pro optimální vývoj dítěte je „obyčejná“ rodina s mámou, tátou a případně sourozenci tou nejjistější variantou. Jenže, co když tato rodina není funkční, ať už z jakéhokoli důvodu, není pak lepší, aby dítě vychovával pár sice stejného pohlaví, ale harmonický, nebo třeba raději otec sám?

1.3.4. Rodina vlastní a nevlastní (doplňená)

Mluvíme-li o **rodině vlastní**, máme na mysli situaci, kde je dítě vychováváno vlastními biologickými rodiči.

Termínem **nevlastní (doplňená) rodina**, pak označujeme rodinu vzniklou po druhém či dalším sňatku alespoň jednoho z rodičů. Jinak řečeno jedná se o rodinné společenství, v němž jeden z manželského páru je vlastním biologickým rodičem dítěte, kdežto ten druhý je dítěti biologicky cizí a tudíž „nevlastní“.

Dosud jsme se věnovali pouze pohledu na rodinu z hlediska jejího uspořádání, aniž bychom brali na zřetel, její funkčnost či dysfunkčnost. Běžně se setkáváme s problémy, kterými prochází alespoň dočasně snad každá rodina, ať už se jedná o rodinu vlastní či nevlastní. Vyskytují se i rodiny, kterým se ze svých problémů nepodaří nikdy zcela vymanit, což nezůstává bez vlivu na děti a jejich výchovu. Tato

myšlenka vedla Heluse (2007) k vyčlenění několika kategorií rodin podle jejich vlivu směrem k dítěti:

1) Rodina stabilní a funkční

Jedná se o rodinu, která plní své funkce a zajišťuje dětem kvalitní péči a socializační podmínky.

2) Funkční rodina s přechodnými, více či méně vážnými problémy

Těchto rodin je pravděpodobně většina. Na mysli máme problémy, které přinášejí běžný život, které nejsou traumatizující, ale svým řešením zocelují jejich aktéry pro život v budoucnu (např. konflikty a strádání v důsledku špatných bytových poměrů, finanční nouze, netaktní zasahování prarodičů do života rodiny či potíže při dospívání dětí). Rodina je většinou dokáže vyřešit, což vesměs pozitivně působí na její rozvoj a upevnění vztahů. Můžeme říci, že u všech jejích členů je hodnota rodiny na předním místě.

3) Rodina problémová

Zde už nejde o to, že rodina má problémy, ale že je problém v plnění jejích funkcí. Členové takové rodiny mohou čelit krizi a hrozbě rozpadu, vyvíjejí úsilí dát věci do pořádku popř. hledají odbornou pomoc. Častou alternativou bývá rozchod a hledání způsobů, jak uspořádat rodinu a její záležitosti, aby tím děti trpěly minimálně.

4) Rodina dysfunkční

Některé z funkcí takové rodiny jsou vážně a dlouhodobě narušeny, rodině se situace natolik vymkla, že výchova dětí je vážně ohrožena. Vystává nutnost zásahů vnějších institucí, rodina sama, se ale nedokáže vždycky řídit jejich radami, nechápe učiněná opatření. Příkladem mohou být rodiny zatížené alkoholismem; rodiny s podprůměrným příjmem tísnící se v nevyhovujícím bytě, bez schopnosti a účinné vůle vytvořit si perspektivní řešení; rodiny zatížené psychickými poruchami, které demoralizují soužití.

Z. Helus (2007) dysfunkční rodiny třídí na několik typů s přihlédnutím ke stylu výchovy:

- **nezralá** rodina příliš mladých rodičů, kteří řeší především problémy související s hledáním sebe samých a svého místa ve světě
- **přetížená** rodina nemusí trpět pouze přetížeností pracovní, ale též přetížením nejrůznějšími konflikty v rodině i na pracovišti, starostmi o nemocné v rodině, citovým strádáním, bytovými a ekonomickými problémy
- **ambiciózní** rodina směřuje k uplatnění osobních ambic rodičů, jejich hodnotová

- orientace směřuje k vlastní kariéře, vysoké materiální úrovni života celé rodiny; rodiče mají pocit, že to vše musí dělat pro zabezpečení svých dětí; většinou si nepřipouštějí, že jejich děti citově strádají a je velmi obtížné je o tom přesvědčit
- ✦ **perfekcionistická** rodina požaduje po dítěti vysoké výkony, bez ohledu na jeho možnosti, zájmy a harmonický rozvoj
  - ✦ **autoritářská** rodina se vyznačuje příkazováním, dirigováním, častými tresty, bez ohledu na potřebu dítěte samostatně a spontánně se vyjadřovat, nést odpovědnost
  - ✦ rodina **rozmazlující (ochranářského typu)** výchova se projevuje tendencí za každou cenu dítěti vyhovět, nestavět mu do cesty překážky; protekcionismus se může projevit bojovným vystupováním na ochranu dítěte.; k tíživým důsledkům této výchovy patří mimo jiné vypjatý individualismus dítěte, jeho výrazná egocentrická orientace a neschopnost obstát v krizových životních situacích
  - ✦ rodina **liberální** a **improvizující** trpí nedostatkem řádu a programu, dítě má přemíru volnosti ve svém jednání
  - ✦ **odkládající** rodina přenechává výchovu prarodičům, dalším příbuzným a známým, a narušuje tak citové zrání dítěte
  - ✦ v **disociované** rodině jsou narušeny vnější vztahy (izolovanost nebo konflikty s okolím) nebo vnitřní vztahy mezi členy rodiny; nemusí se jednat přímo o konflikty v rodině, ale také může jít o oslabení vztahů, izolovanost, nezájem nebo lhostejnost ze strany rodičů

5) Rodina afunkční

Podle Z. Matějčka (1992) označení afunkční znamená, že rodina neplní vůči dítěti svou funkci a vysloveně dítě ohrožuje. Tak tomu bývá v případech, kdy se v rodině hromadí nejrůznější patologické projevy, kdy nezájem o dítě přerůstá v nevraživý nebo i nenávistný postoj vůči němu. A to až do té míry, že hledat nápravu v ní samotné, už nemá naději na úspěch. Zde je pak naléhavé hledat řešení mimo rodinu. Zpravidla se tak děje rozhodnutím soudu o zbavení rodičů rodičovských práv.

1.3.5. Rodina náhradní

Je to rodina, která přejímá roli biologického rodiče. Ve většině případů se jedná o manželský pár či ženu samožadatelku, kteří nemohou mít z nejrůznějších důvodů vlastní dítě. Náhradní rodinná péče má optimálním způsobem zajistit potřeby

dětí, kde se nezdařila sanace vlastní biologické rodiny, u dětí opuštěných, nalezených, osiřelých a nechtěných.

Formy náhradní rodinné péče

- SOS dětské vesničky
- Pěstounská péče
- Individuální pěstounská péče
- Osvojení (adopce)
- Dětský domov rodinného typu
- Klasický dětský domov

Dítě za své rodiče přijímá ty, kdo se k němu mateřsky a otcovsky chovají. A není tolik podstatné, zda se jedná o rodiče biologické či nikoli.

Instituce „nevlastního“ rodičovství stejně jako instituce osvojení, neboli adopce, je zřejmě tak stará jako rodina samotná.

1.4. Vliv rodiny na osobnost dítěte

1.4.1. Faktory působící na vývoj osobnosti

To, jaký člověk z dítěte vyroste, je souhrou několika faktorů. Dítě nepřichází na svět jako nepopsaný list („tabula rasa“), ale přináší si určité vlohy, temperament, genetické předpoklady. Jeho temperamentová konstituce může být ovlivněna jak dědičností, tak nitroděložním vývojem, či průběhem porodu. Dalším faktorem působícím na vývoj osobnosti bývá prostředí v němž vyrůstá.

Jak už kdysi upozorňoval W.Stern (in Čáp, Mareš, 2001) , jeden ze zakladatelů moderní dětské psychologie, vlohy nejsou nic hotového – jsou to jen možnosti, které potřebují doplnění, aby se staly skutečností. Nejsou tedy jednoznačným předurčením toho, co přijde, nýbrž jen ukazateli budoucího – s určitým prostorem volnosti - a uvnitř tohoto prostoru působí výchova a prostředí, aby dosáhly skutečného vývoje.

V návaznosti na sociální prostředí je třeba zmínit také termín mezilidská interakce, která připomíná význam vzájemného působení dítěte s druhými lidmi, zejména s těmi pro něho obzvlášť významnými (rodiči, sourozenci, prarodiči, kamarády).

Dá se říci, že dítě je utvářeno na základě své ustavičné interakce s okolními lidmi, při níž se uplatňují jak jeho vrozené vlohy, tak specifické faktory prostředí ve vzájemné souhře.

Jak uvádí Polišenský a Pařízek (1987) již J.A. Komenský, na rozdíl např. od Rousseaua, pokládal správný vývoj dítěte za možný jen uprostřed společnosti a ve styku vychovatele a vychovávaného. Zároveň kladl důraz na aktivitu dítěte, která představuje prostředek, jak je dítě uváděno do lidského společenství.³

1.4.2. Vliv rodiny a výchovy

Nezastupitelnou roli rodiny a rodinné výchovy ve vývoji každého člověka nelze popřít.

To, v jaké rodině dítě vyrůstá, jaké vztahy jsou mezi jejími členy, jaké hodnoty a postoje rodina zaujímá, jaké jsou její priority, kolik času spolu tráví nebo jakým způsobem komunikují má obrovský vliv na dítě a jeho osobnost. Vliv rodinného prostředí a výchovy zasahuje do mnoha oblastí lidské osobnosti, ovlivňuje postoje dítěte, jeho chování, přístup k životu, volbu povolání, trávení volného času, vyjadřování, chování ke druhému pohlaví či prarodičům, přístup k majetku a věcem, vztah ke škole a učitelům, chování k živým tvorům.

Dle Langmeiera a Krejčířové (2006) je rodina více než jen součet jednotlivců, je celkem, který je vyznačen určitým charakteristickým vzorcem vzájemného působení všech jejích členů. Každá rodina má svou jedinečnou emoční atmosféru. Způsob, jakým se lidé v rodině k sobě navzájem bezděčně chovají, je patrně důležitější než „styl výchovy“, který je v rodině uplatňován. Způsob interakce v rodině je určen vším tím, co si každý člen rodin do ní přináší – manželé ze své vlastní historie a původní rodiny, děti svými vrozenými předpoklady.

Rodina jako vzor pro formování budoucích vztahů

Vztahy mezi otcem a matkou bývají rozhodující. Děti, které vyrůstaly ve spořádaných a šťastných rodinách, mají proto mnohem větší šanci na vlastní šťastný domov než děti z rodin rozvrácených a nešťastných. Také vztahy mezi rodiči a dětmi, případně i mezi prarodiči, dětmi a vnuky, na děti silně působí. To je zdroj, z něhož pocházejí vzájemné vztahy i ve společenském životě. Není-li si dítě jisto láskou svých rodičů, projeví se to v jeho vztahu k okolí. Bude nedůvěřivé, plaché, ztratí sebedůvěru a rozhodnost.

---

³ „... bez vedení a cvičení mládež naprosto býti nemůže“, podobně jako „strůmek“ musí být „štípen, zavlažován, podpírán, ohražován, oklešťován a posilován“.(J.A.Komenský, Vševýchova)

Rodina jako vzor pro formování vztahu k práci

Nezastupitelnou roli ve výchově mají domácí práce a jejich dělba mezi jednotlivé členy rodiny přináší i mnoho pozitivního. Dítě při nich získává nové návyky, pocit důležitosti a zodpovědnosti za chod domácnosti a zároveň se učí vážit si práce druhých lidí. Rodiče tím dostávají mnoho příležitostí dítě pochválit, na vlastním příkladu mohou dokazovat, že práce není otrava, ale může být dokonce potěšením a koníčkem.

Rodina jako vzor formování vztahu ke škole a vzdělání

Škola je nezbytnou součástí lidského života. Ve škole člověk stráví celé dětství i začátek dospělosti. Je místem získávání nových přátel, vědomostí, zkušeností, úspěchu i neúspěchu.

Důležitý vliv na postoj a vztah dítě ke škole, má spolupráce rodičů a jejich přístup k této instituci. Vzhledem k tomu, že povinná školní docházka trvá devět let, je předmětem trvalého zájmu a současně předmětem permanentní kritiky. Vztah rodičů ke škole nebývá vždy pozitivní a názory na důležitost školy i vzdělání přejímá od svých rodičů i dítě.

1.4.3. Morální vývoj (EQ)

Dítě přejímá normy, názory a postoje rodičů i formy jejich chování a jednání. Přejímá je zvláště tehdy, když rodiče své názory a postoje rozumně a dítěti přiměřenou formou zdůvodňují místo toho, aby je násilně, autokraticky prosazovali, a pokud rodiče mají k dítěti kladný emoční vztah.

Příznivě působí, když je rodič modelem člověka, který je empatický, snaží se vžít do druhého a respektovat jeho potřebu prožívání; když rodič posuzuje chování a činy s přihlédnutím k záměru, a ne pouze podle výsledného vnějšího efektu (např. zda dítě poškodilo něco záměrně, nebo jen nešťastnou náhodou, z neobratnosti, nedostatečné zkušenosti apod.). To umožňuje dítěti pochopit význam záměru při morálním posuzování událostí a lidských činů.

Příznivé vlivy rodiny jsou podporovány a zesilovány pozitivními vlivy širšího prostředí. Nepříznivé vlivy vrstevníků či sdělovacích prostředků mají silný a dlouhodobější vliv zpravidla jen tehdy, když si dítě nepřineslo z rodiny dobré základy morálních postojů, rysů, návyků, emocí, autoregulace; takže záleží především na emočním klimatu a komunikaci v rodině, na stylu výchovy, rodinných modelech a jejich hodnotách.

1.4.4. Podnětné a nepodnětné prostředí

Osobnost člověka nezraje výhradně v tichu osamění, i ty největší talenty vyžívají, stejně jako lidské charaktery, v bouřích světa, mezilidské interakci, jejímž typickým příkladem je nejmenší jednotka lidské společnosti – rodina (Smolová, 1990).

Narodí-li se dítě do dobře fungující a podnětné rodiny získává dobrý vklad do budoucího života. To, že dítě přichází nebo nepřichází na svět s určitými dispozicemi neznamená, že se ledacos nedá změnit přístupem rodičů a jejich podnětnou výchovou. Již u nejmenších dětí můžeme vidět velké rozdíly, svědčící o tom, zda se dítěti rodiče věnují či nikoliv.

Tam kde se rodiče dítěti věnují, zajišťují mu dostatečný přísun různorodých podnětů, povídají si a hrají si s ním, jezdí na výlety, čtou jim a vyprávějí pohádky, trpělivě zodpovídají nekonečné dětské dotazy, mazlí se s ním, motivují dítě k různým činnostem dávají dobrý základ ke všestrannému rozvoji dětské osobnosti. V podnětném prostředí, pomocí trénování a cvičení lze dokonce rozvinout i dispozice, které se mohly zdát téměř zanedbatelné. Naopak lze pohřbit na základě minimálního rodičovského zájmu a minimální motivace dětí i velké nadání a talent.

Vyrůstá-li dítě v prostředí nepříliš podnětném snižuje se možnost na rozvinutí vloh, které mu byly dány do vínku. Nejsou-li tyto vlohy podněcovány a živeny mohou se časem zmenšit i zcela vytratit.

V nepodnětné rodině, v citově chladném prostředí lze už u nejmenších dětí sledovat zaostávající vývoj, např. v řečové oblasti, sociální komunikaci, později i intelektu, takové děti bývají i častěji nemocné.

1.4.5. Temperamentová typologie osobnosti

Způsob výchovy je ovlivněn rysy osobnosti rodičů, včetně temperamentových. Zároveň je silně ovlivňován těmi zkušenostmi, které si dospělý přináší ze svého dětství a původní rodiny.

I malý člověk přichází na svět s určitými vnitřními dispozicemi a vybavením, které ho předurčují k určitému způsobu chování, emočnímu naladění, schopnosti přizpůsobit se novým podnětům.

Děti nejsou v rodině pasivním objektem výchovy. Reagují na chování dospělého, a tím opět ovlivňují další chování rodičů. Což se projevuje od nejranějšího dětství, v závislosti na temperamentu dítěte i rodiče. Děti relativně klidné, s pravidelným režimem spánku a bdění a převážně dobrou náladou podporují kladné

emoční projevy matky i ostatních členů rodiny; kdežto děti neklidné, často mrzuté matku zneklidňují, popřípadě ji přímo frustrují, podporují její negativní emoční projev.

Hyperaktivní, neklidné děti si zhoršují situaci v rodině (i ve škole), způsob výchovy ve vztahu k nim bývá méně příznivý než k dětem klidným.

Znát temperamentový typ vlastní i typ našeho dítěte je výhodou a předpokladem, abychom věděli, co se s ním dá dělat, např. ve prospěch utváření charakteru. V tomto směru není sice výchova všemocná, ale ani bezmocná.

1.4.6. Postoje rodičů

V prvních letech života dítě přebírá, až nekriticky postoje a názory od svých rodičů. Přebírá i slovní vyjadřování, přístup k prarodičům, starým lidem, zvířatům, prostředí a přírodě, národnostním menšinám. Rodiče si často ani neuvědomují, jak velký vliv má to, jak se chovají k sobě navzájem. V rodině se formuje způsob chování k opačnému pohlaví a vzájemné úcty. Tyto vzorce si dítě mimoděk kopíruje do svého jednání a tak bude jednat i v dospělosti. Dítě velmi citlivě vnímá, když dospělý jinak mluví a jinak jedná.

Jak říká Z. Matějček (1986) dítě je „fotografií“ svých rodičů a tak musíme kontrolovat nejen slova a věty, které vycházejí z našich úst ve chvílích tzv. nestřežených, ale především své postoje, své vztahy a své chování vůči lidem v rodině i mimo ni, přírodě, zvířatům, věcem.

1.4.7. Řešení konfliktů

Rodina a rodiče jsou vzorem řešení konfliktů. V rámci rodinné pospolitosti není o přirozené konfliktní situace nouze, a tak se dítě učí řešit problémové situace i prostým pozorováním rodičů. Rodičovská škola řešení problémových situací je pro dítě životně nezbytná. Přispívá k tomu, aby se dítě, které v mnoha směrech jde ve šlépějích rodičů, naučilo asertivnímu chování a jednání.

Stranit dítě konfliktům je více než nerozumné, připravujeme ho tím o cennou zkušenost s překonáváním překážek a hledání řešení a vychováváme je k nesamostatnosti a nerozhodnosti.

Konflikt jako trvalý prvek rodinného života je výchovně nežádoucí. Konflikt jako občasný výraz přirozených rozporností v lidském životě, které je nutno překonat činem, aktivitou, má naopak silný výchovný náboj. Řešení rodinných konfliktů má svoji dimenzi mravní, etickou, estetickou. V této rovině se odráží i úroveň rodičovských komunikativních dovedností, kterou snadno zaregistrujeme ve verbální i neverbální

komunikaci jejich dítěte.

Dítě, které prožívá v rodině řešení konfliktů na úrovni, jehož rodiče neztrácejí v kritickém dialogu soudnost, je nepřímo připravováno i na skutečnost, že inteligentní a charakterní člověk se dokáže vypořádat s problémy a řešit je bez nadměrného zvyšování hlasu, bez užívání vulgárních slov, bez silně rozbouřených emocí.

1.4.8. Komunikace v rodině a projevení citů

Na každé dítě blahodárně působí vzájemná komunikace v rodině. Samozřejmě je důležité, za jakých podmínek, jak často a jakým způsobem tato komunikace probíhá. Je velkým přínosem, když si každý den najde rodina chvilku ke společnému posezení a povídání o zážitcích uběhlého dne. Vzájemná komunikace nemusí vždy probíhat na úrovni slov, někdy bohatě stačí úsměv, pohlazení či obětí.

Každá rodina si své city vyjadřuje v jiné míře a jiným způsobem. Někde se používá slov, jinde fyzického kontaktu či úsměvu, naopak v některých rodinách se city nevyjadřují vůbec nebo jen málo. I každé dítě je v tomto směru specifické a rodič sám musí najít správnou míru a způsob komunikace s ním.

V některých rodinách se stává, že míra komunikace se omezuje na minimum. Někteří rodiče nemají na své děti čas. Nevšímaví rodiče značně ochuzují citový život dítěte a v krajním případě mohou způsobit, že se jednou dítě nedovedou k nikomu citově přilnout.

Zdeněk Helus (2004) uvádí, že provedený výzkumu v rozsáhlých končinách světa, který zahrnoval přes sto různých společností s různou kulturou, dokázal, že jeden z univerzálně platných činitelů, který rozhoduje o tom, jaký charakter si dítě ponese do pozdějšího dospělého života, je způsob, jak rodiče a hlavně matky komunikují a zacházejí s dětmi v prvních letech života.

1.5. Rodina a výchova

Nikdy nestačím opakovati, že přikládáme mnoho moci slovům; svým tlachavým vychováváním vychováváme jen tlachy.

(J.J. Rousseau, Emil aneb o výchově)

Podle Čápa (2001) je **výchova** běžně chápána jako záměrné působení rodičů, učitelů, vychovatelů a výchovných institucí na vychovávané, především na děti a mládež. Rozumí se tím působení záměrné, cílevědomé, směřující k určitému výchovnému cíli – rozvinout v dítěti určité vlastnosti, názory, postoje, hodnotové

orientace. Je to působení užívající určitých výchovných prostředků a metod, založených na zkušenostech, tradici, popřípadě i na vědeckých poznatcích.

I když se na výchově podílí mnoho faktorů, největší a nezastupitelnou roli v ní hraje **rodina**. Termíny výchova a rodina k sobě tak neodlučitelně patří.

1.5.1. Faktory ovlivňující výchovu

Stejně jako každý lidský jedinec prochází postupně různými stadii vývoje, i výchova v rodině nemá zcela stabilní a neměnný charakter. Její podoba velmi úzce souvisí se stupněm vývoje jak dítěte samého, tak jeho rodičů jako jednotlivců a dále také se stadiem, v němž se v dané chvíli nachází partnerský vztah rodičů.

Významní badatelé zabývající se temperamentem, Arnold Buss a Robert Plomin (in Čáp, Mareš, 2001) rozdělili přehled faktorů, které podle nich ovlivňují utváření rodičovských výchovných praktik do tří skupin: **1.** předcházející učení (zkušenosti) rodiče; **2.** rodičovský temperament; **3.** temperament dítěte.

Do vlivu předcházející zkušenosti rodičů autoři zařazují kromě zkušeností rodičů ze svého dětství i vliv masových médií. Obraz rodičovství a vztahu mezi dospělými a dětmi, který je v masmédiích prezentován, tvoří součást představ o výchově ve smyslu ideálního působení.

1.5.2. Význam rodiny a výchovy

Během výchovy v rodině dochází ke kulturnímu přenosu, předávají se tradice, zvyky, kulturní hodnoty. Zvláště významné je osvojení mateřského jazyka, jakožto prostředku komunikace a základní kulturní návyky (hygiena, stolování, oblékání, chování).

Rodina zprostředkovává kontakty se širším okolím. Vybavuje dítě určitým sociálním statutem.

Výchova nekončí v dětství, ale přesahuje do dospělosti, kde se projevuje ve vztazích mezi budoucími manželi, ve výchově jejich dětí, v péči o stárnoucí rodiče.

Charakteristika rodiny jako výchovného činitele:

- a) rodiče jsou nejdůležitějšími vychovateli, všichni ostatní výchovu mohou jen doplňovat
- b) čas, který věnují rodiče svým dětem má nenahraditelnou hodnotu
- c) rodiče jsou odpovědní za plnou výchovu
- d) nejdůležitějším předpokladem úspěšné výchovy je dobrý společný životní způsob rodičů a dětí

- e) za dobrou výchovu ve volném čase nese odpovědnost rodina
- f) nepřímá výchova je v případě rodiny a dalších institucí, zpravidla důležitější než výchova přímá, nepřímo vychovávat znamená vytvořit dětem takové podmínky, aby získané zkušenosti mohli uplatnit pro utváření vlastního mravního, pilného a schopného člověka

1.5.3. Temperament a výchova

Rodinné prostředí není všemocné. Dítě přichází na svět vybaveno určitými zděděnými vlastnostmi. Jeho temperamentová konstituce může být ovlivněna jak dědičností, tak nitroděložním vývojem, či průběhem porodu. Touto výbavou dítě předurčuje vztahy, které se mezi ním a rodičem rozvinou. **Vidět dítě jako pasivního příjemce rodičovských vlivů – či přímo jako oběť rodičů - znamená hrubě zjednodušovat.** Dítě je ještě před narozením svérázná bytost, vybavená mnohými kompetencemi, mnohými vlohami, jež spoluurčují interakční vzorce, které se mezi ním a jeho rodiči rozvinou.

1.6. Rodiče, prarodiče a sourozenci

1.6.1. Rodiče

S novou rolí rodiče dle Smolkové (1990) přichází nové období života s celou řadou povinností, starostí, zodpovědnosti, ale zároveň také mnoho radosti a uspokojení. Rodiče se stávají prvními vychovateli dítěte a budou ho více či méně provázet po celý další život.

Matka má k dítěti přirozenější cestu než otec. Již během těhotenství se s dítětem poznává velmi blízce, když cítí ve svém těle nový probouzející se život. Když se dítě narodí přichází doba kojení, opatrování, ošetřování, blízkost na dosah ruky na doslech, takže původní **pouto biologické** se přetváří v **pouto psychologické**, které vytrvá po celý život.

O otci se dříve mluvilo jako o ochránci a jeho funkcí bylo především zajištění hmotného zabezpečení rodiny. Role otce v rodině došla mnohých změn a dnes má jiný obsah než v dobách, kdy muž musel zajistit rodinu před nebezpečím zvenčí. Podle výzkumů si dnešní otcové užijí mnohem více intimity rodiny. Jejich působení je v současnosti více zaměřeno do rodiny než mimo ni. Otec je dnes mnohem více vychovatelem dítěte než dříve.

Z hlediska uspokojení základní lidské potřeby jistoty a bezpečí se postavení

otce a matky vůči dítěti neliší. Oba jsou mu totiž dárci citové jistoty. I když jejich vztah k dítěti má jinou formu a bývá jinak rozložen, v zásadě platí pro oba z rodičů stejný požadavek, aby s nimi měli děti vědomí, že k nim patří, že se na ně mohou spoléhat, že za tím vším je láskyplný vztah a že u nich naleznou ochranu proti nebezpečnosti světa.

Avšak nejen matka a otec hrají v životě dítěte důležitou roli. Dalšími, kdo se na jeho výchově a formování osobnosti podílí jsou ti nejbližší - sourozenci, prarodiče a především vztahy s nimi.

1.6.2. Sourozenci

Sourozenci jsou po rodičích většinou ti nejbližší dítěte. Většina výzkumů prokázala, že pokud je doma více sourozenců, děti si více „užijí“ a je to pro ně výchovně užitečnější, než když dítě vyrůstá samo. I přesto, že vzájemné spory mezi nimi bývají velmi časté, je tu mnoho pozitivního co sourozenecké vztahy přinášejí.

Ale i jedináčkovství má své nesporné výhody. V psychologických testech se zjišťuje, že jsou „jedináčci“ většinou duševně vyspělejší, mají zpravidla lepší prospěch, více obecných vědomostí, jsou obratnější ve společenském styku s dospělými a mají více příležitostí získat nejrůznější dovednosti. Ale jsou tu také nevýhody. V rodině, kde je jedináček, se k němu většinou upínají veškeré naděje, bývá spíše přetížen a úzkostně sledován. To, co se v početnější rodině rozdělí mezi sourozence, musí jedináček zastat sám – dobře se učit, dělat nějaký sport, chodit do hudební školy, učit se cizí řeči a mnoho dalších věcí.

Znaky výchovného působení sourozenců

Výchovné působení sourozenecké skupiny má své specifické znaky, které jsou užitečné, důležité a jinde je těžko najdeme.

- Sourozenci tvoří zcela osobitě společenství, vzájemně jsou si zdrojem vývojových podnětů.
- I když se děti mezi sebou liší svými povahovými vlastnostmi, věkem i pořadím, mají také mnoho společného. Sourozenecké vztahy mají určitou danost a jednotnost životních podmínek. Sourozenci jsou dětmi těchž rodičů, mají stejné příbuzné, prožívají stejné rodinné události, slyší totéž vyprávění, žijí mezi stejnými věcmi.
- Sourozenci si často bývají vzorem, modelem k napodobování
- Vzájemně si bývají i ochránci.

- ✦ Sourozenecká skupina je společenství „dětské“. Většinou si bývají věkově blízcí. Mají tedy i zájmy a potřeby „blízké“, nikoliv ale totožné. Jeden je druhému více partnerem, než by mohl být kterýkoliv z rodičů.
- ✦ Sourozenecké vztahy bývají zdrojem mnoha konfliktů, ale jsou také zdrojem pozitivních společenských postojů a tendencí. V těchto vztazích se formuje „soucítění“, „souhra“, „spolupráce“. Děti v rodině se dovedou pěkně hádat, ale také si pěkně popovídat, zachovat společné tajemství, připravit překvapení, rozdělit si práci.
- ✦ Za vhodného řízení rodičů se sourozenci mezi sebou učí trpělivosti, shovívavosti, velkorysosti. Učí se hledat kompromisy, pravidla při předcházení konfliktům.
- ✦ Děti se musí dělit o přízeň rodičů a mnoho jiných věcí, učí se přijímat a snášet určitá omezení.
- ✦ Kromě představy, že jsem tu JÁ, vytváří se v rodině, kde je více dětí, velmi rychle vědomí, že jsme tu „my“ – děti, sourozenci. Z toho také pramení mnoho rivality. Ta pokud je rodiči správně usměrňována může být velmi přínosná.
- ✦ Život v sourozenecké skupině je vydatnou přípravou na vlastní příští rodičovství. Nikde totiž dítě nemůže získat tolik podnětů, zkušeností a pozitivní motivace pro rodinný život.

Jak uvádí Matějček (1986), je-li v rodině matka, otec a dítě, jsou tu vlastně jen tři vzájemné vztahy. Jsou-li v rodině dvě děti, je takových vztahů šest. A jsou-li tři děti, je vzájemných vztahů už deset. To už je bohaté pletivo, které přináší mnoho životních podnětů všem jejím členům-rodičům, dětem i těm ostatním, kdo do takové rodiny patří.

1.6.3. Prarodiče

Babičky a dědečkové patří vedle rodičů a sourozenců také k rodinnému společenství. Mimo to, že se podílejí na výchově dítěte, hrají v jeho životě důležitou roli, a i když tato role není hlavní ani rozhodující je pro obě strany důležitá a povznášející.

Role prarodičů prošla mnoha proměnami, tak jak jimi prošla i celá lidská společnost. Dříve prarodiče byli pro děti zdrojem informací a poznatků, které jim předávali ze svých zkušeností. V dnešní době, kdy se k informacím mohou děti dostat mnoha jinými způsoby, tato funkce prarodičů odpadá. Stejně tak dříve často babička přebírala výchovnou péči o děti, neboť matky odcházely do zaměstnání. I tato funkce

zmizela, neboť většina žen, které se stávají dnes babičkami ještě sama pracuje. A tak mohou prarodiče v tomto směru pomáhat jen příležitostně. Avšak i přes veškeré změny je vztah dětí s prarodiči i dnes v mnoha směrech přínosem.

- Styk dětí s prarodiči je zpravidla jedním z prvních významných rozšíření okruhu společenského kontaktu.
- V prarodičích poznává dítě model starších lidí a v kontaktu s nimi se učí poznávat a respektovat jejich specifické potřeby.
- Prarodiče mohou vhodně doplňovat citové a intelektuální podněty nezbytné pro zdravý a plný vývoj dítěte. Často mohou poskytnout více příležitostí k pomazlení bez chvatu než rodiče, uspěchaní z práce i péče o domácnost.
- Prarodiče, jsou-li bydlištěm dosažitelní, mohou pomáhat při přípravě dětí do školy.
- I bez přímého působení prarodičů na vnoučata se v řetězci generací předává výchovný styl.
- V době, kdy dítě začíná dospívat a kdy se často staví do opozice vůči přísným a omezujícím rodičům, mohou prarodiče vhodně pomoci oběma stranám.

Jak uvádějí Langmeier a Krejčířová (2006), i v kontaktu s prarodiči však mohou nastat mnohá úskalí.

Výchovný vliv prarodičů nemusí být vždy jen kladný. Mnohdy se stává, že prarodiče ve své lásce často sklouznou k rozmazlování, povolují dětem, co jim rodiče zakázali. Vývoj dítěte může být narušován poznámkami na adresu rodičů. Někteří prarodiče tak soustavně narušují autoritu rodičů, přímo sabotují jejich výchovu. Je tedy důležité si ujasnit, že odpovědnost za výchovu dětí nesou především rodiče a prarodiče jim mají v tomto nesnadném úkolu pomáhat jednotným působením na dítě.

1.7. Podoby a proměny české rodiny

Historické změny ve společenských podmínkách, způsobu života, názorech a postojích se v současnosti zrychlují; každá generace má poněkud jiné zkušenosti ze života ve společnosti, což může ztěžovat vzájemnou komunikaci i výchovu. Všechny tyto změny společnosti nesčetnými cestami ovlivňují rodinu, která má klíčový význam ve vývoji dětí i dospělých.

Za posledních dvě stě let prošla rodina překotným vývojem. Tradiční

patriarchální rodina, která se vyznačovala přísnou autoritou a vládou otce, kde se zájmy rodiny stavěly nad zájmy jednotlivce a nejdůležitějším aspektem bylo udržení rodového majetku se ve většině společností přeměnila na rodinu demokratickou, liberální, která je zakládána na vzájemném citu partnerů a jejich rovnoprávnosti.

1.7.1. Současná rodina

Znaky současné rodiny

- ✦ Současná rodina je **rodinou nukleární**, která se většinou skládá z několika málo lidí sdílejících intimní soužití.
- ✦ Jádrem této rodiny tvoří většinou **manželská dvojice**, která pečuje o své děti.
- ✦ Současná rodina je **dvougenerační**, tzn., že se skládá z generace otce a matky a generace dětí.
- ✦ Je to rodina **intimně vztahová**, založená na vzájemné náklonnosti.
- ✦ Vyznačuje se znaky **privátní individualizace**, vývojem člověka jako svébytné osobnosti, který není spoután rodinným majetkem, profesní předurčeností a předáváním rodinných závazků. (Sociální psychologie pro učitele; Helus)
- ✦ Nejcennějším statkem, který dnes rodina dětem **předává**, už není majetek, ale **vzdělání**.

Podobu současné rodiny ovlivnilo vyvázání se z područí tradic a závislosti na původní patriarchální rodině. Lidé začali brát svůj osud do vlastních rukou a v nejvážnějších osobních rozhodnutích se začali řídit tím, co oni osobně cítili a preferovali. Dalšími významnými činiteli, které formovaly podobu rodiny ve 20. století, byly masivní vstup žen na trh práce a rozšíření antikoncepčních prostředků. Ženy se tím vyvázaly z područí a podřízenosti mužů, na níž byl založen tradiční model patriarchální rodiny. Současné rodiny již nejsou zakládány proto, aby reprodukovaly populaci, udržovali rodinný majetek a tradice, ale aby uspokojovali citové potřeby partnerů (nikoli dětí!).

Kdysi byly velké rodiny s mnoha dětmi nutností, neboť se musely starat o staré a nemocné, dnes tuto funkci částečně přebírá stát a s tím nutnost více potomků odpadá.

City, na kterých je zakládána současná rodina, představují velmi křehké pouto, a tak i rodina se stala velmi křehkou. S tím také stoupá rozvodovost a počet dětí vyrůstajících v neúplných rodinách.

Dle Matouška (2003) změny v rodinném chování lidí v západní společnosti, k nimž došlo během 20. století, nejsou projevem všeobecného úpadku, i když je tak

někteří interpretují. Rodina jen na tyto změny reaguje. Přesto všechno rodina zůstává unikátní a nenahraditelnou institucí, která je ceněna všemi společnostmi.

Problémy současné rodiny, které se objevují od 90. let

- nárůst rozvodovosti, uzavírání druhých a třetích manželství
- snižování podílu rodinných domácností
- oslabení tradičních rodinných svazků
- rostoucí počet neúplných rodin
- partnerství bez soužití
- odkládání mateřství

1.7.2. Tradiční patriarchální rodina

Základ původní velké rodiny tvořil manželský svazek, ale ten byl daleko více zapojen do širších příbuzenských vztahů a vazeb, vytvářených generacemi rodičů, bratrů, sester a jejich dětí, popřípadě dalšími vzdálenějšími příbuznými, kteří si uchovávali vztah ke své rodině, k rodu, ze kterého vzešli.

Charakteristické pro původní rodinu bylo, že uzavírání sňatku nezáleželo na rozhodnutí mladých lidí, ale bylo dojednáváno jejich rodiči, s cílem rozhojnit majetek a posílit prestiž rodiny. Budoucí manželství bylo často dojednáno již v dětském věku budoucích manželů a mnohdy se stávalo, že se budoucí partneři poprvé setkali až při zásnubách. Mladá dvojice byla vázána poslušností vůči přání rodiny, ztělesněné autoritou rodičů. Vzepít se bylo obtížné. Láska a vzájemná náklonnost nehrála při zakládání manželství téměř žádnou roli.

Takové manželství, situované do řádu velké rodiny, fungovalo na jiných principech než rodina současná, což se projevovalo v mnoha situacích. Autorita rodu, podepřená tehdejší morálkou, tradičními zvyky, starostí o dobrou pověst a opírající se o náboženská ustanovení, vylučovala možnost rozvodu – uzavření manželství bylo stvrzením svazku navždy.

Podobně jako manželství i povolání bylo určeno předem, na prvním místě bylo pokračování na rodinném hospodářství, či v rodinném řemesle.

Široká původní rodina stavěla věci pospolitě nad věci osobní, zodpovědnost za generacemi shromažďovaný majetek a budovanou pověst se stavěla nad přání a budoucnost jednotlivce.

Funkce dítěte v tradiční rodině

Narození dítěte bylo považováno za samozřejmost. Jak už bylo dříve zmíněno, tradiční manželství bylo uzavíráno za rozhodujícího vlivu rodičů, často i širší rodiny kvůli získání potomstva. Dítě mělo být:

- **pracovní silou** - děti musely pomáhat v rodinné dílně či hospodářství, při získávání obživy a to již v poměrně raném věku.
- **dědicem majetku** rodu a mělo zaručovat jeho uchování, popř. rozmnožení
- **garantem péče** o rodiče, až budou staří a neschopni postarat se o sebe
- **povinností**, což bylo motivováno z náboženského pohledu. Většina lidí byla věřících a mít děti bylo jakousi nepsanou povinností-rozmnožovat pokolení zbožných a spravedlivých.

Dle Heluse (2007) do přístupu k rodině a jejího vývoje se promítli i mnohé události, které zasáhly život lidí v průběhu dvacátého století.

V období po druhé světové válce, kdy mnozí byli dlouho odloučeni od svých nejbližších, často v ohrožení života s nejistým pohledem do budoucnosti, došlo k pronikavému poznání důležitosti rodiny jako základní hodnoty a jistoty. Mnozí se k rodině upínali ve chvílích nejistoty, rodina byla místem odkud čerpali touhu a sílu přežít. Proto se po válce sňatek, manželství, rodičovství stává dominantní hodnotou lidí, oázou naplnění touhy po lásce. Důležitou se stává intimní blízkost, vroucí cit, vzájemné spolehnutí, radost z dítěte. Výrazným znakem tohoto období je velký nárůst porodnosti a také změna ke vztahu k dětem. Dochází k uvolnění tradiční disciplíny a autoritativního vedení. Sílí tendence poskytnout dítěti co nejvíce podnětů, vstřícnosti, vlídnosti, respektování jeho potřeb, můžeme říci, že dítě se stává „králem“.

V období šedesátých let narůstá význam materiálního zabezpečení rodiny a střízlivého uvažování. Nastupuje trend zrovnoprávnění obou pohlaví. Zaměstnanost žen vyžaduje větší podíl mužů na chodu domácnosti. Postupně dochází ke snižování porodnosti díky rozvoji antikoncepce a práva na přerušování těhotenství. V osmdesátých a devadesátých letech dochází k velkému nárůstu rozvodovosti a s tím přicházejí i další jevy, které poznamenávají celou západní kulturu. V současné době se mluví dokonce o krizi rodiny.

2. DÍTĚ A DĚTSTVÍ

Jako dítě se označuje člověk v prvním období života. Podle zákonů České republiky se tak označuje člověk, kterému je méně než 15 let. V období od 15 do 18 let je pak člověk brán jako mladistvý. Obecně se pak člověk nazývá jako dítě do 18. roku života.

V Úmluvě o právech dítěte, která byla 20. listopadu 1989 přijata Valným shromážděním OSN, se praví, že „dítětem se rozumí lidská bytost mladší 18 let...“, tedy do dosažení plnoletosti, resp. právně dané nezávislosti. Dítětem je tedy člověk, jenž legislativně není svéprávný, nachází se pod zákonně definovanou péčí jiných osob (zpravidla rodičů)

2.1. Stádia vývoje osobnosti dítěte

Jak uvádí Vágnerová (2000) dětství je bouřlivé období plné změn a přechodů. Změny které přicházejí ve vývoji osobnosti dítěte mají určitý řád a strukturu, lišící se od sebe určitými znaky. Tyto změny následují po sobě v určitém zákonitém sledu, ale u každého dítěte je to individuální neboť každý z nás je jedinečný. Stanovení časového období je obtížné, žádné vývojové stádium nekončí ze dne na den, ale postupně přechází v nové. To jak probíhalo jedno vývojové období ovlivní, jak proběhnou stádia následující. Některá vývojová stádia nepřímo podmiňují příchod dalšího.

- 1) **Prenatální vývoj**
- 2) **Kojenecké období**
- 3) **Batolecí období**
- 4) **Období předškolního věku**
- 5) **Stadium raného školního věku**
- 6) **Stadium pubescence**
- 7) **Stadium adolescence** (M. Vágnerová, 2000)

2.2. Temperamentové typy

Dle Čápa a Mareše (2007) je temperament soubor duševních vlastností člověka, ke kterým patří zejména citové ladění, míra citové vzrušivosti a prožívání, psychomotorické tempo aj

Temperamentové typy dle Thomase, Chessové a Bircého

Již v poměrně útlém věku, lze sledovat výrazné rozdíly v chování dětí, které nejsou přímo závislé na výchovném prostředí. Vývoj některých dětí ústí, i přes příznivé a podnětné prostředí, do patologie. A naopak některé děti, ač je jejich prostředí je neuspokojivé se vyvíjejí v podstatě příznivě. Proto nelze vždy připisovat vinu rodičům a jejich výchově.

Dle (in Čáp, Mareš, 2007) z pozorování dítěte v běžných situacích, lze celkem spolehlivě určit jeho temperamentové vlastnosti. Na základě toho vyčlenili celkem devět kategorií, podle kterých lze temperament dítěte charakterizovat:

- 1. celková úroveň aktivity** (pohyblivost při koupání, jídle, hře, později lezení, běhání apod.)
- 2. pravidelnost biorytmu** (spánek-bdění, hlad, vyměšování)
- 3. převaha přiblížování nebo odtahování vzhledem k novým předmětům a novým podnětům** (převažují pozitivní nebo negativní reakce na novou hračku, jídlo, osobu)
- 4. přizpůsobivost** – na nové či měnící se situace (jak snadno a jak rychle se dítě přizpůsobuje novému prostředí či situacím)
- 5. podnětový práh** – jak intenzivní musí být podněty, aby vyvolaly zřetelnou reakci dítěte
- 6. intenzita reakcí**
- 7. převládající emoční ladění** – většinou pozitivní (radostné, přátelské), nebo naopak negativní (mrzuté, hněvivé)
- 8. schopnost odvedení pozornosti vnějším podnětem**
- 9. rozsah a trvalost pozornosti** – jak dlouho vydrží dítě u určité činnosti

Na podkladě těchto kategorií můžeme dle Langmeiera a Krejčířové (2006) rozlišit tři základní temperamentové typy, které nemusí být díky individuální kombinaci různých vlastností vždy přesně vyhraněné.

a) Typ snadno vychovatelného dítěte - je charakterizován pozitivním emočním laděním, pravidelným biorytmem, mírnou intenzitou reakcí na vnější podněty, přizpůsobivostí a pozitivním přístupem k novým situacím. V kojeneckém věku je takové dítě převážně v příjemné náladě, usměvavé, spokojené, radostné; jeho spánek je pravidelný, usíná bez obtíží, budí se ve stejnou dobu, pravidelně se hlásí o jídlo. Na nové situace si zvyká poměrně rychle a aktivně vyhledává nové věci. V pozdějším věku se rychle učí novým pravidlům při hrách, zvyká si brzy na

požadavky školního života, dobře se adaptuje na podmínky ve skupině dětí. Takové děti se celkem dobře vyvíjejí při různých podmínkách rodičovské výchovy.

b) Typ obtížně vychovatelného dítěte – je charakterizován spíše záporným citovým laděním, nepravidelným biorytmem, vysokou intenzitou reakcí na zevní podněty, pomalým přizpůsobováním se změnám, popřípadě snaha vyhýbat se novým, nezvyklým podnětům. V kojeneckém věku tyto děti hodně křičí a fňukají, když je potká jakákoliv sebemenší nepříjemnost; mají nepravidelný spánek a hlásí se o jídlo v různě dlouhých intervalech. Pomalu si zvykají na tuhou potravu nebo jiné změny v ošetrovací rutině. Nesplní-li se jejich přání, snadno vybuchují v záchvaty vzteku. V pozdějším věku se na začátku školní docházky i v každé etapě nových požadavků pomalu a obtížně přizpůsobují. Od počátku proto vyžadují velmi trpělivou, jednotnou a důslednou výchovu. Obtíže vznikají, jestliže se rodiče pokoušejí zvládnout obtíže ve výchově hlavně tresty, nebo neukládají dítěti potřebnou kontrolu a nevymezí zcela jednoznačně pravidla očekávaného chování. U těchto dětí je nutné počítat s velkou trpělivostí ve výchově.

c) Typ „pomalého“ dítěte (pomaleji se přizpůsobujícího dítěte) – jde spíše o pasivní děti s nízkou úrovní celkové aktivity, které mají sklon vyhýbat se situacím s novými podněty. Pomalu se přizpůsobují, reagují na nepříjemné podněty spíše slabě a jejich ladění je mírně negativní. Zpravidla se vyvíjejí vcelku příznivě, pokud jim rodiče (vychovatelé) dovolí, aby se požadavků přizpůsobovali svým tempem. Potřebují povzbuzení a podporu při adaptaci na nové situace. Jestliže rodiče ustoupí, když zjistí jejich odpor vůči novým podnětům, pak se takové dítě nikdy nenaučí životním lekcím, které jsou pro jeho vývoj nezbytné. u těchto dětí je nutná vyvážená míra podněcování, a při tom je nutné dbát na toleranci a adaptační tempo dítěte.⁴

---

⁴ Děti snadno vychovatelných je v běžné populaci asi 40%, dětí obtížně vychovatelných je přibližně 10% a přibližně 15% dětí patří k typu pomalu se přizpůsobujícího dítěte. Zbytek populace nelze jednoznačně typově zařadit.

Závažné je konstatování vyplývající z dlouhodobého sledování dětí. Zejména u druhého typu je nutno počítat s tím, že tyto děti vyvolávají více negativních reakcí okolí než děti obou typů předchozích. Častěji se v důsledku svých vlastních projevů setkávají se zlostí, nevráživostí, případně agresivitou vychovatelů. To vede k hromadění negativních zkušeností s druhými lidmi a zvýšené pravděpodobnosti ohroženého vývoje. (Čáp, Mareš, 2007)

Kromě předešlého rozdělení je vhodné přihlídnout i k typologii temperamentu podle Junga, extroverze a introverze. Během vývoje osobnosti se každý z nás přikloní k jednomu z těchto dvou zmíněných typů, který mu více vyhovuje. Rodiče by osobnost každého svého dítěte měli respektovat a nesnažit se ji násilně změnit.

Jungova typologie temperamentu

Introvert - člověk žijící především svým vnitřním životem, avšak velmi vnímavý ke svému okolí, přemýšlivý, empatický pozorovatel, rozvážný ve svém jednání a opatrný ve svých citech, sklony k mlčenlivosti v případě neexistence relevantního tématu, preferuje nepřímou komunikaci před hovorem. Ve společnosti preferuje menší skupinky introvertních lidí. V případě nutnosti je po určitou dobu schopen se chovat extrovertně.

Extrovert - člověk žijící navenek - povrchní a spontánní, snadno komunikuje a dokáže zahajovat a udržovat i hovor „o ničem“, jedná rozhodně a rychle až zbrkle, po citové stránce je velmi otevřený ale jeho city jsou taktéž povrchní a je méně vnímavý ke svému okolí. Ke spokojenosti potřebuje být v centru dění.

2.3. Dějiny dítěte a dětství

Dětství našich předků se od dětství ve 20. či 21. století lišilo v mnoha směrech. Základní odlišnost byla dána dvěma okolnostmi: počtem dětí v rodině (ještě naše babičky pocházely z rodin, kde počet sourozenců býval kolem 5 a výše), a krátkou dobou jež byla dětství vyhrazena.

Přístup k dítěti a dětství se dle Heluse (2004) vyvíjel v závislosti společnosti, prošel mnoha etapami a změnami. A ne vždy bychom mohli dětství nazývat bezstarostným obdobím. I když se naši předkové často chovali velmi bezohledně, své děti bezesporu milovali. Prohřešky jichž se na nich dopouštěli, jsou většinou vyjádřením dobových životních okolností, stavu lidského vědění, rozvinutosti kultury.

Dětství v dobách starověku

Dítě bylo považováno za plnoprávnou bytost až v okamžiku, kdy dostalo jméno. Potraty nebyly stíhány, nenarozené děti se netěšily právní ochraně. Dbalo se ovšem na práva otců, vdaná žena si mohla nechat udělat potrat, ale jen se souhlasem svého manžela. Odkládání dětí bylo dalším prostředkem regulace velikosti rodiny. Děti se odkládaly v košíku nebo v hliněné nádobě na veřejná místa. Přežít mohly jen několik hodin. Nalezené dítě se mohlo stát otrokem toho, kdo jej vychoval. (Odkládaly se nejen děti přespočetné a nemanželské, ale také děti nedonošené a nemocné)

„Někteří je vlastní rukou zardousí ,jiní je odloží na opuštěné místo s předpokladem, že – jak sami tvrdí – se jich někdo ujme. Ve skutečnosti je ale dávají na pospas masožravým šelmám. A to tak činí ti, kdo jsou povoláni, aby je chránili – jejich otcové a matky.“

(Filon Alexandrijský, počátek n.l.)

Dětství ve středověku

Ve středověku bylo dětství krátké, zhruba do osmi let. Pak se dítě stalo v jednom okamžiku dospělou osobou. V tu dobu začalo buď pracovat v zemědělství, nebo šlo do učení, obvykle mimo domov.

Přetrvávalo vedoucí postavení muže a podřízená role ženy, vysoká oddělenost mužské a ženské role, necitelnost vůči nenarozeným nebo čerstvě narozeným dětem, vázanost rodiny na majetek (dům, hospodářství).

Vztah mezi rodiči a dětmi byl založen na autoritě. Tato autorita se uplatňovala především pomocí tělesných trestů.

„Kdo by raději nevolil smrt, kdyby si měl vybrat, zda být opět dítětem, anebo zemřít!“

(Svatý Augustin)

Dětství v době renesance

Na přelomu 15. a 16. století se dostávaly do obliby knihy věnující se péči o dítě. Nejčastěji se v nich objevuje doporučení až k nemilosrdné autoritativnosti.

„Pamatujme, že dítě je třeba proměnit, že dobrými nejsme od narození, ale teprve výchovou. Rodiče proto musí být bdělí a myslet dopředu. Musí své děti polepšovat a přísně kázat....Něžnosti a důvěrnosti mohou u dětí vést jen k pohrdání a ztrátě respektu k rodičům.“

(Cleaver, Dodd 1621)

Postoj k dítěti se sice vyvíjel a postupně humanizoval, ale velmi dlouho se objevovalo potlačování dětské přirozenosti. U dítěte má být okamžitě zlomen sebenápadnější projev prosazování své vůle. Vychovatel je vychovatelem tím, že dítě plně ovládá.

V průběhu 16. století se začal prosazovat trend předat dítě do péče kojné, který přetrval až do 19. století. Rodiče je pak vídali pouze sporadicky. Typická byla také distance a citový chlad vůči dětem, ve vyšších vrstvách se dokonce projev vroucího citu k dítěti považoval za něco nevkusného.

„Tys mne nosila ve svém těle pouhých devět měsíců. Ale má kojná mne ze svých prsů živila dva roky. Z tebe jsem dostal své tělo, ale tys mi je nedala s plností lásky. Od své kojné jsem ale zažil náklonnost. Sotva jsem se narodil, zbavila jsi mne své blízkosti a odloučila mne od sebe. Ona mne ale přijala do své náruče a držela mne v ní tak dlouho, že jsem se stal takovým, jakým mne nyní vidíš.“

(Dobový dokument, Pless, von Zahn, 1979)

Postupem času se začaly ozývat první hlasy, nabádající k citlivější výchově a respektování přirozenosti dítěte.

Dětství na přelomu 18. a 19. století

S novými postoji podle Lenderové (2006) postupně přichází i jiné chápání dítěte a dětství. Rousseau odvážně a nekompromisně vyjádřil názor o „jinakosti“ dítěte a jeho uvažování. Do této doby bylo dítě považováno za zmenšeninu dospělého.

„Příroda chce, aby děti byly dětmi, dříve než se stanou muži. Dětství má svůj vlastní způsob, jak vidí, myslí, pociťuje. Neznám nic nerozumnějšího, než je nahradit tento jeho způsob způsobem naším. Přát si, aby nějaké dítě měřilo dva metry, je stejně nehorázné jako chtít od něho, aby v deseti letech ovládalo usuzování.“

(J.J. Rousseau, Emil, čili o výchování)

Bohužel úcta k životu dítěte a respektování zvláštností jeho vývoje se neprosazovali tak snadno, jak by se dalo předpokládat. Novou vlnu kruté bezohlednosti vůči dětem přinesla průmyslová revoluce. Kdy děti pracovali ve strašných továrních podmínkách i mnoho hodin denně. Podle tehdejších údajů tvořily nemalou část dělníků děti mladší patnácti i deseti let, dokonce i děti pětileté pracující 14-16 hodin denně.

Tehdejší společnosti chyběla vnímavost vůči bolesti a utrpení dítěte – dítě bylo ještě stále vesměs chápáno jako malý dospělý, který je oproti dospělému ve všech ohledech nějak umenšen, takže i na strádání si lépe zvykne a smíří se s ním.

Dětství v 19. století

S rozvojem věd během 19. století psychologie, sociologie, pedagogiky, lékařství se pomalu rozvíjel i zájem o dítě a dětství a od počátku 20. století se v tomto duchu formovaly impulzy vyzdvihující pozitivní kvality dětství a snahy respektovat toto citlivé období, jako samostatnou životní etapu.

Dětství ve 20. století

Roku 1900 vydává Ellen Keyová spis Století dítěte, kterou se proslavila po celé Evropě. Tato kniha se stala jednou z nejčtenějších a svědčí o tom, že dítě a dětství přestalo být tématem pouze okrajovým.

„Naše doba volá po osobnostech. Ale toto volání bude marné, pokud neumožníme dětem žít a učit se jako osobnosti. Pokud jim nedovolíme mít svou vlastní vůli, myslet své vlastní myšlenky, rozvinou své vlastní poznání, utvořit si své usuzování. Pokud v nich, řečeno jinými slovy, nepřestaneme dusit jakýkoli základ osobnosti, abychom je pak u dospělých marně hledali.“

(Ellen Keyová, 1900)

Důležitou roli v pohledu na dítě ve 20.století sehrála reformní pedagogika a její představitelé jako – M. Montessori, R.Steiner, O.Decroly, H. Parkhurstová, P. Peterson.

O obratu k dítěti svědčí také například velký rozmach dětské literatury, porodní péče, dětských výrobků a hraček na trhu, vydávání celé řady publikací věnujících se výchově a péči o dítě.

Během dvacátého století je postupem času stále více kladen důraz na individuální vývoj osobnosti dítěte, které má specifické potřeby a ty mají být rozvíjeny. Do popředí zájmů se dostávají práva dítěte a jejich ochrana.

Výchovné principy již nejsou založeny na autoritativním přístupu a slepém vyžadování poslušnosti, ale naopak na podporování individuality dítěte. Dítě se stává doslova králem.

2.4. Dítě a dětství dnes

Děti byly a jsou milovány. Jejich postavení a hodnota pro dospělé včetně hodnoty „mít děti“ a „žít s nimi“ se však během věků mění. Dnešní pohled na dítě, který se odráží mimo jiné i v právech dítěte, ve výzvě chránit je a tvořit podmínky pro jejich dobrý a zdravý život je dědictvím zejména konce devatenáctého a celého dvacátého století, ve kterých se podmínky a znalosti o dětech rozvíjely. I když dvacáté století bylo plné zvrátů a těžkých událostí (dvě světové války, totalitní režimy, holocaust a miliony mrtvých, projevy rasismu a xenofobie, devastace životního prostředí...atd.) najdeme v něm i několik pozitivních rysů. Bylo totiž, mimo jiné, stoletím dítěte. Dvacáté století bylo obdobím, kdy se dítě stalo autentickou bytostí, plnoprávným, rovnocenným, dokonce zvýhodňovaným členem společnosti, jehož postavení je chráněno i legislativně (Ženevská deklarace práv dítěte z roku 1924 - zvláštní záruka péče a právní ochrana dítěte; Deklarace práv dítěte OSN 1954; Deklarace o ochraně žen a dětí za mimořádných událostí a za ozbrojených konfliktů OSN 1975; Deklarace o sociálních a právních zásadách ochrany a blaha dětí, zvláště s ohledem na vnitrostátní a mezinárodní podporu umístování do péče a osvojování OSN1986; Úmluva o právech dítěte 1989).

Zároveň se dítě stalo bytostí, k níž se upínají naděje rodičů i společnosti. Cesta k tomuto výsostnému postavení byla dlouhá a trnitá (viz kapitola 2.3.). S mnoha změnami, kterými prošel přístup k dítěti je stále častěji kladena otázka, zda se v průběhu změn během posledních desetiletí nezměnilo i samo dítě, zda dětství není dnes jiné, než bylo dříve. A je skutečně pravdou, že se změnilly podmínky současných dětí, a to tak

podstatně, že musíme předpokládat i dopad těchto změn na jejich charakteristické znaky a projevy.

2.4.1. Svět dnešního dítěte

U dětí je podporována individualita

Děti nacházejí v současné liberalizující se společnosti mnohem více podpory pro vyjádření svého individuálního postoje. Tradiční obvyklá rodina je na ústupu a mnoho dětí vyrůstá v nových, alternativních formách soužití/rodiny, které dětem dávají jiné výchozí zkušenosti.

Vliv médií na dětskou osobnost

Velký vliv na děti dle Heluse (2007) mají dnes všudypřítomná média, která jim umožňují přístup k celé řadě informací. Je nesporné, že TV, video, počítače masivně ovlivňují u dětí skladbu jejich dne, zájmy, vzory k napodobování, způsoby chování, hodnotové systémy, názory a postoje. Doba, kterou šesti až dvanáctileté děti tráví u televize, počítače či videa, dosahuje běžně dvou a více hodin.

Komerčně úspěšné dětské pořady jsou založeny na dramatických dějových zvratech, aby dítě sedělo u TV „jako přibité“ musí být stále znovu překvapováno. U dětí, které jsou pravidelnými konzumenty těchto pořadů dochází ke ztrátě koncentrace. Nejsou schopné věnovat pozornost událostem, které nemají tento „dramatický chvat“, třeba poklidné vyprávění, na výuku ve škole nebo dlouhodobou zájmovou činnost, což potvrzují profese pracující s dětmi.

Děti stále častěji dávají přednost zážitkům zprostředkovaným z televize. Což může narušit vnímání reality. Velká míra agrese v počítačových hrách i televizi se promítá i do zvýšené agresivity dětí. Dochází u nich stále více k redukci řeči na odposlouchané, primitivní dialogy. Dnešní děti mají problém hovořit rozvinutě, vyprávět, s úctou a zájmem naslouchat vyprávění a názorům druhého.

Vliv reklamy

Současné děti jsou vystavovány působení reklamy a nabídek trhu. Od útlého věku jsou doslova bombardovány stále novými hračkami, hrami, pamlsky, oděvy, doplňky....a pokud nemají správné a pevné vedení v rodině mohou se potřeby provokované reklamou a nabídkou, stát určujícím diktátem jejich způsobu života.

Děti doma nesnídají, raději si koupí chipsy, sladké tyčinky, kolu. Předhánějí se v novém a značkovém oblečení, kdo nemá nejnovější model telefonu, PC-hry či MP3 je „out“. Děti se stávají „otroky“ dnešní konzumní společnosti.

Zmenšení rodiny

V dřívější době dle Lenderové (2006) většinou dítě vyrůstalo ve velké rodině. Nebylo nic neobvyklého, mít 3,4 i více sourozenců. V dnešní společnosti převažují rodiny s jedním či dvěma dětmi. Oproti mnohočetným rodinám je v menších rodinách intenzivnější a bohatší citová vazba, dětem je věnováno více pozornosti i kvalita všestranné péče je vyšší. To se také promítá do školní úspěšnosti.

Děti jsou vedeny k samostatnosti

Dnešní rodiče kladou mnohem větší důraz na samostatnost dětí, než na jejich poslušnost. Imponují jim projevy, jimiž dítě dosvědčuje, že chce jednat po svém. A pokud si na ně třeba stěžují, nakonec je omlouvají, případně vítají se slovy „budou potřebovat do dnešního světa ostré lokty“.

Ze života dětí mizí přirozené prostředí her

Dle Heluse (2004) ze životních podmínek dětí, a to nejen městských, mizí přirozená prostředí jejich shromažďování a „dobrodružných výprav“, jakými byly dříve ulice před domem, vedlejší ulice, dvůr, půda, různá volná prostranství. Tyto „nekontrolované“ zóny jsou dnes nebezpečnými nebo zakázanými místy, děti do nich nemají přístup nebo nejsou rády viděny. Mnoho dětí je dnes odkázáno na pobývání doma v pokoji s počítačem, televizí, hračkami. Přemísťují se často za doprovodu rodičů na jiná místa – zájmové kroužky, návštěvy, sportoviště apod.

Důležitým tématem dětského života se stala škola

K vlivným činitelům na život dětí v současné době neodmyslitelně patří škola. Ovlivňuje vyhlídky na budoucí život a jeho kvalitu, na kariéru. Délka školního života se prodlužuje a nároky v ní stoupají. Škola je u mnoha současných dětí určujícím tématem jejich života. Současné děti chodí do školy mnohem méně rády než jejich prarodiče.

Děti jsou více emocionálně zatížené

Dnešní děti jsou v některých směrech více emocionálně zatížené díky – kolizím mezi rodiči (krize rodiny je stále častějším jevem); zvyšujícím se nárokům ve škole; výchovným postupům atd.

Děti jsou agresivnější

Dnešní děti jsou stále agresivnější a jejich agresivita brutálnější. Některé události z posledních let vyvolaly žádost veřejnosti po snížení hranice trestní odpovědnosti.⁵

Současné děti žijí v mnohem liberálnějším světě, kde není takový důraz kladen na autoritu, ale na osobnost.

Dnešní dětství je zcela jiné, než bylo dětství našich rodičů či prarodičů. Na dítě jsou kladeny zcela jiné nároky, rodina i celá společnost prochází mnoha změnami.

2.5. Proč mají lidé děti

Co asi vede lidi k zájmu o děti – zájmu který se nedá ani finančně ocenit ani vynahradit?

Přehlédneme-li neplánované rodičovství, důvodů proč lidé mají děti může být mnoho - jsou smyslem života; přirozeným vyústěním vztahu a naplněním touhy mít někoho svého, komu mohu dát svou lásku; jsou také budoucností a nadějí;

Tím nejpodstatnějším však zůstává, že v rodičovství, výchově a vztahu s dětmi dochází k uspokojení celé řady lidských potřeb:

- ✦ **S dětmi mnoho prožijeme.** S dětmi není nikdy nouze o zábavu, ale ani o starosti a úzkosti. Budeme prožívat radost i zklamání, budeme se jednou zlobit, jindy smát, budeme trestat i odpouštět, třást se o jeho zdraví, prožívat hrdost.
- ✦ **Děti uspokojují potřebu naplnění a smysluplnosti života.** O potřebě této specifické stimulace svědčí manželské páry, které děti mít nemohou. Cítí určitou prázdnotu, schází jim bytost, která s nimi sdílí jejich život a za níž mají zodpovědnost.

---

⁵ V ČR v nedávných letech došlo k několika událostem, které do tohoto obrazu zapadají. Ze starších může být připomenut případ, kdy byl v roce 1992 uznán sedmnáctiletý středoškolák vinným z toho, že si u dvou svých vrstevníků objednal za úplatu vraždu rodičů. K těm novějším případům patří vražda učitele žákem střední školy na počátku roku 2004 a ve stejné době několik případů šikany, které skončily vážnými zraněními – v jednom případě byli pachatelé i oběť žáky prvního ročníku základní školy. Zarážející byl i nedávný, a ne zrovna ojedinělý, případ šikany vůči učiteli. Kdy žáci základní školy obstoupili učitele, nasadili mu odpadkový koš na hlavu, vše si nahrávali na mobilní telefon a zveřejnili na internetových stránkách. (Čáp, Mareš, 2007)

- ✦ **V roli rodiče se mnohé naučíme, s dítětem získáme zkušenosti a poznatky, kterých jinde sotva můžeme dosáhnout.** Tak, jak děti v naší blízkosti rostou k dospělosti, tak my v prožitcích s nimi *zrajeme k životní moudrosti*.
- ✦ **Dítě nám naplní potřebu mít někoho „svého“.** Bude k nám vázáno citovým vztahem, jako my k němu, až do stáří budeme mít na koho myslet.
- ✦ **Právě s dětmi prožíváme nejvíce vědomí vlastní hodnoty a významu.** Je tu někdo, kdo nás potřebuje, komu pomáháme, je na nás závislý. U starších dětí nepřestáváme být rádci a průvodci životem. Jsme pro ně těmi, kteří je znají důvěrně a od jejich samého počátku.
- ✦ **S dětmi získáváme určitý společenský status, hodnost rodiče.**
- ✦ **S dětmi se nám naplňuje potřeba otevřené budoucnosti.** V dětech překonáváme svůj osobní čas, protože v nich bude pokračovat, až my tu nebudeme, nejen náš genetický vklad, ale i to, co získají naší výchovou, životem s námi. Naplnění potřeby otevřené budoucnosti se vztahuje i k prarodičům, kteří získávají ve vnoučatech nové podněty, radosti a očekávání do budoucnosti.
- ✦ **S rodičovskou rolí přichází i nová vývojová etapa člověka,** s níž člověk dosahuje určitého stupně osobní zralosti.

„Dítě přináší rodičům osobité podněty, rozšiřuje okruh jejich prožitků a zkušeností, dává jim životní jistotu, utváří jejich společenské postavení, ba umožňuje jim, aby v něm rozšířili hranice budoucnosti až za svůj osobní životní čas.“ Z. Matějček (1997)

3. VÝCHOVA

3.1.Pojem výchova

Podle Matějčka (2000) výchova znamená investovat bez ohledu na cíl a přínos. Je to láska bez podmínek. Znamená to, že jsme plně k dispozici, aniž bychom se vzdali sami sebe.

Výchovu bychom mohli přirovnat k dobrodružné cestě, která je plná překážek a překvapení, kde cíl je kdesi v dálce. Na každém kroku nás čekají nové objevy, radosti a uspokojení, ale také zklamání, těžkosti a překážky. Dnes již víme, že výchova není jednostranný vztah, kde by jeden dával a druhý jen přijímal, jeden poroučel a druhý poslouchal. Výchova je cestou kdy se obě strany od sebe vzájemně učí a obdarovávají se. Jedná se o velmi složitý tvořivý proces, v němž se každý vychovatel snaží splnit jedinečný životní úkol. Zda si počínal dobře či špatně, to ukáže teprve budoucnost.

Je nasnadě, že lepší předpoklady pro tuto cestu jsou zajištěny tam, kde rodina je úplná a kde členové rodiny jsou spjati hlubokým porozuměním, důvěrou a vzájemnou náklonností. Ale i ta nejméně úplná rodina nemusí vždy dobře fungovat a může v ní být výchovný proces narušen. Stejně tak skutečnost, že je dítě vychovááno v rodině neúplné neznamena, že jeho vývoj musí být narušen. Dle Matějčka (1986)výchova v tomto případě však bývá náročnější a přináší určitá úskalí, kterým by měla být věnována zvýšená pozornost (chybění mužského/ženského vzoru; určitá citová nezralost; nedostatek autority; úzkostná péče matky...atd.)

Smyslem výchovy by měla být snaha připravit člověka na vlastní plnohodnotný život a pomoci mu, aby se stal zodpovědnou osobností, která se stane součástí lidské společnosti.

3.1.1.Výchova v rodině

Dobrá výchova v rodině je vždy spojena také se sebevýchovou rodičů, proto je velmi náročná.

Podíl na výchově mají oba rodiče. Dítě pro svůj správný vývoje potřebuje mít vzor mužský, ale také ženský. Úloha otce i matky jsou ve výchově nezastupitelné. Ve výchově je potřeba jak lásky, něhy a citlivosti, tak pevného vedení. Rodičovství a výchova je úloha náročná a zodpovědná, ale také plná radosti a nových podnětů.

3.1.2. Záměrná výchova

Pod tímto pojmem si podle Langmeiera a Krejčířové(2006)můžeme přestavit záměrné působení vychovatele na dítě, kdy vychovatel má na zřeteli určitý výchovný cíl, ke kterému chce dítě dovést a používá k tomu různých výchovných prostředků. Záměrná výchova je základem práce učitele ve škole, ale ani v rodině se bez ní neobejdeme.

Každé dítě by mělo být vedeno k samostatnosti a sebeobsluze při jídle, oblékání, udržování tělesné čistoty, musí se naučit chovat přiměřeně doma i venku, nedělat nebezpečné věci, umět pozdravit a mnoho jiného. Rodiče většinou vědí alespoň zhruba, jak takovýchto cílů dosáhnout, a to i díky zkušenostem z vlastního dětství, kdy sami byli vychováváni.

Základní výchovné prostředky

1) kladení požadavků a kontrola jejich plnění – dle Čápa a Mareše (2007) požadavky vychovatelů zprostředkovávají dítěti požadavky společnosti (právní a morální normy, pravidla lidského soužití, ochranu životního prostředí). Touto cestou se dítě učí, že v životě je nutné dnes a denně plnit jisté požadavky a povinnosti, zvládat překážky, ovládat impulzivní reagování, oddálit uspokojení, omezit se v něčem, co je pro mne v daném okamžiku lákavé. V dobře fungující rodině není nutné požadavky a zákazy často opakovat..

Požadavky však nestačí pouze vytyčovat, ale stejně důležitá je i jejich kontrola. Výchova bez kontroly plnění požadavků, je výchovou nedůslednou vedoucí často k mnoha negativním důsledkům, podobně jako výchova se slabým řízením.

2) Odměny, tresty a povzbuzení- patří k nejběžnějším výchovným prostředkům. Dnes již díky výzkumům víme, že výchova založená spíše na odměnách je lepší a efektivnější, než-li výchova užívající převážně trestů.

běžné druhy odměn a trestů

Odměny:

- pochvala, úsměv, projev sympatie, kladné hodnocení
- dárek věcný nebo peněžní
- umožnění činnosti nebo zážitků, po kterých dítě silně touží – výlet, návštěva sportovního utkání, zajímavá společná činnost s dospělým...

Tresty fyzické tresty:

- psychické trestání, projevy negativních emocí (dospělý se zlobí, křičí, vyhrožuje, mračí se, nemluví s dítětem apod.)
- potrestání zákazem oblíbené činnosti (domácí vězení, sledování oblíbeného TV pořadu...) nebo nucení k neoblíbené činnosti (např. úklidové práce)

3) Slovní působení – výchova se nejčastěji uskutečňuje vzájemnou komunikací. V lidské komunikaci má zcela jedinečné místo řeč, slovní sdělování a vzájemné působení; z toho také vyplývá velká úloha slovního působení ve výchově.

Ve slovním sdělování má vedle kognitivní stránky důležitou funkci i stránka emoční, kde svou roli sehrává intonace, gestikulace, mimika...atd..

4) Osobní příklad – vzor, model působí často mnohem silněji a účinněji než většina výše zmíněných výchovných prostředků (slovní působení, odměny, tresty).

3.1.3. Spontánní (funkční) výchova

Mnohé vědomosti, postoje a návyky dítě získává dle Langmeiera a Krejčířové (2006) během činností v rodině i mimo ni, které nejsou řízené ani nesledují žádný výchovný cíl. Máme na mysli např. způsob soužití všech členů rodiny, jejich postoje a chování k sobě navzájem, které ovlivňuje dalekosáhle vývoj osobnosti dítěte. Rodiče, prarodiče, příbuzní často užívají určitých způsobů chování a jednání, které pro dítě představují např. trest či odměnu, a aniž by si to uvědomili, působí nechtěně a nezáměrně jako vzor. Takže i spontánní výchova zanechává v chování a postojích dítěte silný otisk.

3.2. Výchovné styly

Výchova je velmi složitý proces. Stejně jako je každé dítě jiné a jinak reaguje na různé výchovné prostředky, tak i každý vychovatel je jiný a bude užívat jiných metod, postupů a způsobu výchovy. Styl výchovy se také odráží ve volbě výchovných prostředků a způsobech reagování na dítě.

Tři styly výchovy Kurt Lewin (1939)

- 1) **Styl autokratický** – klade důraz na bezpodmínečnou poslušnost, podřízení dítěte autoritě rodiče, uposlechnutí všech příkazů a zákazů dospělého bez výjimky a dlouhých diskusí.

- 2) **Styl liberální** – klade důraz na ponechání co největší volnosti dítěte bez omezování jeho vlastní aktivity.
- 3) **styl demokratický** – pokládá za nejdůležitější respektování dítěte jako samostatné bytosti s právem rozhodovat o sobě poměrně svobodně vzhledem k věku a k předpokládaným následkům jednání. Dítě však musí současně poznávat svou odpovědnost vůči druhým lidem v rodině i mimo ni. Rodiče jsou v tomto případě dítěti spíše staršími a zkušenějšími přáteli/partnery. Klade se důraz na dosažení společného řešení a na význam společného rozhovoru.⁶

3.2.1. Podmínky působící na způsob výchovy

2. vlastnosti a zkušenosti vychovávajících
3. vzájemné vztahy a interakce mezi vychovávajícími a vychovávanými
4. vlastnosti a zkušenosti vychovávaných dětí
5. události a změny v podmínkách v nejbližším prostředí dítěte
6. širší sociokulturní podmínky

3.2.3. Nevhodné styly výchovy, s nimiž se můžeme setkat:

- **výchova rozmazlující** – rodiče vyhovují téměř každému přání dítěte
- **výchova zavrhuující** – rodiče dávají svým chováním dítěti najevo otevřeně nebo častěji nepřímou své city odmítání a nesouhlas
- **výchova nadměrně ochraňující** – rodiče se snaží své dítě chránit před každým rizikem
- **výchova perfekcionista** – rodiče kladou na dítě příliš vysoké požadavky, které pouze obtížně ve svém věku může zvládnout. Snaha po dokonalosti a perfektních výkonech.
- **výchova nedůsledná** – rodiče kolísají mezi krajní přísností a naopak povolností. Nedůslednost může vycházet i z rozdílného přístupu rodičů.
- **výchova zanedbávající, týrající, zneužívající dítě, deprivující**

3.2.4. Různost, rozdílnost a nejednotnost výchovných stylů

Děti se během svého každodenního života setkávají s naprosto rozdílnými představami o výchově. Stejně tak běžná je pro ně zkušenost, že výchovné vztahy

---

⁶ Obecně je demokratický styl výchovy podle pokládán za nejpříznivější pro zdravý vývoj dítěte. Opírá se více o vysvětlení než o tresty, ponechává dítěti přiměřenou volnost a při tom mu klade nezbytné meze. (Langmeier, Krejčířová, 2006)

vypadají různě: styk s rodiči je něco jiného než kontakt s učitelkou, k babičce mají jiný vztah než ke známým. Díky svému setkávání s *různými způsoby výchovy* získávají děti schopnost orientovat se v běžné realitě. Při výchově je však nutné dodržovat jisté zásady:

- 1. Dítě musí vědět, na koho se v určitých situacích může obrátit.** Jestliže mezi rodiči a dalšími zúčastněnými v tomto ohledu nepanuje jednota, vznikají konflikty.
- 2. Rozdílnost představ o výchově nesmějí dospělí zneužívat k tomu, aby se vtírali do přízně dítěte** (?Já ti to dovolím...") nebo aby v jeho očích pocitově snižovali jinou blízkou osobu (?Já jsem na tebe hodnější než ten...").
- 3. Různost výchovných stylů musí být praktikována na základě závazných základních zásad, platných pro všechny zúčastněné osoby.** Když například otec praktikuje styl ?dělej si, co chceš", zatímco matka je až příliš pevná a důsledná, může to vést k tomu, že dítě poštvé rodiče proti sobě.

Rozdílnost stylů ve výchově znamená, že jednotliví účastníci se shodují v nutnosti určitých hranic, pravidel a rituálů, které si mohou vykládat různě, ale děti musí vždy vědět, na čem jsou.

Něco jiného než rozdílnost výchovných stylů je však jejich *nejednotnost*. Nejednotné styly ve výchově nejsou kompatibilní, nemají společného jmenovatele. Při takové nejednotnosti a neslučitelnosti nikdy nejde o dobro dítěte, naopak ho to jedinec poškozují.

3.3. Principy výchovy v minulosti a dnes

Jaké je postavení dětí v současném světě, co od nich očekáváme, co jim poskytneme, jaké podmínky pro ně vytváříme a k jakým cílům je vedeme? Podobné otázky si kladl již J.A.Komenský a odpověď na ně se vyvíjela a měnila spolu se společností a historickou situací. Odpověď bychom měli hledat v tom co charakterizuje svět, pro který mají být současné děti připravovány a je důležité nahlédnout, jak výchova vypadal v minulosti.

Současný přístup k dětem ani jejich výchovu nelze dnes hodnotit, aniž bychom nepřihlédli ke změnám, které proběhly v posledních dvě stě letech.

3.3.1. Vývoj výchovy v předešlých dvou staletích

V minulosti byla situace o něco snazší. Výchovné praktiky byly totiž zhruba stejné v generacích po sobě následujících, neboť výchovné cíle byly podobné. Dítě bylo

vychováváno v tradici upevněné dlouhými věky. Dostávalo víceméně hotové poznatky a bylo vyzbrojováno stejnými hodnotami a postoji, jaké byly užitečné v minulých generacích. Výchova byla přípravou pro v podstatě stejný svět, jako byl svět otců a dědů. Poznatky, dovednosti, postoje a hodnoty se od generace ke generaci měnily jen málo. Teprve od konce 19. století se začala situace měnit a změny se stále prohlubují – nejprve v průmyslově rozvinutých zemích a dnes i v zemích rozvojových.

Změny výchovných názorů a praktik, které proběhly v českých zemích od poloviny 19. století zkoumal J. Langmeier (1983,s.183). Srovnával knihy o výchově v rodině, vycházející u nás v letech 1850 -1962.

V druhé polovině devatenáctého století převažovaly moralizující názory. Děti mají být naprosto poslušné a nedostatkům chování je nutno předcházet přísnou kázní od nejtútlejšího věku.

„potrestání bez vády a hněvu účinkuje úžasně, pořádný výprask od matky utiší svévolné dítě hned.“ (Böhme, 1876)

V období od roku 1900 do 1920 se poněkud zmírňuje patriarchální přísnost, vyžadována je uvědomělá kázeň, ne slepá poslušnost. zamítají se tělesné tresty.

„metla nevyháněla děti z pekla, ale vháněla je do pekla“ (Pospíšil, 1908)

„Nový věk nemůže potřebovat otlučených, slepě poslušných strojů- potřebuje celých lidí s vyvinutým rozumem...“ (Iška, 1903)

V období 1920 až 1950 se zdůrazňuje výchova dobrých návyků pravidelným režimem dne. Varuje se před rozmazlováním dítěte, výchova má být věcná, vědecky střízlivá a zdůvodněná. I v této době je kladen důraz na poslušnost, i když v jiné rovině.

„Na dobrém pořádku záleží vše.“ (Veselý1926)

Po roce 1950 se postupně klade důraz na osobité projevy dítěte, emoční vztahy v rodině a láskyplnou mateřskou péči.

„Dítě má právo na vlastní projevy, a proto je lepší blahovolná shovívavost než přísnost.“ (Teyschl 1950)

Naznačené změny v názorech na výchovu dětí souvisely pravděpodobně s rychlými proměnami celé společnosti, s její demokratizací, s proměnami rodiny a jejích funkcí a s novým postavením dětství.

3.3.2. Výchova v současnosti

V současné době se rodina stala místem s mnohem liberálnější výchovou, místem které dává dětem emoční jistotu, ochranu a oporu v úsilí vyrovnat se s požadavky náročného světa. Dětství se stále prodlužuje a nepřechází přímo do dospělosti jako dříve, ale dává jedinci čas na dlouhé dospívání. Důraz je kladen na osobnostní vývoj, individualitu, samostatnost, kreativitu.

Mezi generací rodičů a dětí je dnes stále větší odstup. Rodiče vyrůstali za podmínek, které jsou podstatně odlišné – a to pokud jde o názory, hodnoty, způsoby života i o pracovní a společenské požadavky. Demokratická výchova je problematičtější a vyžaduje mnohem pružnější přístup než výchova autoritativní, která už nyní nestačí. Vývoj dětí je rychlejší, ale zároveň také nerovnoměrnější a vzdálenější ideálu harmonického rozvoje osobnosti.

3.3.3. City ve výchově nyní a kdysi

Citová funkce rodiny je dnes považována za prvořadou. Dítě je nezištně milováno a láska, která je základní potřebou, se mu projevuje všemožným způsobem. Rodiče ji dnes nijak neskrývají. S dětmi s mazlí objímají, líbají a hladí co nejvíce.

Dle Leaderové (2006) citová funkce rodiny byla dlouho druhořadá a do popředí se dostala až po oslabení starších tradičních funkcí (ekonomické, obranné, sociálněvýchovné). Emoce kdysi hráli v rodině jen okrajovou roli, a to nejen ve vztahu mezi manželi, ale také ve vztahu mezi rodiči a dětmi. Do druhé poloviny 19. století se ani v harmonickém rodinném prostředí nedávaly něžné city příliš najevo. Mazlení čili „milování“ s dětmi bylo spíše nežádoucí a ve venkovském prostředí dokonce vzácné. Dětem se zpívalo, vyprávěli se jim pohádky, ale hlazení, líbání, chování v náručí či na klíně se příliš nepěstovaly. Snahou bylo vychovat bytost schopnou obstát v drsném světě. Úsloví „*Výchování tvrdé dělá děti zdravé*“ bychom našli v tehdejší pedagogické i lékařské literatuře.

3.4. Trávení volného času

Volný čas je ta část lidského života, která je odlišena od pracovní doby u dětí od školy a učení. Jedná se o čas, který může člověk věnovat svým zálibám, koníčkům, odpočinku. Slouží k obnově pracovní schopnosti, k překonání únavy a znovunabytí sil, vyvážení jednostrannosti zaměstnání. Umožňuje lidem kulturní rozvoj a obohacení, rozvíjení osobnosti.

Volnočasové aktivity lze třídit podle Čápa a Mareše(2001) z různých hledisek na:

- **oddechové a zábavní**
- **zájmové činnosti** – jsou pro výchovu a formování osobnosti zvlášť důležité(zájmové činnosti technické, kulturní, sportovní atd.); realizují se dlouhodobě, vytrvale a se silnou motivací; kladou zvýšené nároky na některé osobnostní předpoklady, takže mají výrazné formativní účinky;
- **fyzické** – pohybová činnost dle Šolcové (1994)působí stimulačně na psychofyzický stav člověka, pomáhá čelit stresu, úzkosti a depresi, podporuje psychickou pohodu a adekvátní sebehodnocení
- **duševní** – stimuluje stav a fungování nejvyšší části centrálního nervového systému (Koukolník, 1995)

Naplň volného času rodiny a jejích členů je v současné době charakterizován těmito znaky:

- ✦ využívání prostředků masové komunikace, zejména televize, internetu, počítačových her
- ✦ sport, příroda, cestování
- ✦ manuální činnosti, jako jsou drobné domácí a řemeslné práce, „kutění“, šití a pletení, zahrádkářství

V mnoha případech se stává, že rodina se soustřeďuje na jediný ze tří uvedených způsobů využívání volného času, čímž dochází k nežádoucí jednostrannosti.

Zaměstnaní rodiče, především matky, které pracují v průměru až 14 hodin denně včetně sobot a nedělí, nemají tolik času na povídání a hru s dětmi. A tak často svou rodičovskou roli přenechávají televizoru či počítači, aniž by věděli, nač se dítě dívá a čemu se věnuje. Za tohoto stavu se v mnohých rodinách děti dívají na televizi několik hodin denně a zhlédnou neuvěřitelné množství krutosti, včetně vražd. S tím také souvisí vzrůstání dětské agresivity.

Volný čas dětí a zvláště zájmové činnosti poskytují nejen odpočinek, zábavu a kompenzaci jednostranných činností učebních, ale plní i další funkce ve vývoji osobnosti. Dávají dítěti příležitost:

- ✦ k uspokojování široké škály potřeb:činnosti, poznávání, komunikace, kompetence a výkonu, pomoci a péče, seberealizace, cíle a životního smyslu
- ✦ k poznání různých druhů činností a oblasti života, což je důležité např. pro volbu povolání

- ✦ k formování vědomostí, dovedností a schopností, zájmů, volných i dalších vlastností
- ✦ k tomu, aby se dítě naučilo (aby si dovedlo a hlavně navyklo) i pro další období svého života využívat volný čas ve shodě s rozvojem osobnosti a upevňováním tělesného i duševního zdraví

Pokud dítě nemá žádné koníčky, většinu času je bez péče a dohledu rodičů, ponecháno samo sobě může se stát, že svůj volný čas začne trávit s podobnými vrstevníky, připojí se k nevhodné partě, začne z nudy páchat „lumpárny“...apod.

Jiným případem je, když má dítě svůj volný čas přeplánovaný. Ambiciózní rodiče dítě přihlásí na několik kroužků, dítěti samotnému pak nezbývá ani čas na obyčejnou hru a odpočinek.

3.4.1. Režim dne a týdne

Tento termín vyjadřuje uspořádání jednotlivých činností během dne a týdne, jejich délku a načasování. Vymezuje dobu pro bdění a spánek, příjem potravy, práci nebo učení, odpočinek. Z hlediska hygieny je doporučováno pravidelné dodržování denního režimu, neboť přispívá k usnadnění nervových procesů a jimi řízených činností.

Při správném pravidelném režimu podle Provazníka (1985) bývá dítě svěží, má chuť k jídlu, večer bez obtíží usíná a ráno se probouzí. Naopak při nedostatcích v denním režimu dítěte nebo při jeho porušování vznikají nejrůznější fyziologické, psychické i sociální obtíže, od nespavosti a nechutenství až k celkové podrážděnosti, únavě, nechuti k práci/učení.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

---

4. VÝZKUM

4.1. Formulace problému

Základní myšlenkou, která mě vedla při plánování a realizaci tohoto výzkumu bylo poodhalit:

- a) jaké jsou podoby dnešní rodiny, rodinného soužití a způsoby výchovy v současných socio-kulturních podmínkách, jaké principy a hodnoty rodiče v současnosti ve výchově uznávají, jak a kolik času tráví společně s dětmi
- b) jak se rodinné prostředí a přístup rodičů odráží v chování dítěte, jeho komunikaci, zájmech, verbálních i nonverbálních projevech

Na základě toho jsem také následně formulovala cíle a hypotézy svého výzkumu (viz kapitola 4.2.).

Jelikož pojem rodiny a výchovy je příliš široký, pro účely tohoto výzkumu jsem v souladu s poznatky uvedenými v teoretické části mé práce vybrala následné charakteristiky rodinného prostředí, které jsem u jednotlivých rodin sledovala:

1. Podoby rodiny (nukleární, neúplná, doplněná...)
2. Harmonie a spokojenost v rodině
3. Vztahy v rodině (soudržnost, otevřenost, konfliktnost)
4. Výchovné styly v současné rodině a přístup k dítěti (pozitiva a negativa výchovných postupů, direktivnost, hostilita, nedůslednost)
5. Orientace rodiny, priority, uznávané hodnoty (orientace na úspěch, vzdělání, nezávislost, intelektuálně-kulturní, aktivně rekreační, konzumní, morální)
6. Vzájemná komunikace (otevřenost, propustnost osobního prostoru, uzavřenost)
7. Rodinný systém (organizace a kontrola)

4.2. Cíle výzkumné studie

Cíle výzkumné studie jsem směřovala především na celkovou analýzu psychosociální atmosféry v rodině, analýzu výchovných postupů uplatňovaných rodiči, vlivu původní výchovy rodičů, vlivu rodinného prostředí na otevřenost/uzavřenost dítěte, jeho prosociálního chování, trávení volného času:

- ✦ Zjistit konkrétní podoby současné rodiny.
- ✦ Podrobně zmapovat rodinné prostředí a konkrétní výchovné postupy rodičů jako významný determinující faktor při utváření a rozvíjení prosociální orientace dítěte a ověřit tak údaje o vlivu rodinného prostředí na chování dítěte uváděné v odborné literatuře.
- ✦ Analyzovat způsoby života současné rodiny, uznávané hodnoty a způsob trávení volného času.
- ✦ Zachytit psychosociální atmosféru v rodině a její vliv na morální vývoj dítěte.
- ✦ Zjistit, jaký vliv měla původní výchova rodičů na jejich dnešní výchovné postupy a přístup k vlastním dětem a ověřit tak údaje uváděné v odborné literatuře.
- ✦ Zjistit kvalitativní rozdíly komunikace v jednotlivých rodinách, míru a způsob vyjadřování citů.

Na základě výše uvedených cílů a studia dostupné odborné literatury jsem vyslovila následující hypotézy:

- H1:** Do způsobu výchovy rodičů a jejich přístupu k dětem se promítají zkušenosti z jejich vlastního dětství.
- H2:** Současné pojetí výchovy se vyznačuje odklonem od autoritativního stylu. V rodinách bude upřednostňován spíše styl demokratický až liberální.
- H3:** V současné rodině najdeme spíše nepravidelný denní režim.
- H4:** Současná rodina se vyznačuje nedostatkem společně tráveného času.
- H5:** Míra vzdělání rodičů se bude projevovat v požadavcích a nárocích kladených na dítě.
- H6:** U dětí z neúplné/doplněné rodiny se projeví větší míra výchovných problémů a problémů v sociální komunikaci.

Tento výzkumný projekt má těžiště v kvalitativním přístupu, jeho součástí je sonda do tří vybraných rodin s dětmi mladšího školního věku. Doplněn bude úvahou žáků základní školy na téma ideální výchova a ideální rodiče (viz. příloha).

Cílem bylo zjistit, porovnat, a dokázat co mají společného rozdílného-vyzvednout pozitiva a negativa jejich přístupů.

4.3. Charakteristika zkoumaného vzorku

Zkoumaný soubor mého výzkumu tvořily tři rodiny (**R**). Jedna čtyřčlenná (**R₄**) (úplná rodina - matka, otec, dva chlapci) žijící v malé obci okres Český Krumlov, jedna tříčlenná (**R₃**) (neúplná rodina - matka/rozvedená, dva chlapci) a jedna dvoučlenná (**R₂**)⁷ (neúplná rodina-matka samoživitelka, dcera) obě žijící v Českých Budějovicích. Při výběru jsem se zaměřila na rodiny z okruhu známých, pro usnadnění vstupu do rodiny a vzájemné komunikace.

Klíčem k výběru rodin byl věk a vzdělání rodičů, věk a pohlaví dětí, bydliště rodiny, úplnost/neúplnost rodiny, sociokulturní postavení rodiny, časová flexibilita, ochota účasti se výzkumu.

Rodiny byly do výzkumu zařazeny na základě předběžné informace podmínkách a časové náročnosti výzkumu, a po vyjádření jejich souhlasu. Informovaný souhlas byl zároveň součástí dotazníku pro rodiče (viz příloha).

Důležitým kritériem při výběru pro mě byla ochota ke spolupráci a přístupnost členů rodiny z důvodu časové náročnosti výzkumu a jednotlivých metod. Cílem bylo také vybrat rodiny tak, aby u jednotlivých rodičů a dětí věkový rozdíl nepřesahoval cca 5-7 let. S přihlédnutím k cílům mé práce jsem se snažila vybrat výzkumné vzorky tak, aby byly zastoupeny všechny, v dnešní společnosti nejčastěji se vyskytující, typy rodin (úplná/neúplná/doplňená).

- *věkové rozložení dětí ve zkoumaných rodinách bylo 2,5 – 11 let*
- *zastoupení pohlaví - čtyři chlapci a jedna dívka*
- *věkové rozložení rodičů 29 – 37 let*
- *dosažené vzdělání rodičů – v rodinách (**R₄**) a (**R₃**) vysokoškolské, v rodině (**R₂**) středoškolské*

Podrobná charakteristika každé ze zkoumaných rodin bude uvedena v případové studii.

---

⁷ Rodina **R₂** vstoupila do výzkumu o dva měsíce později, kdy nahradila rodinu **R₀**, která musela odstoupit pro nedostatek času (důvody – stěhování, přestavba nového bytu, změna zaměstnání jednoho z rodičů)

4.4. Metody výzkumu

V souladu s vymezením oblasti výzkumného problému (kapitola 4.1.) a stanovenými cíly (kapitola 4.2) je tato diplomová práce založena na kvalitativním výzkumu, respektive případové studii tří rodin s dětmi. V jednotlivých studiích se snažím postihnout, jednak celkovou podobu rodiny a rodinného života, specifika výchovných stylů, přístupu k dětem, vzájemné komunikace, a jednak míru vlivu sociokulturního postavení rodičů, vzdělání a osobních zkušeností z původní rodiny na jejich vlastní přístup k výchově, dětem a rodině.

Pro získání požadovaných charakteristik rodinného prostředí jsem těžiště této práce založila na metodách používaných ve výzkumu rodiny – pozorování, zúčastněného pozorování, řízeného rozhovoru, dotazníku, kresbě rodiny, kresbě začarované rodiny, rodinné anamnéze rodičů. Údaje, které jsem získala prostřednictvím pozorování a rozhovorů, jsem dále zpracovávala pomocí kvalitativní analýzy dat.

1) Rozhovor

Hlavním cílem rozhovoru bylo navázání bližšího kontaktu se všemi členy rodiny a získání důvěry pro další spolupráci. Zároveň byl během rozhovoru nastíněn průběh, náročnost a časové rozpětí výzkumu.

2) Řízený rozhovor

Jeho cílem bylo, získání detailních informací o rodině a její situaci. Tento rozhovor byl částečně standardizovaný, takže umožnil variabilitu komunikace a rodičům dostatečný prostor pro vlastní vyjádření. Rozhovor měl předem připravenou přibližnou strukturu a baterii otázek (viz příloha), rozdělených do jednotlivých okruhů. Během rozhovoru byly sledovány i neverbální projevy jednotlivých členů rodiny.

3) Pozorování, zúčastněné pozorování

Každá rodina byla podrobena dlouhodobému, systematickému sledování, jehož cílem bylo proniknout do běžného chodu rodiny a vzájemné komunikace jednotlivých členů. Tato metoda mi umožnila nahlédnout do probíhajících aktivit, každé ze zkoumaných rodin, kdy sledování probíhalo přímo v domácím prostředí.

V počátcích jsem byla spíše pozorovatelem, který příliš nenarušoval činnosti rodiny. Později jsem se stala účastníkem rodinných interakcí, ale míra mé aktivity byla omezena snahou dění spíše sledovat, nikoliv přímo iniciovat.

Jako pomůcku jsem měla připraveno hrubé schéma pozorování, obsahující jednotlivé položky (viz. příloha). Následná analýza těchto dat mi poskytla cenný podklad pro pochopení souvislostí a uchopení dalších získaných údajů.

Vzápětí po každém pozorování následovalo vytvoření reflexe a záznam zjištění.

4) Dotazník

Pro účely tohoto výzkumu jsem použila nestandardizovaný dotazník s otevřenými odpověďmi. Dotazník byl koncipován tak, aby navazoval na řízený rozhovor popř. jej doplnil. Byl rozčleněn do 8 okruhů (období těhotenství a porodu; rodičovství a styl výchovy; hodnoty, vztahy, budoucnost; život rodiny; volný čas; škola; historie rodiny; komunikace), kdy rodiče vlastními slovy odpovídali na jednotlivé otázky. Dotazník byl pro oba rodiče shodný, lišila se pouze formulace otázek pro otce v prvním okruhu – **OBDOBÍ TĚHOTENSTVÍ A PORODU**. (viz příloha).

5) Kresby dětí

Důležitou součástí výzkumné části této diplomové práce tvoří kresby dětí. Rozbor obsahové stránky (kresba začarované rodiny, stromu) umožnil náhled na prožívání dítěte, které nedovede své city a vztahy vyjádřit slovy, ale často je velmi výstižně zachytí v kresbě. Touto cestou lze získat důležité informace o rodinném prostředí a vztazích.

Všechny kresby byly sbírány v průběhu celého výzkumu.

Kresba rodiny

Po krátkém rozhovoru byly děti požádány o nakreslení rodiny. Byl jim poskytnut neomezený čas a instrukce: *“Nakresli obrázek, který by vyjadřoval život celé vaší rodiny!”*

„Nakresli jak trávíte volný čas v sobotu, neděli o prázdninách!“

Po dokončení kresby jsem zjišťovala, kdo je na obrázku, případně – pokud to není z obrázku patrné – co dělá, chybí-li někdo...atd.

Kresba rodiny byla kombinována s kresbou začarované rodiny.

Kresba začarované rodiny

Kresba začarované rodiny probíhala v podobném duchu jako kresba rodiny. Instrukce k této kresbě byla: *“Představ si, že k vám v noci přiletěl kouzelník a každého z vás začaroval do nějakého zvířete, které nejlíp ukazuje jeho povahu”*. Následně děti zdůvodňovaly jednotlivé rysy svého výtvoru.

6) Rodinná anamnéza

Zachycuje sociální prostředí, ve kterém se vyvíjeli rodiče. Rodinná anamnéza byla vytvořena na základě údajů získaných částečně rozhovorem a částečně doplňujícím dotazníkem (viz příloha).

Byly sledovány základní charakteristiky původní rodiny, její výchovný styl a vztah k dítěti, vzájemné působení rodiny a školy, způsoby komunikace. Anamnéza se zaměřuje na původní rodinu dnešních rodičů, z našeho pohledu tedy prarodiče a jejich - *vzdělání; věk; dědičné zatížení; způsob komunikace; přístup k dítěti, atmosféru v rodině* - dále pak na sourozence dnešních rodičů a jejich - *počet; věk; pohlaví; sourozenecké vztahy*.

Podstatou tohoto výzkumu byl především sběr dat, který přinese maximální množství informací o jednotlivých rodinách. Každá ze zkoumaných rodin byla podrobena všem výše uvedeným kvalitativním metodám výzkumu. Údaje získané touto cestou následně sloužily jako podklad při tvorbě případových studií rodin (viz kapitola).

Tyto kvalitativní výsledky nelze vyjádřit statistickými údaji nebo jiným způsobem kvantifikace a nelze ani hypotézy a teorie vzniklé na základě kvalitativního výzkumu zobecňovat. (Švaříček, 2007)

4.5. Průběh výzkumu

Na základě výše uvedených metodik jsem pro potřeby svého výzkumu připravila příslušné dokumenty, podklady a záznamové archy (dotazníky pro oba rodiče, baterii otázek/okruhů pro řízený rozhovor, schéma pro pozorování, dotazník pro vytvoření rodinné anamnézy).

Jako podklad pro tvorbu jednotlivých dokumentů jsem použila dostupnou odbornou literaturu (Sobotková 2007; Čáp, Mareš 2001), dotazníky Škála rodinného prostředí M. Hargašová a T. Kollárik (1896)

Celý výzkum probíhal od března 2008 do května 2009 a byl rozdělen do čtyř etap.

V **první etapě**, během března 2008, jsem oslovila celkem 9 rodin s dětmi, seznámila je s jednotlivými položkami výzkumu, jeho předpokládanou délkou a průběhem. Každé rodině byla ponechána týdenní lhůta na rozmyšlení. Po týdnu mi kladně odpovědělo celkem 5 rodin z nichž jsem vybrala 3 pro svůj výzkum. Kritériem výběru byl věk a vzdělání rodičů, počet dětí, jejich věk a pohlaví, bydliště rodiny, typ rodiny (úplná/doplněná/neúplná) a její sociokulturní postavení.

Ve **druhé etapě** od dubna do září 2008 proběhly ve všech rodinách celkem 4 návštěvy, během nichž byl také proveden řízený rozhovor s rodiči a děti byly požádány o nakreslení obrázků rodiny. Během této fáze se mi podařilo více proniknout do rodinného dění, kdy postupně jednotliví členové ztráceli před mou osobou ostych. Každá další návštěva probíhala v přátelštější a celkem přirozené atmosféře.

Během této fáze však s jednou z vybraných rodin **R₀** nastaly obtíže v komunikaci, kdy bylo velmi nesnadné domluvit a shodnout se na termínu návštěv.

Příčinou bylo stěhování rodiny, přestavba nového bytu a změna zaměstnání jednoho z rodičů. V důsledku toho musela být znovu oslovena jedna z předchozích rodin **R₂**, ta ochotně s účastí souhlasila. Nadále pak již probíhal výzkum pouze s touto rodinou **R₂** a rodina **R₀**, byla z výzkumu zcela vypuštěna. V následujících měsících, však během výzkumu byla i s touto rodinou obtížná komunikace, což způsobilo získání podstatně menšího množství dat. Přesto jsem se rodinu **R₀** do diplomové práce rozhodla zařadit, neboť na získaném materiálu, lze zcela jasně demonstrovat, negativa neúplné rodiny.

Ve **třetí etapě** od října 2008 do února 2009 proběhly další 3 návštěvy. V prosinci byl rodičům navíc předložen dotazník. Jelikož je poměrně dlouhý a skládá z otevřených otázek, byl rodičům poskytnut celý měsíc na jeho vyplnění. Podmínkou bylo, že tento dotazník vyplní každý z rodičů sám, aniž by své odpovědi jakkoliv společně konzultovali. Děti během jedné z návštěv kreslily začarovanou rodinu.

V poslední **čtvrté etapě**, od března do dubna 2009, proběhla poslední dvě zúčastněná pozorování. S rodiči byl udělán rozhovor zaměřený na jejich dětství. Následně s měsíčním odstupem byli požádáni o doplnění dotazníku s otevřenými otázkami, zaměřeného na rodinnou anamnézu, nebo podle bodů v tomto dotazníku mohli napsat úvahu o svém dětství a výchově. V tomto období kreslily děti obrázky zaměřené na všední den rodiny a trávení volného času.

Po ukončení sběru dat jsem přistoupila k jejich třídění. Následovala analýza získaných údajů a tvorba studií jednotlivých rodin.

Po celou dobu výzkumu jsem se snažila o zachování objektivity a získání co největšího množství údajů o jednotlivých rodinách, jejich životě a členech.

Podrobný popis průběhu výzkumu v jednotlivých rodinách a analýza získaných údajů budou uvedeny v případových studiích rodin.

5. STUDIE RODIN

5.1. Případová studie rodiny R₄

1) Charakteristika rodiny

Čtyřčlenná úplná rodina, kterou tvoří otec (Martin), matka (Lucie) a dva synové (Ondřej a Kryštof). Rodina žije na malé vesnici nedaleko Českého Krumlova ve vlastním bytě. Otec pracuje jako psychiatr, matka je v současné době na mateřské dovolené. Oba rodiče jsou vysokoškolsky vzdělaní. U obou rodičů převládá otevřenost, komunikativnost, oba jsou velmi prorodinně zaměřeni. Ve vztahu, který trvá již 12 let jsou oba spokojeni.

2) Průběh výzkumu

Rodinu jsem navštívila během výzkumu celkem devětkrát. Během všech rozhovorů s rodiči byly přítomné i děti, které si po většinu času hrály. Na první návštěvy se rodina připravila a uklidila celý byt, při dalších postupně ztráceli všichni ostych, prostory bytu již nebyly nepřírozeně naklizené, v bytě byl běžný pracovní nepořádek, chování všech členů rodiny bylo mnohem přirozenější. Atmosféra byla většinou příjemná a vstřícná. Oba rodiče byli sdílní a otevření, dávali si vzájemně prostor k vyjádření vlastního názoru. Během rozhovorů byla nepatrně aktivnější matka.

S oběma chlapci se mi zdařilo navázat kontakt, nicméně se starším Ondřejem byla komunikace obtížnější. Často vyžadoval pozornost rodičů, více otce. Během kreslení obrázků neustále odbíhal, sledoval co dělá mladší bratr. Při kreslení začarované rodiny chlapec, po nezdařeném pokusu o napsání jmen nad jednotlivá zvířátka, vybuchl, obrázek zmačkal a začal se „vztekat“. Takovýchto scén během výzkumu bylo několik, při jedné se chlapec dostal doslova do nepřítomného stavu. Oba rodiče se takové situace snažili řešit v klidu, chlapce slovně upozornili a snažili se ho pomocí vysvětlení uklidnit. Pokud to nebylo účinné, odvedli ho do jiné místnosti, pouze v jednom případě byl použit fyzický trest (plácnutí).

Středem většiny činností bývají děti, jimž je věnována téměř veškerá pozornost. V komunikaci používají oba rodiče zdrobněliny jmen, snaží se s dětmi co nejvíce povídat a jsou vždy připraveni jim vše vysvětlit.

S matkou jsem se setkala několikrát i v Českém Krumlově, vždy s sebou měla pouze jednoho z chlapců. Sama uvedla, že s oběma najednou cestu autobusem těžko zvládala a tak se rozhodla problémy vyřešit tímto způsobem.

Veškerý volný čas se rodiče snaží věnovat rodině a trávit ho co nejvíce spolu. Matka s dětmi doprovází manžela i při jeho studijních cestách do Prahy.

3) Rodinná anamnéza matky

Lucie (21.11. 1979) se narodila do úplného manželství jako plánované dítě. Otec je vysokoškolsky vzdělaný ekonom, matka absolvovala střední ekonomickou školu a později státní jazykovou (4státnice z cizích jazyků). Rodina bydlela ve velkém městě v panelovém domě. Víkendy trávili na chatě s prarodiči. S rodiči měla v dětství velmi dobrý vztah, bližší s matkou. Často se také stýkala se svými 4 bratřenci.

Když byly Lucii dva roky, zasáhlo celou rodinu narození druhého dítěte. Děvčátko přišlo na svět vážně nemocné (pravděpodobně vinou zanedbaného porodu), zemřelo v jednom roce, s rodinou nikdy nežilo.

V dětství Lucie trpěla častými záněty středního ucha, ekzémem a zlomeninami, jinak prodělala běžné dětské nemoci. V 17 letech ji srazilo auto, následovaly deprese. V dospělosti došlo ke zlepšení zdravotního stavu.

Rodiče kladli důraz na vzdělání, od 3. třídy Lucii přihlásili na školu s rozšířenou výukou jazyků. ZŠ absolvovala se samými jedničkami, výuka ji nečinila žádné problémy, učiteli byla dávana ostatním za vzor. Bavily ji především humanitní předměty a jazyky. Později na gymnáziu její houževnatost a snaha mírně polevily. Kromě školy chodila Lucie po celé dětství do několika kroužků (sbor, klavír, kytara, lyžování, kanoistika, softball). Jelikož rodiče byli členy basketbalového klubu, kde otec i trénoval, každoročně jezdili s ostatními členy a jejich rodinami na dovolenou (v létě i zimě).

Lucie byla vychovávána velmi netradičně a liberálně, což ji paradoxně v dospívání vadilo. Sama říká, že toužila po pevnějším a harmoničtějším řádu. Ve výchově byly určité hranice nastaveny, přesto výchovu vidí jako volnější, s rodiči měla spíše kamarádský vztah. Byla vedena k samostatnosti, otevřenosti, upřímnosti a všestrannosti.

Když bylo Lucii 13 let změnila matka zaměstnání, začala studovat jazyky a pravidelně jezdila průvodcovat do zahraničí. V 15 letech nastaly mezi ní a matkou velké konflikty, které měla za zlé, že bývá často pryč. Lucie se cítila velmi osamělá. Otec se snažil konflikty mezi dcerou a matkou mírnit, Lucii pomáhal i během depresí.

V 18 letech se poznala se svým současným manželem, o dva roky později spolu začali sdílet domácnost.

Jak sama říká, byla v dětství velmi svědomitá, spolehlivá, ve škole bezproblémová, všestranná. Dospívání měla dosti bouřlivé. Své dětství považuje za

celkem šťastné. Žila v úplné rodině, kde se rodiče měli a dodnes mají velice rádi, obklopena spoustou kamarádů. Velmi ji však mrzelo, že nemá sourozence.

4) Rodinná anamnéza otce

Martin (25.10. 1977) se narodil do úplné rodiny. Oba jeho rodiče jsou vysokoškolsky vzdělaní, otec JAMU obor divadelní režie, matka VŠCHT obor potravinářská chemie, spolu žijí již 33 let.

Rodina žila v Brně v domečkové čtvrti Kamenná kolonie („vesnice ve městě“), později se přestěhovali do bytu nedaleko centra. Martin má jednu, o dva roky, mladší sestru, s níž měl běžný sourozenecký vztah. S rodiči si byli v dětství blízcí, bez větších problémů, v období puberty byly vztahy s otcem, díky vzdoru, komplikovanější.

V dětství prodělal běžné dětské nemoci, bez závažných chorob, úrazů či operací.

Vzdělání bylo v rodině vždy jednou z priorit. Asi jako každé dítě, Martin školu příliš nemiloval, přesto nikdy neměl s učením problémy. Bez větší přípravy vždy zvládal výuku, nejvíce ho bavily fyzika, biologie, chemie. Ve volném čase se věnoval sportu (basketbal, judo, lyžování), navštěvoval několik kroužků – výtvarný, jazykové (němčina, angličtina, francouzština) a 88.oddíl Junáka.

Výchova v rodině byla vždy prorodinně zaměřená, velmi důsledná, bez výraznějších tělesných trestů, velký důraz byl kladen na společně strávené chvíle. Děti byly vedeny k upřímnosti, čestnosti, vzájemné úctě.

Martin své dětství vidí jako šťastné, sám sebe pak jako dítě neustále vyžadující pozornost a nové podněty, kamarádké a sebevědomé. Byl velmi neukázněný, nepozorný, roztržitý, inteligentní s dobrými logicko analytickými schopnostmi, ale také nepořádný a netrpělivý. Vždy kolem sebe měl několik dobrých kamarádů, kteří měli podobné zájmy a koníčky a s nimi trávil většinu volného času.

Od 22 let bydlí se svou budoucí ženou. S rodiči a sestrou má v současnosti vztahy vesměs dobré, ale méně intenzivní a spíše zdvořilostní, i vlivem vzdálenosti (občas telefonický nebo emailový kontakt, cca 4x do roka i osobní).

5) Život rodiny

Bydlení a životní styl rodiny

Jak již bylo uvedeno, rodina bydlí na malé vesnici u Českého Krumlova ve vlastním prostorném bytě. Byt je členěn do dvou pater, kdy v prvním se nachází kuchyně a obývací pokoj, který je zároveň nejvyužívanějším prostorem, ve druhém

patře se nachází ložnice a dětský pokoj. Všechny místnosti jsou účelně zařízené, bez velkého množství ozdobných prvků. Jelikož obývací pokoj a kuchyně jsou místem, kde rodina tráví nejvíce času, je jejich vybavení praktické, přizpůsobené přítomnosti dětí a jejich bezpečnosti.

V obývacím pokoji je malý oddělený koutek s pracovní plochou, počítačem a dětskou tabulí na malování. Uprostřed místnosti je volný prostor, který je určen pro děti a jejich hraní. Součástí obývacího pokoje je také rozsáhlé křeslo cca 2x2m, kde všichni společně odpočívají a často si zároveň hrají. Jelikož otec v současnosti pracuje na druhé attestaci, matka se i nadále sebevzdělává, byl všude přítomný studijní materiál.

Prostor kuchyně byl opět přizpůsoben dětem. Kolem jídelního stolu byl ponechán volný prostor, každý z chlapců měl svou vlastní židličku, talíř i hrneček. Na lednici byly vystaveny dětské kresby a fotografie.

Byt působil uspořádaně a všude byla vidět přítomnost dětí - dětské hračky, stojánky s pastelkami, fotografie rodiny, obrázky a výtvary dětí. Většinou převládal běžný pracovní nepořádek. Rodina si nijak nezakládá na luxusu, spíše je kladen důraz na účelnost a pohodlí, zvláště pak na přítomnost dětí. Prostor celého bytu byl využíván všemi členy rodiny bez omezení, nebyly zde vymezeny ani naznačeny žádné hranice privátního území jednotlivců. Rodina trávila většinu času pospolu, dokonce při studiu otce byli všichni v jedné místnosti, ale snažili se vzájemně nerušit. Během výzkumu do rodiny přibýlo na určitou dobu domácí zvířátko (andulka), které byl vyhrazen prostor na verandě.

Vztah rodičů

Martin a Lucie se poznali na gymnáziu. Během studia na vysoké škole spolu žili v jedné domácnosti. Po sedmiletém vztahu se vzali (Martin 26let, Lucie 23let). V prvním roce manželství, kdy oba rodiče dokončovali studium, se narodil první syn Ondřej o 2,5 roku později druhý syn Kryštof. Jejich vztah se jeví jako velmi harmonický založený na vzájemné náklonnosti, úctě a respektu.

Těhotenství a porod

Obě těhotenství byla chtěná, plánovaná. Až na komplikace u prvního těhotenství v šestém měsíci (hyperkontraktibilita děložního svalstva), proběhlo vše v pořádku, děti se narodily v termínu. Porody byly rychlé a spontánní, obou se účastnil otec. Rodiče se na děti velmi těšili a na výchovu se cítili být dostatečně zralí. Příchod vnoučat byl radostně očekáván i prarodiči z obou stran. U prvního těhotenství oba rodiče čekali

holčičku, pro ni měli vybrané i jméno. Lucie si nedokázala představit, jak vychovávat chlapce. Prostředí pro děti bylo připravené, rodina měla vlastní bydlení. Oba chlapce matka kojila cca 1,5 roku.

Během těhotenství zemřela babička Lucie, jiné závažné události rodinu nezasáhly. V dětech vidí oba rodiče smysl života a naplnění jejich poslání.

Povaha a temperament dětí

Ondřej (6.5.2004) - Oba rodiče shodně chlapce zařadili k typu obtížně vychovatelného dítěte (viz. kapitola 2.2.). Vlastními slovy jej charakterizovali jako – vysoce inteligentní, velmi dominantní, impulsivní, svéhlavé a hlučné, ale také jako přátelské, podnikavé a hravé dítě. Bývá obtížně zvladatelný s častými výkyvy nálad a záchvaty vzteku, agresivní. Rodičům vzdoruje a odmlouvá.

Obr. 1. Ondra zkouší popsat obrázek.

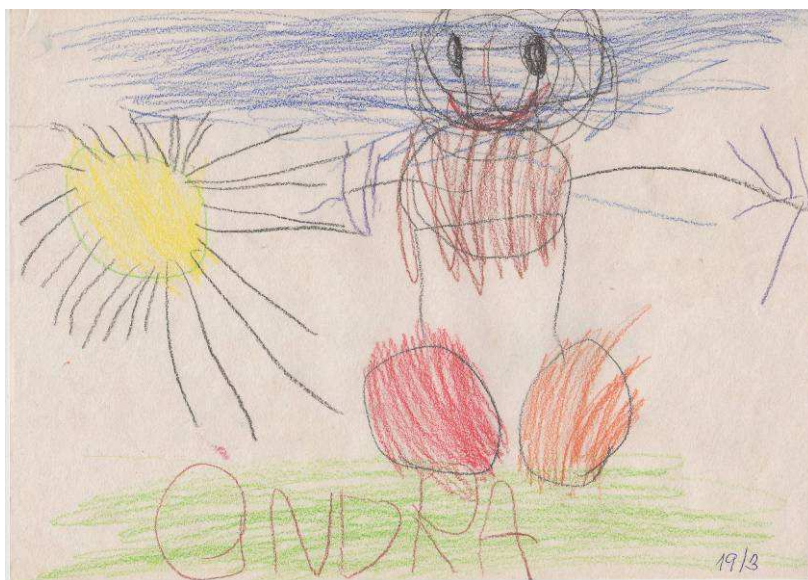

Obr.2. Ondra se kreslí jako obr.

Ondra je zvědavý, již od třetího roku se u něj projevila zájem o čísla a matematické operce. Ve čtyřech letech dokázal vyjmenovat řadu čísel, sčítat i dočítat s přechodem přes desítku, dnes již sám vymýšlí jednoduché příklady. Rodiče ho v tomto směru podporují. Při první návštěvě v rodině mě chlapec přivítal příkladem a při dalších setkáních vždy na nějaké počítání došlo. Kromě počítání zvládá i abecedu (velká tiskací písmena), když mu matka diktuje, dokáže po písmenech psát jednotlivá slova.

S vrstevníky si tolik nerozumí, spíše inklinuje ke starším dětem. Ve školce se pravděpodobně nudí, v poslední době začíná zlobit, pozornost ostatních dětí si získává šaškováním.

Po psychologickém vyšetření bylo chlapci naměřeno nadprůměrně vysoké IQ, což přimělo rodiče uvažovat o předčasném nástupu do školy. Jednou z možností byla třída pro nadprůměrně nadané děti v ČB (ZŠ Máj), od toho rodiče později pro velkou vzdálenost upustili. V současnosti byl zavřzen i předčasný nástup do školy, neboť v oblasti sociální i motorické není Ondra pro vstup do školy ještě dostatečně zralý. Maminka se pokusí v MŠ domluvit individuální přístup. Chlapcův kresebný projev je přiměřený jeho věku.

Obr.3. Ondřej nakreslil sám sebe.

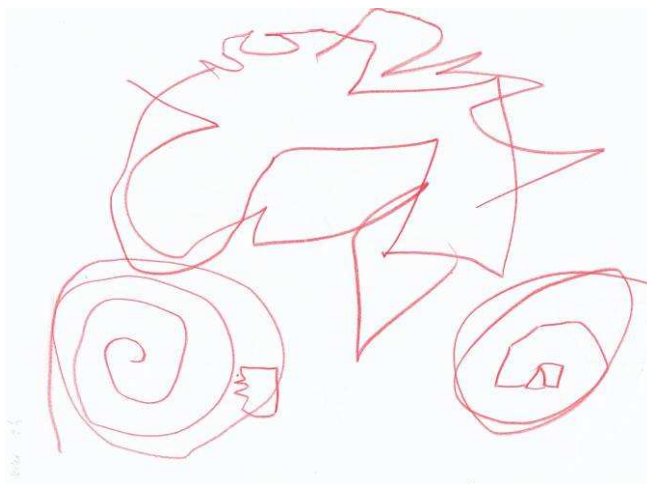
Rodičům v chování dítěte vadí jeho záchvaty vzteku, umíněnost, rozjívěnost a „vybrečování“.

Na otázku co se jim na chlapci líbí odpověděli rodiče rozdílně. Maminka Lucie má ráda s Ondrou fáze klidu a povídání. Otec „obdivuje“ u Ondry svéhlavost, individualitu, osobnost. Sám říká, že byl v dětství podobný. Maminka sama v dotazníku uvádí: „*Nikdy jsem si nemyslela, že budu mít tak svéhlavé a občas těžko zvladatelné dítě.*“

Ondru, i přes jeho temperament a impulsivitu, mají moc rádi. Veškeré problémové situace se snaží řešit v klidu, bez použití fyzických trestů, i když, jak sami říkají, že občas se jim nevyhnou.

Křištof (18.12.2006) - Oba rodiče se shodují, že chlapec je zatím bezproblémový, klidný, nebojácný, usměvavý a velmi mazlivý. Zařadily jej k typu snadno vychovatelného dítěte (viz. kapitola 2.2.) s pravidelným biorytmem. Nemá problém se přidat ke starším dětem, nebojí se v cizím prostředí ani kontakt s cizími lidmi mu nečiní větší obtíže. Vzhledem ke svému věku je přirozeně zvědavý a hravý.

Na Kryštůfkovi se rodičům líbí, že je velký „mazlík“ a sluníčko. Mamince navíc jeho zpívání, klid a že s ním může bez problému cestovat.

Obr.4. Kryštof kreslí často spirálovité tvary, které jsou pro jeho věk (2 roky) typické.

Oba chlapeci byli dosud relativně zdraví, bez vážnějších zdravotních problémů. Vzájemný vztah sourozenců je vřelý a kamarádský (parťáci). Myslí jeden na druhého. Spolu si také hrají. Občas dojde ke sporu, když starší bere mladšímu hračky, nebo chce dělat to samé co on. Rodiče o nich společně řekli, že Ondra je prvorozený a individuální, Křištof benjamínek a mazlík, obě děti mají velmi rádi.

Výchova

Na začátku tohoto tématu musím říci, že mezi rodiči panovala velká shoda. Jejich odpovědi v dotaznících, i když bylo zajištěno, aby je každý vyplnil samostatně, bez znalosti odpovědí druhého, byly téměř stejné. Při rozhovoru se vzájemně doplňovali a během pozorování bylo možné sledovat zřetelnou shodu v jejich výchovném působení na oba chlapece.

V roli rodiče nacházejí oba manželé uspokojení. Jejich přístup k dětem a výchově se vlivem zkušeností pozměnil, ale základní schéma výchovy zůstává stejné. Lucie v dotazníku uvádí: „Už nejsem takový idealista. Přestala jsem se ve výchově řídit radami z knížek a názory ostatních.“

Jejich výchově jsou blízké zásady demokratického výchovného stylu.⁸ Společně se snaží o jednotné výchovné působení. Pouze zřídka se stává, že jeden z rodičů něco zakáže a druhý povolí. Společně se těmto situacím snaží předcházet. Snaží se být ve výchově důslední, ale jak sami uvádějí v dotazníku „*V tomto směru, máme jisté rezervy...*“.

Výchovné problémy se snaží rodiče řešit domluvou, snahou o vysvětlení. Pokud tato cesta opakovaně nepomáhá nebo se jedná o závažný přestupek, přicházejí na řadu fyzické tresty (plácnutí přes zadek, přes ruku, facka). U staršího syna jsou problémy častější, trestán bývá prakticky denně, zpětně reaguje vztekáním.

Frekvence verbální agrese je v rodině nepříliš častá u otce takřka nulová. Způsob pokárání u otce – „*To přeháníš!*“, „*Jseš normální?!*“, „*Pojď se podívat, cos udělal!*“. Matka častěji zvyšuje hlas, s občasným použitím expresivních slov. Sama přiznává, že když je s chlapci sama, Ondra má svůj záchvat a ona si už neví rady, použije fyzický trest i ostřejší slova typu „*smradík*“ či „*spratek*“. Později, po uklidnění situace ji to mrzí.

Naopak správné chování, zvládnutý úkol či pomoc dítěte, bývá odměněna pochvalou, která je pozitivně motivující. Pochvala bývá slovní, fyzická – pohlazení, přitulení, pusa, občas také bonbónek. Mezi běžnou slovní pochvalou patří fráze typu

„*Jsi šikulka!*“, „*To si hezky udělal!*“, „*Vidíš, jak ti to jde!*“, „*To se mi líbí!*“, „*Takhle jsi hodný!*“

K pochválení dětí, hledají rodiče příležitost každý den.

V oblasti kamarádů rodiče dětem příliš nebrání, výběr ponechávají na nich. Pouze jednou zasáhli a Ondrovi jednoho z kamarádů zakázali. Důvodem byla agresivita chlapce, jeho záliba ve zbraních a počítačových hrách. Martin ani Lucie si nepřejí, aby jejich děti trávily čas u počítačových her, kde se vyskytuje zabíjení a zbraně. Ani dětem hračky podobného rázu nepořizují. Snaží se z jejich života agresivitu v médiích,

---

⁸ Máme jasně stanovená pravidla a zásady s vymezením toho, co je správné a co ne. Snažím se, aby dítě požadavkům dobře rozumělo a jasně vědělo, čemu slouží a proč platí nekompromisně. Snažím se v plnění požadavků dítěti pomáhat a sám mu jít příkladem. Považuji za důležité respektování dítěte jako samostatné bytosti s právem rozhodovat o sobě, vzhledem k věku a k předpokládaným následkům jednání. Myslím však, že dítě musí současně poznávat svou zodpovědnost vůči druhým lidem. (Čáp, Mareš, 2007)

počítačových hrách i hračkách eliminovat, s odůvodněním, že takovéto předměty a pořady mohou vést děti k agresivnějším chování.

Rodiče se snaží děti vychovávat k čestnosti, vytrvalosti, všestrannosti a vzdělání.

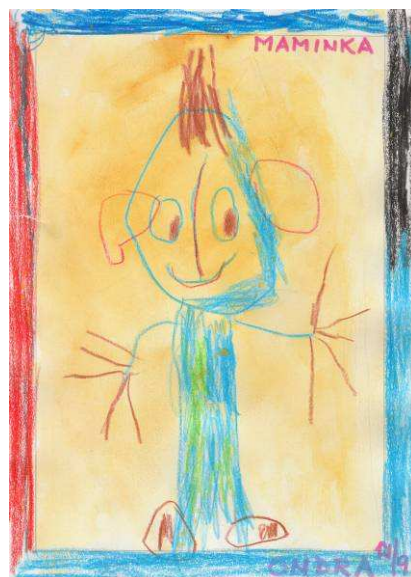
Výchova otce je ovlivněna výchovou, kterou zažil ve své původní rodině. Z ní si také přinesl současné principy, postoje a výchovné hodnoty.

Vztahy v rodině a komunikace

Manželé se ve vztahu cítí velmi spokojeni. Vztahy uvnitř rodiny jsou láskyplné, harmonické, vzájemně propojené. Starší syn má blíže k otci, který je mu vzácnější, více si s ním hraje a má větší pochopení pro jeho vzdorovitou povahu. Mladší syn naopak tíhne spíše k matce, se kterou tráví nejvíce času. Snaží se však fungovat jako celek.

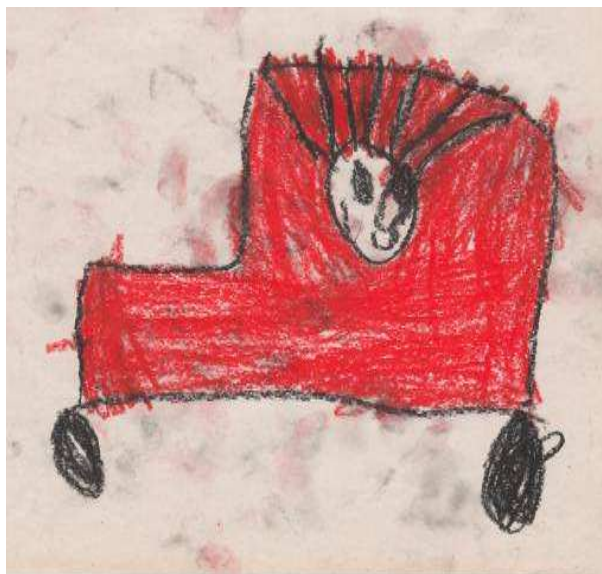
Obr.5. Ondra nakreslil mladšího brata.

Obr.6. Maminka

Vřelé vztahy jsou založené na vysoké míře vzájemné komunikace. Čas rodiny je rozdělen dle otcova zaměstnání a studia, manželé se však snaží strávit co nejvíce volného času dohromady s dětmi, určitý prostor je ponechán pro koníčky a zájmy rodičů (otec – web design, kreslení, basketbal, cykloturistika; matka – jazyky, hudba, kultura, příroda). Hodně času věnují společnému povídání u stolu, při jídle, hraní, na procházkách. Rozhovory se věnují starostem všedního dne, školce, kamarádům dětí, zážitkům, práci, plánům na volný čas.

Zatím nejsou v rodině témata, která by byla tabu. Pouze určité hovory mají své místo a čas. Rodiče se snaží dětem vše co nejlépe vysvětlit, zřídka dochází k tomu, aby jim odpověděli krátce a úsečně. Společnému povídání věnují ½ - 1 hodinu denně.

Obr.7. Ondra nakreslil maminku, jak dělá řidičský průkaz.

Míra vyjadřování citů je v této rodině velmi intenzivní, většinou se jedná o pohlazení, polibek, objetí. Celkově všichni členové rodiny preferují neverbální vyjádření citů. Tento kontakt se neomezuje ani na situaci ani na prostředí, pravidelně k němu dochází např. před spaním, ale běžně i jen tak během dne. S dětmi se rodiče mazlí denně spontánně, ale často si chlapci i sami řeknou. U Ondry je to méně časté než u Kryštofa.

S prarodiči mají manželé celkem dobré vztahy, snaží se vzájemně pomáhat. Kontakt je omezený díky velké vzdálenosti, přes 260km.

Obr.8. Rodina odjíždí na výlet do Brna za babičkou a dědou.

Vztahy s prarodiči z otcovy strany jsou spíše neutrální, bez větší emoční angažovanosti, celkem však dobré. Vídají se přibližně 1x za dva až tři měsíce.

S matčinými rodiči jsou vztahy přátelštější s občasnými konflikty. Navštěvují se většinou 1x do měsíce.

Prarodiče z obou stran berou Ondru a nyní i Kryštofa s sebou na chalupu, na hory, k moři. I přes velkou vzdálenost a zaměstnání se s chlapci snaží vídat co nejčastěji.

Priority, hodnoty, představy o budoucnosti

Na žebříčku hodnot uvedli oba manželé jako první rodinu, děti a vzájemně strávený čas. Martin říká, že tyto hodnoty mají kořeny již v jeho vlastním dětství.

Další uvedené priority byly pohoda, krásné a klidné prostředí. Jedno z prvních míst zaujímalo i kvalitní vzdělání dětí. I když jsou chlapci ještě poměrně malí, otec by si přál, aby jednou absolvovali vysokou školu. Rodině v budoucnu nebude činit problémy přestěhovat se kvůli lepšímu vzdělání a příležitostem do jiného města. Matka uvedla, že jí je celkem jedno čím „kluci“ budou, hlavně aby byli šťastní.

Do budoucna Lucie doufá, že najde práci, která ji bude bavit, popř. by ještě ráda studovala. Také by si přála, aby byl manžel méně pracovně vytížen a více času měl pro rodinu.

Martinův nejbližší cíl je dokončit druhou atestaci. Ve vzdálenější budoucnosti pomýšlí na soukromou praxi.

V současné době uvádějí jako nejdůležitější hodnotu, společně strávený čas.

Každodenní život rodiny (denní režim, tradice)

Ve všedních dnech má rodina svůj pravidelný režim. Aktivity na víkendy a svátky plánují společně několik dnů, občas i týdnů, dopředu, podle Martinových služeb. Otec pravidelně odchází ráno do práce. Lucie je zatím na mateřské dovolené s Kryštofem, takže s dětmi vstává až kolem osmé hodiny, před devátou odvádí Ondru do školky. Během dne se věnuje domácím pracím, překládání, nebo jezdí s mladším synem do Mateřského centra Míša v ČK. Odpoledne vyzvedává otec Ondřeje ze školky a doma je čeká společná svačinka v rodinném kruhu. Po svačince, nehrají-li si kluci venku s kamarády, tráví čas všichni společně. V 19h je společná rodinná večeře, kdy starší syn pomáhá s prostíráním stolu. Podle únavy jdou děti spát kolem deváté hodiny večer. Uspává je pravidelně jeden z rodičů pohádkou na dobrou noc.

Na chodu domácnosti se podílejí oba manželé, i když jejich role jsou odlišné: otec – živitel a hlava rodiny; matka – „momentálně“ hospodyně a pečovatelka o děti. Martin v rámci možností Lucii pomáhá i při běžných domácích činnostech jako je mytí nádobí, vaření, vytírání či vysávání.

Rodina se každý den společně sejde u dvou jídel, kterým předchází malý společný rituál – chytanou se společně za ruce a popřejí si dobrou chuť. Děti si s jídlem občas hrají, takže se stává, že stůl a jeho okolí pokrývají hory drobečků. V oblasti jídla se maminka snaží o vyváženou pestrou stravu.

Během roku rodina udržuje běžné svátky jako Vánoce, Velikonoce, Mikuláš. Na dušičky pak vysvěcování svíček a „povídání“ u stolu se zesnulými členy rodiny. Dá se říci, že rodina má pravidelný denní režim, který se přizpůsobuje momentální situaci a potřebám jejích členů.

Volný čas

Jak již bylo řečeno výše, rodina se snaží volný čas plánovat a trávit společně. O víkendech a svátcích jezdí často na cyklo-výlety, do Brna k prarodičům na chalupu, občas do Prahy.

U mladšího Kryštůfka jsou, vzhledem k věku, zájmy objevitelské (zkoumá veškerý svět a věci kolem sebe), rád zpívá a tancuje s maminkou.

Ondrášek dává přednost kreativním hrám jako je LEGO, puzzle či stavění kolejiště pro vláčky, dále jej baví kolo, počítač a pohádky. Během hraní většinou vyžaduje pozornost. Častěji si hraje s otcem 2-3x týdně půl dne.

S maminkou chlapci hrají kvarteta, pexesa nebo si malují.

Každý den se dívají na televizi nejvýše $\frac{3}{4}$ - 1 hodinu, na dětské pořady (kouzelná školka, večerníček, DVD s českou klasickou pohádkovou tvorbou).

Na PC smí zatím pouze Ondra, 1-2x týdně na 30minut. Hrává logické a naučné hry pro malé školáky. Do volnočasových aktivit Ondry patří také tři kroužky – zpíváníčko, tancování, sportovní oddíl. Tyto kroužky mu vybrala maminka, po poradě s otcem. Chlapec do nich většinou chodí rád.

Během výzkumu Lucie neplánovaně otěhotněla, do rodiny by měl během léta přibýt další chlapec. Oba rodiče se na příchod dalšího dítěte těší. Spolu s rodiči se těší i Ondrášek a Kryštůfek. Ondrášek dokonce na obrázcích kreslí maminku s miminkem v bříšku. Rodiče počítají s tím, že vztahy a situace v rodině se s příchodem miminka pozmění.

Obr.9. Ondra nakreslil maminku s miminkem v bříšku.

6) Závěrečné shrnutí

Rodina je plně funkční s pevným rozdělením rolí. Spokojenost a celková vyrovnanost rodičů se odráží v pozitivním přístupu k dětem. V roli rodiče nacházejí oba manželé uspokojení a se svými dvěma syny tráví většinu volného času. V rodině a dětech vidí oba smysl života, což se odráží i v jejich přístupu. Oba prožili celkem šťastné dětství v úplné rodině a do současnosti si přenesly hodnoty ze své původní rodiny, jako je důraz na rodinu, rodinné vztahy, vzdělání.

Ve výchovném přístupu panuje mezi manželi jasná shoda, vzájemně jeden druhého podporuje.

Rodina má pravidelný denní režim, který se snaží dodržovat. Víkendy a prázdniny tráví spolu na výletech či u prarodičů, s nimiž mají dobré vztahy.

Panuje zde velká míra komunikace mezi rodiči a dětmi, s velkým množstvím tělesného kontaktu, kde téměř nenajdeme slovní agresí. Tělesných trestů užívají co nejméně, i když u staršího syna, který má problémovější povahu s bez nich neobejdou. Většinou s mu, ale snaží domluvit. Chlapcova povaha se však líbí otci, ve kterém vidí sám sebe, před lety, takže mu více toleruje a problémové rysy osobnosti v chlapci utvrzuje. Otec, i když je zaměstnaný, se podílí na běžném chodu domácnosti s tím, že se hodně času věnuje dětem.

Rodina je založena na vzájemné náklonnosti, úctě, důvěře a pochopení. A můžeme říci, že děti jsou zde téměř „králi“.

5.2. Případová studie rodiny R₃

1) Charakteristika rodiny

Tříčlenná neúplná rodina, skládající se z matky (Kateřina) a dvou synů (Tomáše a Matyáše). Otec žije odděleně. Rodiče jsou od roku 2006 rozvedení.

Původně rodině žila ve vlastním prostorném rodinném domě v Boršově. Po rozvodu se Kateřina se syny přestěhovala do domu ke své matce, žijící v okrajové části Č. Budějovic/Rožnov. Dům je prostorný a mimo babičky (Kateřininy matky) v něm žije i její syn, bratr Kateřiny a strýček chlapců.

Otec dětí je vojenský lékař, matka pracuje jako personalistka pro velkou firmu. Matka i chlapci jsou velmi vstřícní a sdílní, panuje mezi nimi přátelský vztah. S otcem mají děti vztah poměrně komplikovaný, přesto se matka snaží, aby se s ním chlapci vídali každý druhý víkend. V rodině bylo zřejmé, že dětem v životě schází mužský element. S matkou mají velmi blízký vztah a jsou na ni velmi fixováni.

Obr.10. Při začarované rodině nakreslil Matyáš všechny členy rodiny jako hlodavce (sám je myš, maminka uprostřed je křeček a bratr sysel). Postava letící nad domy představuje čaroděje.

2) Průběh výzkumu

S rodinou jsem strávila několik jednotlivých dnů. Pro velkou pracovní vytíženost maminky jsme návštěvy plánovaly dopředu, většinou na celé odpoledne. Jelikož celou rodinu již několik let znám a znám i její historii, nebylo obtížné do ní vstoupit a uskutečnit naplánovaná pozorování. Chlapce jsem měla možnost i několikrát hlídat.

Návštěvy většinou probíhaly v pracovních dnech, což mi umožnilo sledovat běžný chod rodiny - přípravu do školy, hru s kamarády, společná jídla, výlety a další běžné i neobvyklé události (vylovení zubu při společné hře).

Během pozorování jsem se běžně setkávala i s babičkou a strýčkem, kteří Kateřině pomáhají s hlídáním chlapců a jsou členy domácnosti. I když každý z nich používá jinou část rodinného domu, jejich prostory se prolínají a hranice soukromého prostoru jsou všestranně propustné.

Během rozhovorů si chlapci hrávali na zahradě nebo v domě, některé odpovědi doplňovala i babička, která většinou průběžně přicházela a odcházela.

Matka byla velmi otevřená a sama během rozhovorů aktivní, na každou z otázek mi dala naprosto vyčerpávající odpověď. Atmosféra během většiny pozorování i rozhovorů byla velmi vstřícná, matka chlapcům věnovala velkou pozornost. Kateřina dělí svou péči mezi chlapce a maminku. Babička byla v minulém roce těžce nemocná, prodělala chemoterapii a momentálně se zotavuje.

Mezi chlapci většinou panovala jistá rivalita. Jakmile Kateřina věnovala více pozornosti jednomu z nich, druhý se okamžitě připomínal. O vzájemné žárlivosti vypovídají i kresby rodiny (Obr.11.).

Obr. 11. Na výletě v lese. Tomáš se kreslí zvlášť, protože má pocit, že matka má blíže k mladšímu bratřovi.

Chlapci otce do svého života příliš nepočítají, nenajdeme jej ani v kresbách. Na mé dotazy odpověděli, že táta není. „*My si najdeme lepšího*“. O otci ani sami hovor nezačnou, popř. se mu vyhýbají.

Během návštěv si většinou hrávali spolu a i když se často pošťuchovali, panovalo mezi nimi jakési spiklenectví a jeden bez druhého neudělali ani „ránu“, kam šel jeden šel i druhý.

3) Rodinná anamnéza matky

Kateřina(19.9.1972) se narodila do úplného manželství, jako dlouho očekávané prvorozené dítě. Otec je vysokoškolsky vzdělaný, později působící jako učitel, matka absolvovala střední ekonomickou školu a pracovala jako mzdová účetní. Rodina bydlela v Č. Budějovicích v rodinném domě společně s prarodiči. Přes víkendy občas jezdili na venkov. Vztah s rodiči měla komplikovanější, byla vedena k samostatnosti a velmi přísně.

Sama nepovažuje dětství za příliš šťastné období. Cítila se poměrně osaměle, scházeli jí kamarádi.

Když Kateřině byly tři roky, narodila se sestra a hned po 11 měsících vytoužený syn. Jelikož matka nestíhala péči o tři malé děti, šel její otec do předčasného důchodu a s výchovou jí pomáhal. Kateřina chodila na hlídání ke druhé babičce. Přibližně v té době začala na své sourozence žárlit, neboť měli veškerou pozornost matky a sami mezi sebou měli svůj mikrosvět, kam Kateřina jako starší sestra příliš nepatřila. Co si z doby raného dětství pamatuje je pocit samoty a strach. Vše vedlo až k nespavosti s následnou návštěvou psychologa.

Když bylo Kateřině přibližně 8 let začal se přistavovat jejich dům. Aby na něj byl dostatek peněz, nosili rodiče práci domů. S ní musely pomáhat i děti, takže po večerech montovaly tužky nebo pomáhaly matce s uzávěrkami.

Její zdravotní stav během dětství nebyl nejlepší. Narodila se s vykloubenými kyčlemi a první rok života vedli boj o nápravu. „*S každodenním cvičením podobajícím se mučení a kšírami, kdy mě mamka nesměla týden koupat, to zvládli.*“ Během růstu jí kyčle často bolely dokonce tak, že nemohla chodit. Dále po celé dětství trpěla často angínami, záněty středního ucha, posléze gynekologickými obtížemi. Když byla nemocná, starala se o ni babička, rodiče chodili do práce. Během dospívání se její zdravotní stav zlepšil.

Její výchova byla velmi tvrdá a přísná, plná zákazů a příkazů. Ještě v 15 letech musela být v 8 hodin v posteli. Matka tento přístup ke Kateřině v dětství nazývá dnes experimentální, dokonce se jí později za strohou výchovu omluvila.

Rodiče kladli velký důraz na vzdělání, naštěstí šlo učení Kateřině samo. Prioritou bylo jazykové vzdělání, a tak na konci gymnázia zvládala plynule tři světové jazyky. Do školy chodila ráda, i když v ní neměla moc kamarádů. Byla ve škole velmi drzá a vyzývavá, zároveň velmi aktivní. *„Byla jsem aktivní jedinec, taková „nástěnkářka“, prostě Hujer. Zpívala jsem, recitovala, hrála divadlo, chodila na jazyky.“*

Měla mnoho koníčků, ale skoro žádné kamarády. Svůj volný čas většinou proučila nebo byla na nějakém kroužku.

Od prvního ročníku na gymnáziu toužila být novinářkou, tímto směrem naplnila veškeré své úsilí. Dělal eléva v místních novinách, snažila se mít výborný prospěch a být všude co nejvíce vidět, aby později dostala doporučení na VŠ. V této době se rodičům začalo hroutit manželství a doma byla velmi špatná atmosféra. Nakonec Kateřina prosila matku, aby už neúnosnou situaci řešila a s otcem se rozvedli. K tomu však došlo až po několika letech, kdy už Kateřina byla na vysoké.

Po žurnalistice a delšímu pobytu ve Francii, vystudovala Kateřina ještě Právnickou fakultu na UK. Během této doby začal také vztah s otcem dětí.

Takto popisuje matka své vlastní dětství:

„Mé dětství bych jako šťastné nenazvala. Jako nešťastné také ne. Prostě byly oblasti, kde jsem trpěla jako zvíře a byly oblasti, kde to šlo. Ale když zavzpomínám, když se soustředím, nikdy mě jako první nenapadne šťastná vzpomínka, vždycky něco zcela nešťastného.“

A mé chování a povahové rysy v té době? Potřeba na sebe upoutávat pozornost, hujerství, pocit převahy díky vrozené inteligenci. Samotář, samostatná, odpovědná, pracovitá, zároveň jsem lhala a vymýšlela si, abych byla alespoň na chvíli středem pozornosti. Myslela jsem si, že jsem ošklivá a tak jsem k sobě přistupovala.“

V současné době zastává Kateřina funkci personalistky v nadnárodní společnosti. I když je tato práce velmi časově náročná, nachází v ní, díky dobrým pracovním vztahům, velké uspokojení. Navíc je velmi dobře finančně ohodnocená, takže si rodina může dovolit vše co potřebuje, i přes nepřítomnost otce.

4) Rodinná anamnéza otce

Jiří (21.10.1961) – jelikož s rodinou nežije a vztahy s ním mají děti i Kateřina komplikované, nebyl do výzkumu zařazen.

5) Život rodiny

Bydlení a životním stylu rodiny

V současné době žije Kateřina s chlapci v rodinném domě se svou matkou a bratrem. Dům se nachází v klidné části Českých Budějovic. Je dvoupatrový a velmi prostorný, zároveň k němu patří také zahrada. Uvnitř je členěn na dvě bytové jednotky.

V přízemí bydlí Kateřina s chlapci. K dispozici mají dva velké pokoje. Jeden slouží jako dětský pokojíček chlapců, druhý jako ložnice maminky a zároveň obývací i pracovna. Oba pokoje jsou vzájemně propojené, takže maminka je s chlapci v permanentním kontaktu. Ve druhém patře najdeme pokoje babičky a bratra, obývací pokoj a společnou kuchyni.

Dům je prostorný, jednoduše a prakticky zařízený. K jeho útulnosti pomáhají i obrázky na stěnách a přiměřené množství ozdobných předmětů. Nejčastěji používané pokoje jsou mamincina „ložnice“ a kuchyň. V ložnici si všichni společně hrají, povídají, pracují, nebo sledují televizi. Na pracovním stole jsou vystavené dárky a obrázky od chlapců. Kuchyně neslouží pouze jako prostor vaření a společných jídel, ale děti se v ní společně s maminkou či babičkou učí a dělají domácí úkoly.

Celý dům byl čistý a uklizený, běžný pracovní nepořádek, který panoval ve spodní části domu, svědčí o pracovní vytíženosti Kateřiny a především přítomnosti dětí.

Tento způsob bydlení považuje Kateřina za dočasný a v blízké budoucnosti by si ráda nechala postavit vlastní dům, ve stejné části ČB.

V domácnosti žijí také dvě kočky a pes. Všechna zvířátka můžeme potkat buď v domě, nebo na zahradě.

Vztah rodičů

Vztah Kateřiny a Jiřího začal na počátku roku 1995, když studovala právnickou fakultu. Vztah byl zpočátku láskyplný, ze strany Kateřiny byl k o jedenáct let staršímu partnerovi dokonce obdivný. Po čtyřech letech vyústil ke svatbě. Rok po svatbě přišel na svět první syn a po 17 měsících druhý. Během druhého těhotenství, už byly mezi partnery rozpory, které se postupně stupňovaly. Do vztahu často zasahovala matka Jiřího. Kateřině velmi vadila psychická labilita a nevyzpytatelné jednání manžela, který ji často před lidmi shazoval.

Vzájemné spory postupně narůstaly a posledním impulsem k rozchodu byla Jiřího nevěra. Manželství tak skončilo v roce 2006 rozvodem.

V současné době jsou vzájemné vztahy mezi Kateřinou a Jiřím na formální úrovni. Stýkají se pouze při předávání chlapců.

Těhotenství a porod

První těhotenství bylo plánované, včetně gynekologické léčby. Manželé se na něj těšili a společně připravovali nový byt, kupovali postýlku, kočárek...apod. Období druhého těhotenství přišlo nečekaně již po sedmnácti měsících a neslo stopy napětí a rozporu mezi rodiči. Otec veřejně prohlašoval, že druhé dítě nechtěl. Po Matyášově narození spolu rodiče již nekomunikovali.

Matka se na obě děti velmi těšila, jediné její přání bylo, aby byly zdravé. Těhotenství brala jako přirozené vyústění vztahu a zároveň naplnění životního poslání. Obě těhotenství byla riziková, chlapci se narodili předčasně (cca o 3 týdny).

První porod byl dlouhý a těžký, ale díky citlivé péči porodního týmu, i přes následný zákrok pod narkózou, nebyl traumatizující. Druhý porod byl velmi komplikovaný a nedůsledná péče lékařů způsobila, že museli nakonec bojovat o život dítěte.

I když situace rodiny během těhotenství i porodů nebyla lehká, snažila si Kateřina vše co nejlépe užít. V rodičovství našla obrovské uspokojení. Sama dnes říká: „Bez dětí bych nebyla kompletní.“

Povaha a temperament dětí

Tomáš(20.7.2000) – Dle maminky patří chlapec do skupiny snadno vychovatelných dětí. Sama jej charakterizovala jako inteligentního, přemýšlivého, citlivého, ale také nevyrovnaného.

Tomáš je družný a povídavý, s navázáním kontaktu nemá větší problémy. Rád cestuje a poznává nová místa. Je poměrně nadaný na jazyky, už ve třetí třídě projevil touhu učit se Japonsky. Na rozdíl od mladšího bratra si sám příliš nevyhraje. Často vyhledává také společnost strýčka, s nímž hrává strategické počítačové hry.

Není příliš průbojný, obtížně se brání, ve škole byl dokonce šikanován. Jelikož otec protěžuje mladšího syna, který je povahově zcela odlišný, Tomáš na společné víkendy odmítá jezdit. V kresbě rodiny jej zcela vynechal se slovy, že otec vůbec neexistuje. (Obr. 12)

Při problémech utíká do lhaní, své „průšvihy“ shazuje na ostatní. Občas vykazuje známky agresivity.

Mladšího bratra má velmi rád, ale také na něj žárlí. Cítí se opomíjený a i když se matka snaží svoji pozornost dělit spravedlivě mezi oba chlapce, má Tomáš stále pocit, že je na druhém místě. Bratrovi závidí jeho nadání pro jakýkoli sport.(Obr. 3.)

Obr. 12. Starší syn nakreslil začarovanou rodinu, kde sám sebe ztvárnil jako štíra, matku jako opici, obr představuje bratra Matyáše. Tomáš na mladšího bratra žárlí, považuje ho za „překážku“ ve vztahu s matkou. Což je na kresbě jednoznačně vidět. Otec, který žije mimo rodinu n obrázku schází.

Učení mu jde dobře, ale je typ žáka, který se snaží pochopit princip a přijít věcem na kloub. Pro svou přemýšlivost maminku občas zaskočí otázkami, které by u devítiletého chlapce nečekala (smysl života, nekonečnost vesmíru...).

Má několik dobrých kamarádů/kamarádek včetně svého bratra.

Díky své povaze rozvodem a špatnými vztahy s otcem velmi strádá, na rozdíl od mladšího bratra. Je velmi fixován na matku.

Matyáše(23.12.2001), stejně jako bratra, Kateřina přiřadila do skupiny snadno vychovatelných dětí. Chlapec je velmi živý, aktivní, impulsivní, přiměřeně inteligentní, snadno se čemukoliv přizpůsobí, má velké pohybové nadání. Je velmi hravý a na rozdíl od staršího bratra si dokáže hrát běžně sám. Je to smíšek, který si s ničím příliš neláme hlavu a s lidmi velmi snadno navazuje kontakt.

Když něco chce, snaží se maminku „ukecat“, je mu zcela jedno, kde se zrovna nachází a bývá velmi vytrvalý. Jendou z vlastností, která se projevuje u nových věcí či dovedností je negativismus, ve smyslu – já to nedokážu (když se učil psát první písmena, reagoval slovy - „Já se to nikdy nenaučím, nikdy nebudu číst...“). Občas dostává až záchvat, kdy se začne třást a lapá po dechu. Po chvíli to odezní a všechno samozřejmě zvládne.

Učí se celkem snadno. Stačí mu pochopit princip. Po smyslu se „nepídí“.

S odchodem otce se smířil snáze než bratr a i když je otcem protěžován, nejezdí k němu příliš rád. Drží při bratrovi a pokud nejede Tom nepojede ani Matyáš. Na kresbě rodiny jej také vynechává (Obr.13), ale na rozdíl od staršího bratra otce nepopírá. Většinou odpovídá: „*My si najdeme s maminkou a Tomem lepšího a hodnějšího tatínka.*“

Obr. 13. Matyáš nakreslil rodinu na výletě. Na obrázku opět nenajdeme otce, s nímž má rodina velmi komplikované vztahy.

Jelikož chlapci žijí pouze s matkou, která je pro ně velkou oporou a symbolicky „přístavem jistoty“, kde vždy najdou pochopení a lásku, jsou na ni oba velmi fixováni. Přestože na sebe vzájemně žárlí, mají se rádi a jejich vztah je partácký. Podle matky je Tom přemýšlivý a hloubavý, naopak Matyáš bezstarostný živel.

Výchova

Jak již bylo řečeno, v roli rodiče nachází matka momentálně naprosté uspokojení. Ví, že její výchova má určité nedostatky, jako je třeba nedůslednost a přála by si, aby byla lepší. Její přístup zůstává po celé roky přibližně stejný. Díky vlastním zkušenostem dnes již ví, že ne každé dítě které křičí, musí být nevychované.

Po zkušenostech z vlastního dětství plného příkazů a zákazů, se přiklání k liberálnímu stylu výchovy (poznámky pod čarou).

Do okamžiku kdy neškodí, si mohou chlapci dělat co chtějí. Za své konání však přebírají zodpovědnost, přiměřenou jejich věku (sami s upozorněním matky si vyberou např. boty a ty opravdu musí nosit). Vše co se v rodině děje plánují a uskutečňují společně - výlety, dovolenou, víkendy. Matka se snaží, aby se účastnili i na chodu domácnosti – nádobí, spoluúčast na úklidu, praní prádla. Dokonce občas sami asistují během nákupu s tím, že maminka jen dohlíží a následně platí. Ji samotnou překvapilo, že chlapci si nekupují sladkosti a nepotřebné věci, ale opravdu věci nutné pro domácnost.

Při problémovém chování se snaží přesunout pozornost dětí na jinou činnost. Když se chovají hloupě, tak se maminka chová také tak, aby věděli jaké to je. Strohé zákazy a příkazy ve své výchově zcela vynechává. Mnohem účinnější je nedělat nic

bezdůvodně a tak se snaží své požadavky vysvětlit a odůvodnit. Pokud i přesto chlapci neuposlechnou, nesou si následky sami. Matka se tím snaží přenést část zodpovědnosti na ně. Pokud se jedná o něco zásadního, zvyšuje hlas.

Fyzické tresty téměř nepoužívá, pouze jimi vyhrožuje. Tomáš dostal první facku v 9 letech, za to že někomu ublížil a pak lhal. Ve většině případů se snaží chlapcům domluvit a vysvětlit co bylo špatně, jak to má být správně, jak to udělají příště. Jako trest používá i zpřísnění režimu a větší participaci dětí na domácích povinnostech.

Verbální agrese ze strany matky je nulová, jediné co v problémových situacích užívá, je zvýšení hlasu.

Na výchově s otcem se téměř neshodnou. Co Kateřina zakazuje otec jim běžně povolí. Smějí sledovat jakýkoli program v televizi, kterou otec používá jako zvukovou kulisu. Mají neomezený přístup k počítači. .

Jelikož jsou sami, matka děti často doslova hýčká, aby jim vynahradila chybějícího otce. Snaží se je co nejčastěji chválit, takže občas i za maličkosti očekávají pochvalu. Ta většinou přijde za hezké chování, jedničky, povedený úkol. Kateřina vždy vědomě chválí oba. Jako odměnu dostávají pohlazení, pusy, „pomuchlání“, čokoládku, nebo slovní pochvalu před zbytkem rodiny.

Svým přístupem a výchovou se matka snaží chlapce směřovat k zodpovědnosti, poctivosti, samostatnosti, lásce.

Vztahy v rodině a komunikace

Vztahy v rodině mezi matkou a chlapci jsou velmi intenzivní, přátelské a láskyplné. Pro Kateřinu jsou jejím životem.

S otcem mají děti vztah komplikovaný - odmítání smíšené s pochybnostmi a láskou. Z matčiny strany převládá strach z jeho nevyrovnanosti, z jeho reakce, z toho co udělá. Uvnitř prožívá lítost a pocit prohry a viny z rozpadlého manželství.

Mezi chlapci navzájem panuje hluboké spojení, soudržnost, přátelství a zároveň řevnivost a žárlivost. Vždy myslí jeden na druhého a stojí při sobě, i když často mezi nimi dochází ke škádlení. Záleží také, jak je to momentálně u otce.

Se všemi prarodiči mají chlapci velmi hezké vztahy. Pravidelně je navštěvují. S babičkou z otcovy strany se vídají, pro velkou vzdálenost, několikrát do roka. Otec Kateřiny, který po rozvodu založil novou rodinu a bydlí také v ČB, vodí chlapce pravidelně každý týden na kroužky. Matku pouze mrzí, že se mnohem více věnuje nevlastnímu vnukovi .

I když je matka velmi pracovně vytížená, snaží se všechny volné chvíle strávit s chlapci. Většinou jezdí na různé výlety, občas jdou na večeři nebo do kina.

Ve vyjadřování citů nemají žádné zábrany. „*Nemůžeme bez mazlení a tulení být.*“ Zatím nemají problém projevit si náklonnost i na veřejnosti. Nejčastější způsob je mazlení, objetí, pohlazení, tulení i „pusinkování“, ale ani verbálním projevům se nebrání. V běžném hovoru matka používá zdvořilý jmen, pouze pokud se zlobí užije klasické podoby jména Tomáš/Matyáš.

V rodině panuje velká míra komunikace, která se nevyhýbá žádnému tématu. V rodině neexistuje žádné tabu. Chlapci dostanou odpověď adekvátní jejich věku na jakoukoli otázku. „*Neuznávám odpovědi typu ... tak to prostě je, to neřeš, to ti řeknu až budeš větší ...bez toho, že bych řekla alespoň to, co je schopno dítě pochopit už nyní.*“ *Řešíme vše, od Boha počínaje, přes sex až ke smrti. Pokud něco skutečně nevím, omluvím se a při nejbližší příležitosti si to společně najdeme v knihách nebo na internetu.*

. Dokonce mají malý rituál, kdy se večer společně schovají pod peřinu, kde je kouzelné místo otázek a tam se mohou zeptat na vše co je trápí nebo zajímá. Povídají si každý den o běžných starostech, plánech společném programu, koníčcích, kamarádech, o tom jak se cítí.

Rodina své vztahy vnímá jako svůj vlastní mikrosvět, který si její členové velmi hlídají, pěstují a hýčkají. Osud tohoto mikrosvěta je plně v jejich rukou.

I přesto, že jsou děti samostatné a odpovědné za společné věci a podílejí se na plánování společného času, v rodině nevelí, i když to občas zkoušejí. Hlavou rodiny zůstává Kateřina, která má také poslední slovo.

Priority, hodnoty, představy o budoucnosti

Priority rodiny vyplývají z její současné situace. Tou společnou a nejdůležitější je, být co možná nejvíce spolu a překonat všechny obtíže a problémy, které jím přijdou do cesty.

Hodnoty, jež uznává matka a ke kterým se snaží vést i své děti:

„Základem je láska k bližnímu svému, nikoho nesoudit a neodsuzovat, pomáhat, heslo, že moje svoboda končí tam, kde začíná svoboda druhého. Odpovědnost za své chování, zásada, nikomu nepřát nic zlého. Nechovat se tak, jak nechci, aby se ostatní chovali ke mně. A víra v Boha“

Kateřina se snaží co nejvíce zmírnit dopad rozchodu rodičů na děti. Snaží se, aby nestrádaly, i když mají pouze jednoho rodiče a umožnit jim vše, co bude dobré pro jejich život, dát jim co nejvíce možností, včetně vzdělání. Sama v dětství nemohla

chodit na klavír, což ji dodnes mrzí a nechce, aby podobné pocity promarnění prožívaly její děti.

I když je v současnosti rozvedená a bez partnera, cítí se být spokojená. Do budoucna by si přála, aby jednou byla opět rodina kompletní, i když v jiném složení než původně a aby její děti měly funkčního milujícího tatínka.

Sama osobně by se ráda v budoucnu ještě vzdělávala a co nejlépe skloubila svůj profesionální život, který je zdrojem finančního zabezpečení, s rolí, matky a ženy

Její prioritou je, aby chlapeci byli spokojení, cítili se úspěšní a prožili plnohodnotný život. V jejich cestě životem je chce podporovat a zároveň všemu nechat volný průběh. Podle dosavadních zájmů předpokládá, že starší syn Tomáš se bude věnovat jazykům (jeho současné přání je, stát se diplomatem v Japonsku) a mladší Matyáš se vydá cestou profesionálního sportovce (sám touží být fotbalistou v Chelsea).

Obr. 14. Matyáš nakreslil svůj fotbalový trénink. V pravé dolní části obrázku je bratr Tomáš, který trénuje karate.

Byla by ráda, kdyby oba vystudovali, ale pokud nebudou chtít sami, nutit je nebude.

I když rodina neprošla zrovna nejlhčím obdobím (rozvod, rakovina babičky), drží všichni její členové při sobě a na prvním místě je pro ně čas, který mohou strávit spolu.

Každodenní život rodiny (denní režim, tradice)

Každý den má svůj pevný řád, který je přizpůsoben zaměstnání, škole a školním povinnostem, kroužkům. Víkendy tráví společně jednou za 14 dní, každý druhý tráví děti u otce.

Na společné víkendy s matkou většinou mají plán, který je ze 75% postavený z toho, co chtějí kluci. Často jezdí na výlety, snaží se vyhradit si také čas na kamarády.

Ráno společně vstávají v 7 h, pak je matka veze do školy. Dvakrát týdně chlapce vyzvedává babička ve tři hodiny, zbývající tři dny je z družiny vyzvedává matka v půl páté. Od pěti hodin je jedenkrát týdně angličtina a dvakrát trénink. V těchto dnech se chlapci vracejí domů kolem sedmé hodiny. Po návratu domů si většinou chvilku hrají a pak se pouští do domácích úkolů. Kolem osmé hodiny je čeká společná večeře a po ní příprava tašky do školy, hygiena a večerní hraní. Po deváté hodině chodí do postele, ale před tím ještě jdou dát babičce a strejdovi pusu na dobrou noc.

Každý den je ukládá matka, pokud není příliš pozdě čtou si společně pohádku, v druhém případě se společně přitulí a jdou spát. Kateřina bývá ve vedlejší místnosti, než chlapci usnou. Následně jde ještě dokončit domácí práce jako žehlení, praní, nádobí. Dvě zbývající volná odpoledne v týdnu řeší podle počasí a roční doby, ale snaha je vždy být společně a trávit je podle přání chlapců.

Dříve si dělali na každý den v týdnu určitý program obsahující také pravidla, ten visel na ledničce v kuchyni. Plán se vztahoval nejen na chlapce, ale také na maminku a obsahoval vše, co je ten daný den čekalo (tréninky, procházka, úkoly, být hodný, pomáhat babičce...). Každý večer si celý den společně zhodnotili a dolů napsali co se jim zdařilo a co ne. Po té následovalo povídání jak by to mělo být, co bylo špatně, proč. Bohužel v současné době, při velkém vytížení matky i chlapců, od tohoto týdenního plánu upustili. Doufají však, že se k němu časem vrátí.

Rodina dodržuje běžné svátky jako Vánoce, Velikonoce, Mikuláš, na Dušičky povídání se zesnulými. Kateřina věří, že v těchto tradicích budou chlapci pokračovat.

Škola

Vzdělání je v rodině důležité. Když oba chlapci nastupovali do školy, velmi se těšili. Bohužel po několika negativních zkušenostech, již nepovažují školu za tak skvělé místo. Do školy se občas vůbec netěší, ale každý z jiného důvodu.

Starší Tom mívá strach ze spolužáků. Loni dokonce řešili i šikanu ve třídě, kdy to bylo velmi zlé. Vše se muselo řešit nakonec přes ředitele a společně s rodiči. Po té, se situace mírně uklidnila, ale problémy stále přetrvávají. Matka se snažila Tomáše na možné situace připravovat. Zkoušeli doma společně různé scénky a jejich způsob řešení, aby se chlapec naučil bránit. Přesto strach ze spolužáků, i když je menší, přetrvává.

Mladší Matyáš je ze spolužáků nadšený, naopak má problémy se svou třídní učitelkou, sám žádal matku o přeřazení do jiné třídy. Učitelka na děti křičí a přetěžuje je

domácí přípravou. Není nic neobvyklého, když dostanou ze dne na den i čtyři dlouhé domácí úkoly.

Naštěstí s výukou žádný z chlapců nemá problémy a zatím prospívají se samými jedničkami.

Jejich způsob učení a přístup je zcela odlišný. Starší syn má vlohy na jazyky a je neuvěřitelný sběratel informací, který nad vším mnoho přemýšlí a hledá podstatu věcí. Mladší je velmi dobrý ve sportu, snadno se učí a baví jej malé úspěchy.

Do školy se pravidelně připravují s matkou či babičkou. Učí se v kuchyni u velkého stolu, kde se vejdou všichni. Pracují společně v klidném prostředí a od učení nesmí odbíhat. Pokud se cítí unavení, práci na chvíli přeruší a pak pracují dál. Díky velkému množství DÚ, které dává učitelka Matyáše, stráví na domácí přípravě 1- 1,5h. Tomášova příprava je mnohem kratší, leckdy zvládne napsat úkoly se spolužačkou ve školní družině. S matkou se učí i při jízdě autem, kdy opakují vše co lze zvládnout bez psaní – jednoduché příklady, vyjmenovaná slova, slovíčka na angličtinu.

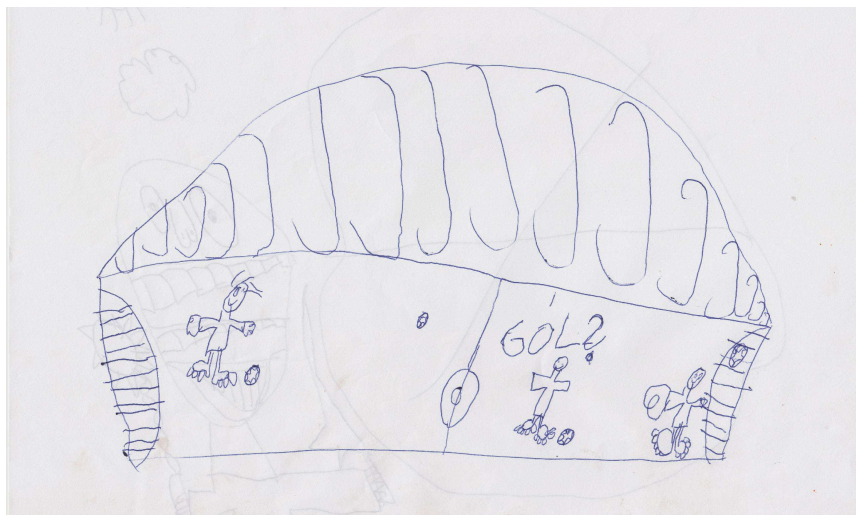
Matka se snaží dětem poskytnout co nejvíce podnětů a vede oba k všestrannosti. O jejich budoucnosti žádné přesné představy nemá. Říká: *„Snažím se je korigovat, ale jejich směr a cíl bude jednou na nich. Chtěla bych, aby byli úspěšní v tom, co se rozhodnu dělat, ať to bude cokoli poctivého.“*

Volný čas

Jak už bylo několikrát řečeno. Volný čas si snaží šetřit pro společně strávené chvíle. Kateřina hodně plánuje, ale dohromady s chlapci. Ona přijde s návrhy, ukáže jednotlivá místa na internetu, vysvětlí co kde mohou vidět a pak se společně rozhodnou. Přání dětí mají vždy přednost před jejími. Tímto způsobem plánují cestu nejen po ČR, ale i v cizině.

Přes týden dvě volná odpoledne řeší podle počasí a ročního období (kolo, brusle, fotbal, kamarádi). Prázdniny jsou kombinací časových možností a finanční přijatelnosti. Matka se je snaží trávit co nejvíce s dětmi. Žádnou dovolenou netráví bez nich.

Čas po škole tráví 3x týdně na kroužcích. Matka chtěla, aby každý z nich dělal nějaký sport, sami si mohli vybrat jaký. Tomáš zvolil karate, Matyáš fotbal(Obr.15.). Společně také chodí na angličtinu, šachy a ve škole mají pohybové hry.

Obr. 15. Fotbalový zápas, nakreslený Matyášem.

Doma si většinou chlapci hrají společně a pokud potřebují asistenci matky, řeknou si. Tomáš občas chodí hrát na PC se strýčkem, ne déle než 1h. Na televizi se dívají ve všední den minimálně, o víkendu podle programu. Občas s babičkou sledují večerní pořady (Ordinace v Růžové zahradě), jinak pohádky, dětské film a pořady, Automoto.

6) Závěrečné shrnutí

I přesto, že tato rodina je neúplná, je celkem funkční. Matka se snaží dětem vynahradit otce, s nímž mají chlapci problémový vztah. V rodině se jeho nepřítomnost projevuje negativně v nedostatku možných vzájemných vztahů a koalic. Starší syn má menší problémy s komunikací. Oba chlapci jsou na matku upnutí a vzájemně na sebe žárlí. Jistou náhradu mají v babičce a strýčkovi, kteří bydlí ve společné domácnosti.

Jelikož matka má náročné zaměstnání schází rodině čas, který mohou věnovat sami sobě a tak se to snaží dětem vynahradit „hýčkáním“. Zatím sama hledá cestu, jak skloubit roli matky, ženy a svou profesi, která je zdrojem finančního zabezpečení. Chlapci jsou vychovávaní liberálně, kdy za své činy po vysvětlení nesou zodpovědnost. Zatím tento způsob celkem funguje.

Pro rodinu je důležitý společně strávený čas, vzájemná láska a komunikace. Matka je ochotná vše dětem přiměřenou formou vysvětlit.

Rodina je založena na lásce a vzájemné komunikaci, vzájemný vztah mezi členy je silný a vřelý.

5.3. Případová studie rodiny R₂

1) Charakteristika rodiny

Jedná se o dvoučlennou neúplnou rodinu, kterou tvoří matka (Monika) a dcera (Veronik). Rodina žije v pronajatém bytě na okraji Českých Budějovic. Matka absolvovala střední zdravotnickou školu, v současnosti pracuje pro odbory nemocnice. Je otevřená, bezprostřední a komunikativní. Rodinou dosud prošli 4 různí partneři, se kterými, podle slov matky, měla Verunka velmi dobrý vztah.

Obr. 16. Verunka nakreslila oba rodiče. Sama sebe nakreslila mezi ně se slovy, že si maminka s tatínkem příliš nerozumí.

2) Průběh výzkumu

Tato rodina byla zařazena do výzkumu o 4 měsíce déle než dvě předcházející. Nahradila rodinu R₀, která ze započatého výzkumu odstoupila pro nedostatek času a osobní problémy.

Komunikace s touto rodinou byla velmi obtížná, neboť matka často měnila termíny dohodnutých návštěv. Po mém dotazu, zda se opravdu chce výzkumu zúčastnit trvala na svém, že ano.

Návštěva s pozorováním, rozhovory a kresbami dítěte se nakonec uskutečnila pouze 4x a většinou trvala kolem 3 hodin. Pokaždé byla přítomna matčina kamarádka, se kterou během rozhovoru povídala a s níž celou dobu vydatně kouřila. Dcera většinou byla ve svém pokoji, kde si kreslila, připravovala se do školy, cvičila na saxofon. Čas od času přišla do jídelny, aby nám něco předvedla (např. tanec) nebo ukázala co nakreslila.

Jelikož má pozorování a návštěvy v rodině většinou probíhaly odpoledne, měla jsem možnost poznat i dceřinu kamarádku ze sousedství.

S Verunkou nebylo těžké navázat kontakt, byla milá, vstřícná, povídává, nebála se mě ani nestyděla, na všechny mé otázky odpovídala otevřeně.

3) Rodinná anamnéza matky

Monika (1978) se narodila jako neplánované dítě do neúplné rodiny. Vlastní otec Moniky v rodině setrval pouze krátce, jak se Monika později dozvěděla byl romského původu. V pozdějším věku se ho pokusila najít, dokonce zjistila kde bydlí, ale vše bylo marné. Otec o kontakt s ní nestál. Během jejího dětství touto rodinou prošlo několik dalších partnerů. Její dětství příliš šťastné nebylo.

Rodina žila v malém městečku Křemže 19km od Českých Budějovic, v družstevním bytě.

Monika má ještě mladšího bratra, s nímž měla vždy celkem dobrý vztah. Jako starší sestra se o něj musela občas starat.

V dětství neprodělala žádná vážná onemocnění ani úrazy.

Byla vychovávána velmi přísně bez jakéhokoli odmlouvání, s občasnými tělesnými tresty. S matkou neměla zcela ideální vztah, často se utíkala do rodiny kamarádky. Během střední školy se osamostatnila a začala žít v Českých Budějovicích. Do školy chodila ráda, učení jí šlo snadno a bez problémů. I na střední škole později prospívala s vyznamenáním. Po jejím absolvování začala pracovat v nemocnici jako zdravotní sestra.

Pro svou družnou a zábavnou povahu, neměla o kamarády nouzi. Sama později řekla, že byli a dodnes jsou její druhou rodinou.

Její životní krédo po vážné nemoci, kterou před několika lety prodělala a během které bojovala o život zní: „*Žít a užít.*“

Během svého života vystřídal mnoho partnerů. Velmi důležité je pro ni, kromě dcery, přátelství a kamarádi

4) Život rodiny

Bydlení a životním stylu rodiny

Rodina žije v prostorném bytě v klidnější části Českých Budějovic. První místnost je velká a prostorná, skládá se z kuchyňského a jídelního koutu, na který navazuje obývací. Tento prostor využívá matka, je velmi útulný a vkusně zřízený, najdeme zde mnoho fotografií přátel. V této místnosti se také běžně kouří. Z této místnosti můžeme vstoupit do koupelny, úložného prostoru a do dětského pokoje.

Dětský pokoj je rozdělen do dvou částí. V první je velká postel matky, od dalšího prostoru oddělená vestavěnou stěnou. Ve druhé části je soukromý prostor Verunky, kde najdeme postel, pracovní stůl, počítač a její hračky.

Celý byt je čistě uklizený a vkusně zařízený výrazně prostoupený exotickým stylem, bohužel se všudypřítomným cigaretovým kouřem. Jediné místo, kde vládl mírný nepořádek byla koupelna, kde měl své místo i jeden z domácích mazlíčků (morče). Druhý mazlíček, kocour, měl svůj pelíšek v obývací místnosti, ale jinak využíval celý byt.

Obr. 17. Začarovaná rodina.

Vztah rodičů

S otcem Monika střídavě žila a nežila. Vztah mezi oběma byl vždy vyhrocený a plný hádek. Občas přítel Moniku i uhodil. Po narození dcery se v podstatě přestaly stýkat. Otec o malou nejevil po celé roky zájem. Od jeho matky se Monika dozvěděla, že propadl automatů a drogám.

Rodinou postupně prošli tři další partneři. S jedním z nich, Dušanem, žila matka několik let na statku v Pištině. Ten se o malou svědomitě staral, bral ji jako vlastní a i Verunka mu dodnes říká tati. I když s ním Monika vztah později ukončila, nepřestali se společně stýkat. Dušan si Verunku bral pravidelně na víkendy a prázdniny, jezdili spolu na výlety, trávili svátky. Pokud potřebovala matka Verunku pohlídat, byl to vždy on, komu ho s jistotou svěčila, neboť věděla, že o ni bude dobře postaráno. Hezký vztah má dodnes Verunka nejen s nevlastním otcem, ale také s jeho rodiči. Na statek jezdila a jezdí velmi ráda a mluví-li o tátovi, má vždy na mysli jeho.

Přibližně před rokem se ozval vlastní otec Verunky a prosil, aby malou mohl alespoň jednou měsíčně vídat. Monika z toho není příliš nadšená, ale jelikož má velmi hezký vztah s matkou otce (Verunčinou babičkou), která se za syna přimluvila, nakonec svolila. Rozhodnutí nechala také částečně na dceři. Ač nerada, Verunku za otcem pošlívá a jejich vztah toleruje.

Těhotenství a porod

Těhotenství bylo plánované, ale nepřišlo v optimální době. Matka byla spíše donucena okolnostmi jejího zdravotního stavu. Bylo rizikové a velkou část ho Monika strávila na nemocničním lůžku. Z příchodu dítěte měla smíšené pocity, ale celkem se těšila.

Porod byl velmi komplikovaný a dlouhý (48h), nakonec lékaři museli přistoupit k císařskému řezu. Holčička se narodila předčasně a jelikož nechtěla jíst a rapidně ubývala na váze, musela s ní matka zůstat dva týdny v porodnici a byla vyživována nitrožilně. Po příchodu z nemocnice byla krmena uměle.

Okolnosti v rodině nebyly v té době příliš příznivé, otec se o malou příliš nezajímal. Lásku a péči dostávala ze strany matky, prarodičů a přátel.

Povaha a temperament dětí

Verunka(1.2.1999) – Matka ji popsala jako náladovou, hezky „praštěnou“, výstřední, inteligentní dívku, která je mnohem více konzervativní než ona sama. Verunka těžko snáší změny a je velká trémistka.

V **ranném** dětství byl její zdravotní stav poměrně špatný. V půl roce prodělala salmonelu (z lipánku), ve dvou letech přišly dýchací potíže (astma na podkladu alergie), pravidelně od té doby musí brát léky, má hraniční hladinu cukru, později se vyskytly psychické problémy rodinného rázu (dodnes navštěvují psychologa). S přibývajícím věkem se její zdravotní stav zlepšil.

Verunka má ráda zvířata, tanec a malování. V lidové škole umění, kam chodila na flétničku, u ní učitel rozpoznal nadání a maminku přemluvil, aby ji dala na nějaký další hudební nástroj. Postupně jich vyzkoušela několik, až přešla od klarinetu k saxofonu u kterého již zůstala. Díky cvičení, dělá velké pokroky a pravidelně vystupuje na koncertech. Před každým vystoupením však prožívá obrovskou trému.

Je velmi hravá, ráda utíká do fantazie. Jelikož její matka má mnoho přátel s nimiž se denně navštěvuje, je Verunka zvyklá na společnost a nemá problém s navazováním kontaktu s cizími lidmi.

V současné době má jednu dobrou kamarádku, s níž se vídá každý den. Verunka je hravé, impulsivní, mírně náladové, přátelské a velmi originální dítě. Matka říká: „*Na Verunce mám ráda hlavně to, že je moje.*“

Obr. 18. Pochází z časného dětství Verunky, kdy v rodině byl nevlastní otec Dušan, kterého na obrázku také najdeme.

Výchova

Matka svou výchovu považuje za velmi liberální. Protože sama byla vedena velmi přísně snaží se Verunce dávat větší prostor. Řídí se především svým přesvědčením a vnitřním hlasem.

Výchova je nestálá v jistém směru benevolentní, ale na druhé straně plná příkazů. Sama matka během rozhovoru uvedla: „*Není téměř nic co nesmí, pouze má zakázáno chodit ve městě sama. U nás je to tak, že Verunka spíš něco musí než nesmí.*“

Matka vybírá kroužky, schvaluje či neschvaluje trávení volného času, rozhoduje o škole. Pouze při vybírání dovolené se částečně řídí přáním dcery.

S blížící se pubertou pomalu přichází i vzdorovitost a vztekání, jinak je Verunka celkem hodné dítě. Problémové chování řeší matka většinou domluvou, pokud nezabere, tak zákazy, jako poslední možnost je tělesný trest (facka), ten bývá opravdu zřídka a je následován sebevýtčkami a pozdější omluvou dceři.

Vulgární výrazy jsou běžnou součástí Moničina vyjadřování, v rozhovorech s kamarádkou jsou brané jako běžná forma komunikace. Nejsou směřovány jako nadávky, pouze jsou vkládány do hovorů.

Matka Verunku chválí často slovně: „*Jsi šikovná....Děláš mi radost....*“ Užívá také dárků. Naposled dostala Verunka náušnice za vylepšení známky z vlastivědy.

Vztahy v rodině a komunikace

Vztahy mezi Verunkou a matkou jsou vřelé, láskyplné a přátelské. Monika si však pevně zachovává svou pozici Matky. City si vyjadřují každý den objetím, pohlazením, úsměvem. Verunka má problém vyjádřit je slovně, raději matce napíše psaníčko, které jí vloží do kapsy, kabelky, na postel. Dcera se o matku po její těžké nemoci velmi bojí.

Obr. 19. Oboustranný obrázek, který Verunka nakreslila po maminičnĕ operaci. Verunka na jedné stranĕ znázornila maminku zepředu, na druhou stranu papíru pak nakreslila, maminičinu jizvu na druhé stranĕ hlavy. Verunce v té době bylo 5. let.

S nevlastním otcem Dušanem a v současné době i s vlastním otcem, má Verunka hezký vztah. Obĕma říká táto.

Velmi hezké a blízké vztahy má se všemi prarodiči, nejvíce času však tráví s babičkou z matčiny strany, která je na ni velmi fixovaná. Jezdí k ní téměř každý víkend, s babičkou se společně učí, vaří, hrají karty (Obr.20.). Přesto, že babička je přísná má ji Verunka velmi ráda a na víkendy k ní jezdí ráda.

Monika vztahy ve své původní rodinĕ považuje za velmi špatné a s jejími členy se stýká zřídka. Pouze vztah se svou matkou vidí jako ucházející. Náhradu našla v kamarádech. S většinou z nich má dcera dobré vztahy. Její nejlepší kamarádka je v podstatĕ dalším členem rodiny, dohromady tráví mnoho času. Tato kamarádka byla přítomná při každé mé návštěvě, rozhovorech a pozorování.

Obr. 20. Verunka hraje s babičkou karty.

Matka s dcerou si povídají, ale pro nedostatek času bývají rozhovory celkem krátké. Obvykle se věnují škole, problémům, zájmům. Mnoho času tráví Verunka sama ve svém pokoji, kde si hraje.

Priority, hodnoty, představy o budoucnosti

Když byly Verunce 4 roky, našli její matce nádor v hlavě. Verunka musela být dána do péče babičky, neboť stav matky byl příliš vážný. Monika prodělala několik náročných operací, kdy lékaři bojovali o její život. Po nich prošla chemoterapií a dlouhou rekonvalescencí. Dnes říká, že ji při životě držely myšlenky na Verunku, kterou tady nechtěla nechat samotnou.

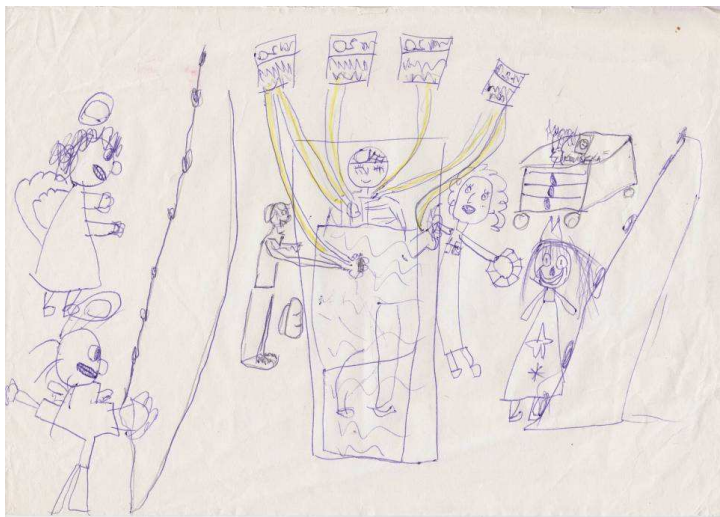
Verunka v té době nakreslila pro maminku několik obrázků. V nichž se jednoznačně odráží co prožívala. (obr.21.)

Obr. 21. Za maminkou v nemocnici. Tento obrázek pochází z doby před 5 lety.

Dodnes v ní zůstal strach, že zůstane sama, proto matce pravidelně volá a ujišťuje se, že je v pořádku. Když je matka pryč s kamarády, Verunka jí volá klidně v pět ráno.

V důsledku těchto okolností, je pochopitelné, že nejdůležitější prioritou rodiny je zdraví, pak následuje pohoda, zábava, život žít a užít, vzdělání.

Obr. 22. V této době, se již mamčin stav zlepšoval. Na pravé straně nakreslila Verunka anděly, kteří dohlíží na její uzdravení.

V budoucnu by chtěly mít vlastní byt a maminka si přeje být s Verunkou co nejdéle. O dalším životě své dcery má jasné představy, chce aby přestoupila na osmileté gymnázium a vedle studia se věnovala hudbě, ale částečně to nechá také na ní.

U Verunky se vlastní představy o budoucnosti mění, tak jako u každého dítěte, dosud chtěla být – krasobruslařkou, kadeřnicí, veterinářkou, stříhačkou psů, doktorkou, ale také barmankou či striptérkou.

Maminka říká:

„Přála bych si, aby měla radost ze života a v budoucnu dělala to, co jí naplňuje a baví.“

Každodenní život rodiny (denní režim, tradice)

Díky matčině zaměstnání nemá rodina stálý a pevný režim. Verunka se řídí podle rozpisu, který jí matka na každý den napíše. Pravidelně se scházejí u večeře, která však nebývá vždy ve stejnou dobu. Po návratu ze školy si Verunka většinou chvilku odpočine, pak se pustí do práce podle rozpisu - domácí úklid/nákup/nádobí apod., příprava do školy, saxofon, dvakrát v týdnu odchází na kroužky. Zbývající volný čas tráví buď s kamarádkou, nebo u televize, na PC, tancováním, malováním. Spát chodí kolem deváté hodiny. Matka jí dá pusu na dobrou noc a připomene vše co ji čeká další den.

Škola

Verunka chodí do čtvrté třídy, ve škole je celkem spokojená, s žádným předmětem nemá problémy. Pouze v tělocviku prožívá nepříjemné pocity pro svou plnoštíhlou postavu. Ve škole má menší problém s mezilidskými vztahy, ale kamarády má. Příliš nemusí svou třídní učitelku.

S matku mají dohodu, že každý měsíc může zůstat 1-2 dny doma. Jelikož dívka prospívá s vyznamenáním, nevidí v tom matka žádný problém.

Na výuku se Verunka připravuje sama, občas s kamarádkou, pravidelně se učí o víkendech s babičkou. Při domácí přípravě dívka pracuje za zvukové kulisy televize, hudby, povídání. Matka nechce, aby si zvykla pracovat ve sterilním a příliš klidném prostředí. Během práce může odbíhat, ale podmínkou je, aby večer měla vše hotové. Každý den se připravuje do školy $\frac{3}{4}$ - 1 hodinu, stejně dlouhou dobu následně cvičí na saxofon. Na každý den má vytvořený rozpis, podle kterého se musí řídit, pouze ve středu a v pátek má volno.

Volný čas

Společného času příliš nemají. Bývá spíše nárazově. Dávají přednost pasivnímu odpočinku, hrají karty, slovní fotbal, zpívají, někdy společně tančí.

Volný čas tráví Verunka s kamarádkou na plovárně, nebo chodí cvičit psy. Jednou za čas spolu s matkou jedou na jednodenní výlet, občas ji vezme s sebou malovat interiéry, nebo jdou do Mac Donalda.

Během prázdnin jezdí každoročně dohromady na týden k moři a také na dětský tábor. S Dušanem, nevlastním otcem, cestuje Verunka po hradech a zámcích, bohužel dnes už méně často.

Pokud je sama, hraje si na PC dívčí hry (panenky, líčení, oblékání, zařizování domů...), dvě hodiny denně většinou tráví sledováním oblíbených seriálů a pohádek v TV. Pravidelně se také musí podílet na domácích pracích, které jsou součástí, již zmíněného, denního rozpisu. Dvě odpoledne v týdnu tráví na kroužcích – saxofon, tanec. Oba vybrala maminka.

Každý víkend tráví pravidelně u babičky, jednou za měsíc si ji bere vlastní otec. S matkou příliš společného času nemají, Monika se věnuje zaměstnání, zálibám, koníčkům, kamarádům. Přesto mají s dcerou velmi blízký vztah.

6) Závěrečné shrnutí

Tato rodina je neúplná velmi ovlivněná dřívějšími událostmi. Matka Verunku měla pod tlakem okolností, miluje na ní hlavně to, že je jenom její. Verunka se o matku bojí, díky její nemoci a dřívější operaci. V současné době navštěvuje psychologa.

I když dcera dostane téměř vše, schází jí matčina společnost. Většinou je matka v práci nebo maluje interiéry (koníček), takže na společné chvíle toho zbývá velmi jen málo.

Nedostatek kontaktu s vrstevníky v ranném dětství způsobil, že Verunka má obtíže s navazováním vztahů. Má pouze jednu dobrou kamarádku, s níž se vídá každý den.

Verunka je velmi milá, inteligentní dívka, která je ovlivněná traumatizujícím zážitkem z dětství, kdy téměř přišla o matku. Stejná okolnost ovlivnila i Moniku (matku). Na prvním místě hodnot má zdraví a kamarády.

6. VÝSLEDKY A HODNOCENÍ VÝZKUMU

V následující části se pokusím shrnout výsledky výzkumu a srovnat je na základě hypotéz uvedených v kapitole 4.2.

a) vliv zkušeností z dětství na výchovný přístup rodičů

V teoretické části diplomové práce bylo uvedeno, že děti během výchovy velmi citlivě vnímají a zároveň přejímají normy chování, řešení konfliktních situací, přístup a vzájemné vztahy svých rodičů. Tyto zkušenosti si přenesou do dospělosti. (Matějček, 1986)

V hypotéze **H₁** jsem předpokládala, že do způsobu výchovy rodičů a jejich přístupu k dětem se promítnou zkušenosti z jejich vlastního dětství. Tato hypotéza se opravdu potvrdila u všech rodičů.

V rodině **R₄** byl přístup otce ovlivněn v kladném smyslu. Výchovné principy ze své původní rodiny hodnotil kladně a používá je nyní ve výchově svých vlastních dětí.

Naopak u všech matek ze zkoumaných rodin **R₄, R₃ i R₂** byl vliv záporný. Přístup jejich rodičů hodnotí negativně a ve své současné rodině se snaží používat jiné výchovné postupy.

b) současné styly výchovy

Podle mnoha výzkumů, došlo v posledních letech ke změně ve výchově. Současná výchova je mnohem volnější a rodiče se odklánějí od autoritativního přístupu.

V hypotéze **H₂** jsem vyslovila, že současné pojetí výchovy se vyznačuje odklonem od autoritativního stylu, a že v rodinách bude upřednostňován spíše styl demokratický až liberální.

I tento předpoklad se potvrdil. V rodině **R₄** se přístup obou rodičů dá charakterizovat jako demokratický. V rodině **R₃** se matka přiklání k liberálnímu výchovnému stylu (sama byla v dětství vychovávána velmi přísně). V poslední rodině **R₂** matka svůj styl výchovy nazvala jako liberální, ale během pozorování a po zpracování dotazníků vyplynulo, že u ní převládá autoritativní přístup.

c) denní režim rodiny

Jak bylo uvedeno v kapitole 3.4.1. z hlediska hygieny je doporučováno

pravidelné dodržování denního režimu, které přispívá k usnadnění nervových procesů dítěte. Podle Provazníka (1985) při správném pravidelném režimu bývá dítě svěží, má chuť k jídlu, večer bez obtíží usíná a ráno se probouzí.

V hypotéze **H₃** jsem předpokládal, že v dnešních rodinách bude převládat spíše nepravidelný denní režim.

Tato hypotéza se však potvrdila pouze u rodiny **R₂**.

U rodiny **R₄** panuje pravidelný režim a podobně je tomu i u rodiny **R₃**, která má, i přes časově náročné zaměstnání matky přesný plán, kde bývá nepravidelné pouze ukládání dětí.

d) společně strávený čas

Čas který rodina tráví spolu při hraní, povídání, na výletech je pro děti důležitý. Prohlubuje vzájemné vztahy, porozumění mezi dítětem a rodiči, zároveň je příležitostí k poznání vnitřního světa dětí. Z mnoha výzkumů vyplývá, že v rodinách ubývá, díky zaměstnanosti rodičů, společně stráveného času.

V této hypotéze **H₄** jsem předpokládala, že současná rodina se bude vyznačovat nedostatkem společně tráveného času.

Hypotéza se potvrdila částečně. Pouze v rodině **R₂** se plně potvrdilo, že matka se svou dcerou příliš společného času netráví, i když by mohla. V rodině **R₃**, má matka velmi náročné zaměstnání, kdy se z práce vrací navečer. Přesto, veškeré své volné chvíle se snaží strávit se svými dvěma syny.

Poslední rodina **R₄**, kde je matka na mateřské dovolené a otec pracuje v blízkosti bydliště, můžeme konstatovat, že rodiče se svými dětmi tráví téměř všechny volné chvíle.

e) odraz vzdělání rodičů ve výchově

Rodiče s vyšším vzděláním mají většinou na své děti větší nároky a jednou z priorit rodiny je dosažení maximálního možného vzdělání. Tito rodiče se jen neradi smiřují s tím, že jejich dítě zůstane např. „pouze vyučené“.

V hypotéze **H₅** jsem vyslovila předpoklad, že míra vzdělání rodičů se bude projevovat v požadavcích a nárocích kladených na dítě.

Tato hypotéza se plně potvrdila u všech rodin. Matky v rodinách **R₃** a **R₄**, by se přály, aby jejich děti dosáhly vyššího vzdělání, ale nechají to na nich. Důležitější je pro ně však, aby byly spokojené, takže volbu nechají na nich.

Otec z rodiny **R₄** a matka z rodiny **R₂** vyslovily, že si přejí, aby jejich děti dosáhly vysokoškolského vzdělání.

f) problémy komunikace u dětí z neúplných rodin

U dětí z neúplných a problémových rodin je podle výzkumů vyšší pravděpodobnost výskytu výchovných problémů či problémů v komunikaci.

V hypotéze **H₆** jsem předpokládala, že u dětí vyrůstajících v neúplných rodinách bude vyšší míra výchovných a komunikačních problémů.

Tato hypotéza se potvrdila pouze v případě komunikačních problémů u staršího syna z rodiny **R₃** a u dcery z rodiny **R₂**. U obou byl problém navázání bližšího kontaktu s vrstevníkem, chlapec byl dokonce obětí šikany.

V případě vyššího výskytu výchovných problémů v neúplných rodinách se hypotéza nepotvrdila téměř vůbec. Naopak, výchovné problémy se vyskytly u staršího syna z úplné rodiny **R₄**.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Monografické publikace:

- BOURCET, S., GRAVILLONOVÁ, I.** Šikana ve škole, na ulici, doma: Jak bránit své dítě... Praha : Albatros, 2004. 71 s. ISBN13-715-006
- CIPRO, M.** Aspekty výchovy. Praha : Miroslav Cipro, 2000. 58 s. Bez ISBN
- ČÁP, J., MAREŠ, J.** Psychologie pro učitele. Praha : Portál, 2007. 655 s. ISBN978-80-7367-273-7
- GOODY, J.** Proměny rodiny v evropské historii. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2006. 229 s. ISBN80-7106-396-7
- HELUS, Z.** Dítě v osobnostním pojetí. Praha : Portál, 2004. 228 s. ISBN80-7178-888-0
- HELUS, Z.** Sociální psychologie pro pedagogy. Praha : Grada, 2007. 280 s. ISBN978-80-247-1168-3
- LANGMEIER, J., MATĚJČEK, Z.** Počátky našeho duševního života. Praha : Panorama, 1986. 365 s. Bez ISBN
- LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D.** Vývojová psychologie. Praha : Grada Publishing, 2006. 368 s. ISBN80-247-1284-9
- LENDEROVÁ, M., et al.** Dějiny každodennosti "dlouhého" 19. století. I. díl., Dějiny hmotné kultury. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2001. 148 s. ISBN80-7194-414-9
- LENDEROVÁ, M., et al.** Dějiny každodennosti "dlouhého" 19. století. II. díl., Život všední i sváteční. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2005. 180 s. ISBN80-7194-756-3
- LENDEROVÁ, M.** Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století. Litomyšl: Paseka, 2006. 376 s. ISBN80-7185-647-9
- MATĚJČEK, Z.** *Rodiče a děti.* Praha: Avicenum, 1986. 336 s. Bez ISBN
- MATĚJČEK, Z.** O rodině vlastní, nevlastní a náhradní. Praha : Portál, 1994. 98 s. ISBN80-85282-83-6
- MATĚJČEK, Z.** Jak a proč nás trápí děti. Praha : Grada Publishing, 1997. 187 s. ISBN80-7169-587-4
- MATĚJČEK, Z.** Škola rodičů. Praha: Maxdorf, a2000. 285 s. ISBN80-85912-29-5
- MATĚJČEK, Z.** Po dobrém, nebo po zlém?. Praha : Portál, b2000. 109 s. ISBN80-7178-486-9

- MATOUŠEK, O.** Metody a řízení sociální práce. **Praha : Portál, a2003. 380 s. ISBN80-7178-548-2**
- MATOUŠEK, O.** Rodina jako instituce a vztahová síť. **Praha : Sociologické nakladatelství, b2003. 161 s. ISBN80-86429-19-9**
- MOŽNÝ, I.** Sociologie rodiny. **Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 1999. 251 s. ISBN80-85850-75-3**
- MURPHY, R. F.** Úvod do kulturní a sociální antropologie. **Praha : Sociologické nakladatelství (SLON), 2004. 268 s. ISBN80-86429-25-3**
- POLIŠENSKÝ, J., PAŘÍZEK, V.** Jan Amos Komenský a jeho odkaz dnešku. **Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. 178 s. Bez ISBN**
- PREKOPOVÁ, J., SCHWEIZEROVÁ, CH.** Děti jsou hosté, kteří hledají cestu **Praha : Portál, 2008. 151 s. ISBN978-80-7367-495-3**
- RIEGER, Z., VYHNÁLKOVÁ, H.** Ostrov rodiny : integrující přístup pro práci s rodinou : příručka pro odborníky. **Hradec Králové : Konfrontace, 1996. 246 s. ISBN80-901773-8-7**
- ŘÍČAN, P.** 2004. Cesta životem, druhé přepracované vydání, **Praha : Portál, 2004. 392 s. ISBN 80-7178-829-5.**
- SATIROVÁ, V.** 1994. *Kniha o rodině.* **Praha : Práh, 1994, 350 s. Bez ISBN.**
- SHAPIRO, LAWRENCE E.** Emoční inteligence dítěte a její rozvoj. **Praha : Portál, 2004. 267 s. ISBN80-7178-964-X**
- SINGLY, F.** Sociologie současné rodiny. **Praha : Portál, 1999. 127 s. ISBN80-7178-249-1**
- SMOLOVÁ, D.** Deset esejů o výchově v rodině. **Praha : Horizont, 1990. 79 s. ISBN80-7012-032-0**
- SOBOTKOVÁ, I.** Psychologie rodiny. **Praha : Portál, 2007. 219 s. ISBN978-80-7367-250-8**
- ŠOLCOVÁ, J., LIŠKOVÁ, V.** Kniha o rodině. **Praha : Práh, 2006. 357 s. ISBN80-7252-150-0**
- TEYSCHL, O.** Duševní vývoj a výchova dítěte. **Praha : Orbis, 1973. 263 s. Bez ISBN**
- VÁGNEROVÁ, M.** Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří. **Praha : Portál, 2000. 522 s. ISBN80-7178-308-0**
- ZELINKOVÁ, O.** Pedagogická diagnostika a individuální vzdělávací program. **Praha : Portál, 2001. 207 s. ISBN80-7178-544-X**

Diplomové práce:

IKHARDT, P. Súčasnú predstavu o rodine adolescentov a ich rodičov : **diplomová práca. Bratislava : Univerzita Komenského, Fakulta pedagogická, 2005. 97 l., 20 l. príl. Vedoucí diplomové práce Doc. PhDr. Mária Glasová, PhD.**

PŘÍLOHY

Příloha A: Informovaný souhlas pro rodiče

Vážení rodiče!

Rodina je základní buňkou lidské společnosti, je místem rozvoje dětské osobnosti a hraje důležitou roli v životě každého člověka. Řekneme-li domov, hned se každému vynoří celá spousta vzpomínek, pocitů, zpravidla pěkných, milých, hřejivých. V současné době jsou, v porovnání s minulostí, na rodinu kladené zvýšené nároky, mění se styl výchovy, délka společně stráveného času, dětské hry i přístup k dítěti samotnému.

Dovolili jsme si Vás požádat o spolupráci na výzkumu o současné rodině. Na následujících stranách vám bude předložen dotazník, který je členěn do jednotlivých tematických celků.

Tento dotazník nám pomůže lépe porozumět životu současné rodiny a zjistit, jak dnešní rodiče nahlízejí na základní témata jak je domov, rodina, dětství, výchova.

Všechny údaje které uvedete jsou důvěrné a zaručujeme vám anonymitu, proto v dotazníku nikde neuvádějte své jméno.

Prosíme, abyste na každou otázku v dotazníku odpověděli pravdivě a žádnou otázku nevynechali.

Děkujeme Vám za vaši důvěru a ochotu ke spolupráci.

Olga Robová

1. Údaje o bydlení a životním stylu rodiny

Účelnost bytu, uklizenost, zastoupení dětských prvků (kresby a výtvary dětí vystavené např. v kuchyni), do čeho se rodina stylizuje (kult luxusu, nekonvenční kult...), soukromé prostory, jak vypadá dětský pokoj, rodinné fotografie, fotografie předků/prarodičů, jak vypadá a jak je užíváno okolí rodinného stolu, stylová jednota a harmonie bytu, soukromí jednotlivých členů, propustnost „hranic“ mezi privátním územím jednotlivců..., je v rodině nějaký domácí mazlíček

2. Vztahy v rodině

- ✦ Jaké jsou osobní vlastnosti jednotlivých členů rodiny (klid, náladovost, tolerance, důslednost, přísnost)?
- ✦ Jaké jsou vztahy mezi rodiči?
- ✦ Jsou vztahy v rodině přátelské, napjaté, každý si dělá co chce?
- ✦ Koho má dítě v rodině rádo? Proč?
- ✦ Kdo se dítěti nejvíce věnuje?
- ✦ Ke komu má důvěru?
- ✦ Jaký má dítě vztah k sourozencům?
- ✦ Jaký vztah má dítě k prarodičům?
- ✦ Jaký vztah mají k prarodičům rodiče? Pokud problémový, proč? Jak často se vídají?
- ✦ Kde prarodiče žijí?

3. Sourozenci

- ✦ Jejich věk a pohlaví?
- ✦ Vzájemný vztah mezi sourozenci (náklonnost, žárlivost, závist, soutěživost, řevnivost, dovede jeden pro druhého něco udělat)?

4. Priority rodiny

- ✦ Jaké jsou společné priority vaší rodiny?
- ✦ Jaké jsou priority jednotlivých členů?
- ✦ Čeho byste chtěli ještě v životě dosáhnout?
- ✦ Čeho byste chtěli, aby dosáhlo vaše dítě/děti?
- ✦ Jak si představuje dítě, co bude asi dělat, čím asi bude?

5. Způsob výchovy

- ✦ Jaký styl výchovy je rodičům blízký (autoritativní, liberální, a proč)?
- ✦ Plní dítě vaše očekávání?
- ✦ Jak dítě chválíte?
- ✦ Kdy jste dítě naposled pochválili? Za co?
- ✦ Co se vám nejvíce líbí na vašem dítěti?
- ✦ Jak dítě káráte?
- ✦ Dáváte dítěti někoho za příklad? Koho? Proč? Jak reaguje?
- ✦ Má často zakázané činnosti? Jaké? Proč? S jakým výsledkem?
- ✦ Bývá trestáno často? Jak? Jak na trest reaguje?

- ✦ Co byste vy sami doporučili? Co myslíte, že by při problémech mohlo pomoci?

6. Vztah rodičů k výchovným obtížím a reakce na ně

- ✦ Jaké nápadnosti v chování dítěte vám vadí?
- ✦ Jak se tyto obtíže vyvíjejí?
- ✦ Kde se obtíže nejčastěji projevují? Co by je mohlo vyvolávat?
- ✦ Kdy jste si jich všimli poprvé? Kdy naposled?
- ✦ Popište průběh chování, které obtížně zvládáte, které vám u dítěte vadí.
- ✦ Jsou obtíže časté/ méně časté?
- ✦ Co jste s tím dělali? Došlo ke zlepšení?

7. Domácí příprava na vyučování

- ✦ Chodí dítě rádo do školy?
- ✦ Má z něčeho strach (předmět, aktivita, učitel...apod.)?
- ✦ Jakým způsobem se dítě učí (popsat)?
- ✦ Jak dlouho většinou trvá domácí příprava?
- ✦ Učíte se společně s dítětem? Kdy (hned po škole/večer), jak dlouho?
- ✦ Učíte se s dítětem soustavně, nebo při práci odbíhá?
- ✦ Kde se učíte, má dítě klid na práci (nebo mívá puštěné rádio, TV)?

8. Trávení volného času

- ✦ Jak většinou trávíte volný čas? Společně nebo si každý dělá své...apod.
- ✦ Kdo z rodiny plánuje aktivity na volný čas, podílí se všichni?
- ✦ Čemu dáváte přednost – odpočinku, výletům, aktivnímu odpočinku, domácím pracím, hře s dětmi?
- ✦ Víte s kým tráví vaše dítě svůj volný čas?
- ✦ Znáte jeho kamarády/ky?
- ✦ Víte čemu se věnuje ve volném čase?
- ✦ Má dítě přesně plánované aktivity? Jaké, proč, zvolilo si je samo a kolik času mu zbývá na jeho vlastní zájmy?

Období těhotenství a porodu

- Bylo těhotenství plánované?
- Bylo dítě chtěné nebo nechtěné? Proč?
- Jak těhotenství probíhalo?
- Těšila jste se na dítě?
- Jak jste prožívala vaše těhotenství?
- Chtěla jste chlapce nebo holčičku? Proč?
- Přišlo těhotenství v optimální době?
- Cítila jste se zralá na rodičovství a výchovu?
- Je dítě donošené / nedonošené (narodilo se v termínu)?
- Jak probíhal porod?
- Kojila jste? Pokud ano jak dlouho?
- Jaké byly okolnosti v rodině při příchodu dítěte?
- Do jakého prostředí dítě přišlo? (láskyplné, připravené, očekávané...)
- Proběhly v rodině nějaké závažné události? (úmrť, vážná nemoc...apod.)
- Proč myslíte, že mají lidé děti? Proč vy?

Rodičovství a styl výchovy

- Nacházíte uspokojení v roli rodiče/rodičovství?
- Jste spokojena s výchovou vašeho dítěte?
- Jste spokojeni s jeho chováním?
- Jaký styl výchovy upřednostňujete?
(Který z níže uvedených přístupů je nejbližší vašemu způsobu výchovy)

1- Trvám na bezpodmínečné poslušnosti, dítě by mělo být podřízené autoritě rodiče, což je pro jeho dobro, trvám na uposlechnutí všech příkazů a zákazů bez výjimky a dlouhých diskusí. Pokud dítě odmítá uposlechnout jsem ochotný sáhnout k trestu, popř. i fyzickému.

2- Ponechávám dítěti co největší volnost, nechci omezovat jeho vlastní aktivity. Požadavky a omezení jsou minimální, trestat se snažím co nejméně. Zastávám názor, že „dítě nakonec určitě přijde k rozumu“, „samo musí vědět, oč mu jde“, „ať se tedy samo rozhodne a pak vidí, k čemu to vede“. Trestům se vyhýbám.

3- Máme jasně stanovená pravidla a zásady s vymezením toho, co je správné a co ne. Snažím se, aby dítě požadavkům dobře rozumělo a jasně vědělo, čemu slouží a proč platí nekompromisně. Snažím se v plnění požadavků dítěti pomáhat a sám mu jít příkladem. Považuji za důležité respektování dítěte jako samostatné bytosti s právem rozhodovat o sobě, vzhledem k věku a k předpokládaným následkům jednání. Myslím však, že dítě musí současně poznávat svou zodpovědnost vůči druhým lidem.

- **Shodujete se na způsobu výchovy se svým partnerem?**
- **Stává se, že to co jeden z vás zakáže, ten druhý dítěti povolí?**
- **Jste ve výchově svědomití a důslední?**
- **(dohlížíte a trváte na dokončení činnosti, trestu, pravidel apod. nebo občas zapomenete)**
- **K jakému typu byste své dítě zařadili:**

A) Pozitivně laděné a dobře ovlivnitelné sluníčko. Má pravidelný biorytmus i spánek, pravidelně se hlásí o jídlo. Snadno se přizpůsobí i rozdílným podmínkám výchovného působení. Poměrně snadno se přizpůsobí změnám, má kladný postoj k novým situacím. Aktivně vyhledává nové věci. Dobře se snáší s ostatními. Dobře se adaptuje na školu i na podmínky běžného života. Zajímá se o nové podněty, je poměrně cílevědomé. Není problém posilovat jeho vůli a motivovat ho k jejímu využití.

B) Převládá u něj záporné ladění. Má nepravidelný biorytmus. Bývá mrzuté a hlučné, obtížně se přizpůsobuje prostředí i jeho změnám. Těžko se přizpůsobuje novým podmínkám, raději se jim vyhýbá. Je psychicky labilní a těžko se přizpůsobuje kolektivu a jeho požadavkům. Problematicky se začleňuje mezi vrstevníky. Snaží se proto zaujmout i nevhodným způsobem. Bývá svéhlavé.

C) Přizpůsobuje se okolnostem a podmínkám sice pomalu, ale jistě, a to za předpokladu, že přijímáme jeho tempo a nikam ho netlačíme. To znamená, že po něm nechceme příliš mnoho. Pak pokračuje po svém a svým tempem. Jakýkoliv nátlak aktivitu spíše zablokuje. Je u něj celkově nízká úroveň aktivity. Vyhýbá se setkání s novými podněty, ale zvykne si na ně. Má mírně negativní ladění (může působit ustaraně). Potřebuje neustálé povzbuzování.

- **Jak byste charakterizovali vaše dítě a jeho temperament? (klidné, hravé, tiché, impulsivní, uzavřené, přátelské...atd.)**
- **Splnilo dítě vaše očekávání?**
- **Změnil se během času nějak váš přístup a názory na výchovu?**

Hodnoty, vztahy, budoucnost

- **Jaké bylo vaše dětství?**
- **Jak vidíte zpětně přístup vašich rodičů v dětství?**
- **Jak jste byla vychovávána?**
- **Jaké jsou vaše hodnoty? Co je pro vás v životě důležité?**
- **Jaké máte záliby, koníčky?**
- **Jste ve vztahu spokojená?**
- **Pokud byste mohla něco změnit, tak co by to bylo?**
- **Co očekáváte od budoucího vývoje rodiny?**
- **Co očekáváte od vašeho dítěte?**
- **Jak byste popsala vztahy v rodině? Vztahy mezi jednotlivými členy?**
- **Jaký máte vztah s prarodiči?**
- **Stýkáte se? Jak často?**
- **Bydlí poblíž/daleko?**
- **Má dítě možnost s nimi trávit čas?**
- **Jak s prarodiči vycházíte?**

- Jaká je frekvence verbální agrese v rodině? Použijete někdy ostřejší slova a jaká?
- Je v rodině vlastní otec?
- Kolik partnerů rodinou prošlo?
- Jaké vztahy s nimi mělo dítě?

Život rodiny

- Jak často si s dítětem povídáte?
- O čem rozhovory bývají?
- Jak dlouho trvají?
- Hrajete si s dítětem společně?
- Jaké hry? Jak často? Jak dlouho?
- Nebo raději necháte dítě, aby si hrálo samo?
- Jak si dítě hraje? Vyžaduje vaši pozornost? Jak?
- Jakým hrám dává dítě přednost?
- Jaké má dítě rádo hry a hračky?
- Hraje dítě hry na PC? Jak často? O jaký typ her se jedná?
- Kolik času denně vaše dítě tráví u televize?
- Jaké pořady sleduje?
- Kolik čistého času denně s dítětem trávíte, hrajete si, povídáte, pracujete?
- Má dítě nějaké domácí povinnosti, podílí se na chodu domácnosti? (nádobí, úklid, malé nákupy...apod.)
- Máte ustálený pravidelný režim dne?
- Popište obvyklý režim vašeho všedního dne?
- Existuje u vás **RODINNÝ STŮL**?
(Místo, kde se všichni pravidelně scházejí a společně povídáte o událostech dne)
- Sejdete se každý den společně, alespoň u jednoho jídla?
- V kolik hodin dítě chodí spát?
- Ukládáte dítě ke spánku pravidelně každý den ve stejnou dobu?
- Jakým způsobem dítě ukládáte ke spánku?
- Jak tráví rodina volný čas, prázdniny, víkendy?
- Používáte fyzické tresty nebo pouze slovní domluvu?
- Jaké tresty/ jaký způsob domluvy?
- Kdy jste dítěte naposled potrestali, za co a jakým způsobem?
- Myslíte, že je vaše dítě agresivní?
- Odmlouvá vám?
- Chválíte dítě? Jakým způsobem?
- Jak dítěte odměníte za správné chování?
(slovně, koupíte mu něco malého, pohlazením)

Volný čas dítěte

- Jaké jsou zájmy vašeho dítěte?
- Souhlasíte s nimi?
- Chodí dítě do kroužků? Jakých?
- Chodí tam rádo?
- Kdo mu je vybral?
- Jakým způsobem tráví vaše dítě volný čas?
- Znáte kamarády vašeho dítěte? Co si o nich myslíte?

Škola

- Chodí dítě rádo do školy?
- Má z něčeho strach (předmět, aktivita, učitel...apod.)?
- Je vaše dítě ve škole úspěšné?
- Jaký je školní prospěch dítěte?
- Splnilo dítě vaše očekávání? Pokud ne, v čem?
- V čem je úspěšné?
- Máte představu o budoucnosti dítěte?

Historie rodiny

- Jak se vaše rodina vyvíjela? Historie rodiny?
- Došlo k nějakým závažným událostem? Pokud ano, jakým?
- Jak vnímáte vaši rodinu a vztahy v ní?
- Jaká je pozice jednotlivých členů v rodině?
- Kdo rodinu řídí? Kdo má tzv. poslední slovo?
- Jaké jsou priority rodiny?
- Udržuje vaše rodina nějaké tradice? Jaké?
- Přejete si, aby v nich pokračovalo vaše dítě?
- Jaká je ekonomická situace rodiny?

Komunikace

- Řídíte se někdy podle přání dítěte? Jak často?
- Koho myslíte, že má dítě v rodině raději a proč?
- Jakým způsobem si v rodině vyjadřujete své city/náklonnost?
- Máte problém s vyjadřováním svých citů? Proč?
- Jaká je míra fyzického kontaktu ve vaší rodině? (obejmutí, pohlazení, políbení jen tak)
- Při jakých příležitostech ke kontaktu dochází?
- Jak často se s dítětem mazlíte?
- Jaký způsob vyjádření citů preferujete:
  - verbální(slovní)
  - neverbální(prostřednictvím mimiky, doteku, gesta, políbení)
- Jak probíhá komunikace v rodině? (popište)
- Jak často si povídáte, o čem bývají vaše rozhovory(běžné starosti všedního dne, práce, děti, škola....?)
- Existují ve vaší rodině nějaká tabu (věci a témata o

Období těhotenství a porodu

- Bylo těhotenství plánované?
- Bylo dítě chtěné nebo nechtěné? Proč?
- Jak probíhalo těhotenství vaší partnerky?
- Těšil jste se na dítě?
- Přál jste si chlapce nebo holčičku? Proč?
- Přišlo těhotenství v optimální době?
- Cítil jste se zralý na rodičovství a výchovu?
- Zúčastnil jste se porodu?
- Jaké byly okolnosti v rodině při příchodu dítěte?
- Do jakého prostředí dítě přišlo? (láskyplné, připravené, očekávané...)
- Proběhly v rodině nějaké závažné události? (úmrtí, vážná nemoc...apod.)
- Proč myslíte, že mají lidé děti? Proč vy?

Styl výchovy

- Nacházíte uspokojení v roli rodiče/rodičovství?
- Jste spokojen s výchovou vašeho dítěte?
- Jste spokojen s jeho chováním?
- Jaký styl výchovy upřednostňujete?
(Který z níže uvedených přístupů je nejbližší vašemu způsobu výchovy)

1- Trvám na bezpodmínečné poslušnosti, dítě by mělo být podřízené autoritě rodiče, což je

pro jeho dobro, trvám na uposlechnutí všech příkazů a zákazů bez výjimky a dlouhých diskusí. Pokud dítě odmítá uposlechnout jsem ochotný sáhnout k trestu, popř. i fyzickému.

2- Ponechávám dítěti co největší volnost, nechci omezovat jeho vlastní aktivity. Požadavky a omezení jsou minimální, trestat se snažím co nejméně. Zastávám názor, že „dítě nakonec určitě přijde k rozumu“, „samo musí vědět, oč mu jde“, „ať se tedy samo rozhodne a pak vidí, k čemu to vede“. Trestům se vyhýbám.

3- Máme jasně stanovená pravidla a zásady s vymezením toho, co je správné a co ne. Snažím se, aby dítě požadavkům dobře rozumělo a jasně vědělo, čemu slouží a proč platí nekompromisně. Snažím se v plnění požadavků dítěti pomáhat a sám mu jít příkladem. Považuji za důležité respektování dítěte jako samostatné bytosti s právem rozhodovat o sobě, vzhledem k věku a k předpokládaným následkům jednání. Myslím však, že dítě musí současně poznávat svou zodpovědnost vůči druhým lidem.

- Shodujete se na způsobu výchovy se svou partnerkou?
- Stává se, že to co jeden z vás zakáže, ten druhý dítěti povolí
- Jste ve výchově svědomití a důslední?
(dohlížíte a trváte na dokončení činnosti, pravidel apod. nebo občas zapomenete)
- Jak byste charakterizovali vaše dítě a jeho temperament?
(klidné, hravé, tiché, impulsivní, uzavřené, přátelské...atd)

✦ **K jakému z níže uvedených typu byste své dítě zařadili:**

A) Pozitivně laděné a dobře ovlivnitelné sluníčko. Má pravidelný biorytmus i spánek, pravidelně se hlásí o jídlo. Snadno se přizpůsobí i rozdílným podmínkám výchovného působení. Poměrně snadno se přizpůsobí změnám, má kladný postoj k novým situacím. Aktivně vyhledává nové věci. Dobře se snáší s ostatními. Dobře se adaptuje na školu i na podmínky běžného života. Zajímá se o nové podněty, je poměrně cílevědomé. Není problém posilovat jeho vůli a motivovat ho k jejímu využití.

B)

Převládá u něj záporné ladění. Má nepravidelný biorytmus. Bývá mrzuté a hlučné, obtížně se přizpůsobuje prostředí i jeho změnám. Těžko se přizpůsobuje novým podnětům, raději se jim vyhýbá. Je psychicky labilní a těžko se přizpůsobuje kolektivu a jeho požadavkům. Problematicky se začleňuje mezi vrstevníky. Snaží se proto zaujmout i nevhodným způsobem. Bývá svéhlavé.

C)

Přizpůsobuje se okolnostem a podmínkám sice pomalu, ale jistě, a to za předpokladu, že přijímáme jeho tempo a nikam ho netlačíme. To znamená, že po něm nechceme příliš mnoho. Pak pokračuje po svém a svým tempem. Jakýkoliv nátlak aktivitu spíše zablokuje. Je u něj celkově nízká úroveň aktivity. Vyhýbá se setkání s novými podněty, ale zvykne si na ně. Má mírně negativní ladění (může působit ustaraně). Potřebuje neustálé povzbuzování.

✦ **Splnilo dítě vaše očekávání?**

✦ **Změnil se během času nějak váš přístup a názory na výchovu?**

Vztahy v rodině

✦ **Jaké bylo vaše dětství?**

✦ **Jak vidíte zpětně přístup vašich rodičů v dětství?**

✦ **Jak jste byl vychováván?**

✦ **Jaké jsou vaše hodnoty? Co je pro vás v životě důležité?**

✦ **Jaké máte záliby, koníčky?**

✦ **Jste ve vztahu spokojený?**

✦ **Pokud byste mohl něco změnit, tak co by to bylo?**

✦ **Co očekáváte od budoucího vývoje rodiny?**

✦ **Co očekáváte od vašeho dítěte?**

✦ **Jak byste popsal vztahy v rodině? Vztahy mezi jednotlivými členy?**

✦ **Jaký máte vztah s prarodiči?**

✦ **Stýkáte se? Jak často?**

✦ **Bydlí poblíž/daleko?**

✦ **Má dítě možnost s nimi trávit čas?**

✦ **Jak s prarodiči vycházíte?**

✦ **Jaká je frekvence verbální agrese v rodině? Použijete někdy ostřejší slova a jaká?**

Každodenní život rodiny

✦ **Jak často si s dítětem povídáte?**

✦ **O čem rozhovory bývají?**

✦ **Jak dlouho trvají?**

✦ **Hrajete si s dítětem společně?**

✦ **Jaké hry? Jak často? Jak dlouho?**

- Nebo raději necháte dítě, aby si hrálo samo?
- Jak si dítě hraje? Vyžaduje vaši pozornost? Jak?
- Jakým hrám dává dítě přednost?
- Jaké má dítě rádo hry a hračky?
- Hraje dítě hry na PC? Jak často? O jaký typ her se jedná?
- Kolik času denně vaše dítě tráví u televize?
- Jaké pořady sleduje?
- Kolik čistého času denně s dítětem trávíte, hrajete si, povídáte, pracujete?
- Má dítě nějaké domácí povinnosti, podílí se na chodu domácnosti? (nádobí, úklid, malé nákupy...apod.)
- Máte ustálený pravidelný režim dne?
- Popište obvyklý režim vašeho všedního dne?
- Existuje u vás **RODINNÝ STŮL**? (Místo, kde se všichni pravidelně scházíte a společně povídáte o událostech dne)
- Sejdete se každý den společně, alespoň u jednoho jídla?
- V kolik hodin dítě chodí spát?
- Ukládáte dítě ke spánku pravidelně každý den ve stejnou dobu?
- Jakým způsobem dítě ukládáte ke spánku?
- Jak tráví rodina volný čas, prázdniny, víkendy?
- Používáte fyzické tresty nebo pouze slovní domluvu?
- Jaké tresty/ jaký způsob domluvy?
- Kdy jste dítě naposled potrestali, za co a jakým způsobem?
- Myslíte, že je vaše dítě agresivní?
- Odmlouvá vám?
- Chválíte dítě? Jakým způsobem?
- Jak dítě odměníte za správné chování? (slovně, koupíte mu něco malého, pohlazením)

Volnočasové aktivity a zájmy dítěte

- Jaké jsou zájmy vašeho dítěte?
- Souhlasíte s nimi?
- Chodí dítě do kroužků? Jakých?
- Chodí tam rádo?
- Kdo mu je vybral?
- Jakým způsobem tráví vaše dítě volný čas?
- Znáte kamarády vašeho dítěte? Co si o nich myslíte?

Škola a školní úspěšnost

- Chodí dítě rádo do školy?
- Má z něčeho strach (předmět, aktivita, učitel...apod.)?
- Jak vypadá domácí příprava dítěte?
- Je vaše dítě ve škole úspěšné?
- Jaký je školní prospěch dítěte?
- Splnilo dítě vaše očekávání? Pokud ne, v čem?
- V čem je úspěšné?
- Máte představu o budoucnosti dítěte?

Historie rodiny a její priority

- Jak se vaše rodina vyvíjela? Historie rodiny?
- Došlo k nějakým závažným událostem? Pokud ano, jakým?
- Jak vnímáte vaši rodinu a vztahy v ní?
- Jaká je pozice jednotlivých členů v rodině?
- Kdo rodinu řídí? Kdo má tzv. poslední slovo?
- Jaké jsou priority rodiny?
- Udržuje vaše rodina nějaké tradice? Jaké?
- Přejete si, aby v nich pokračovalo vaše dítě?
- Jaká je ekonomická situace rodiny?

Komunikace a míra fyzického kontaktu v rodině

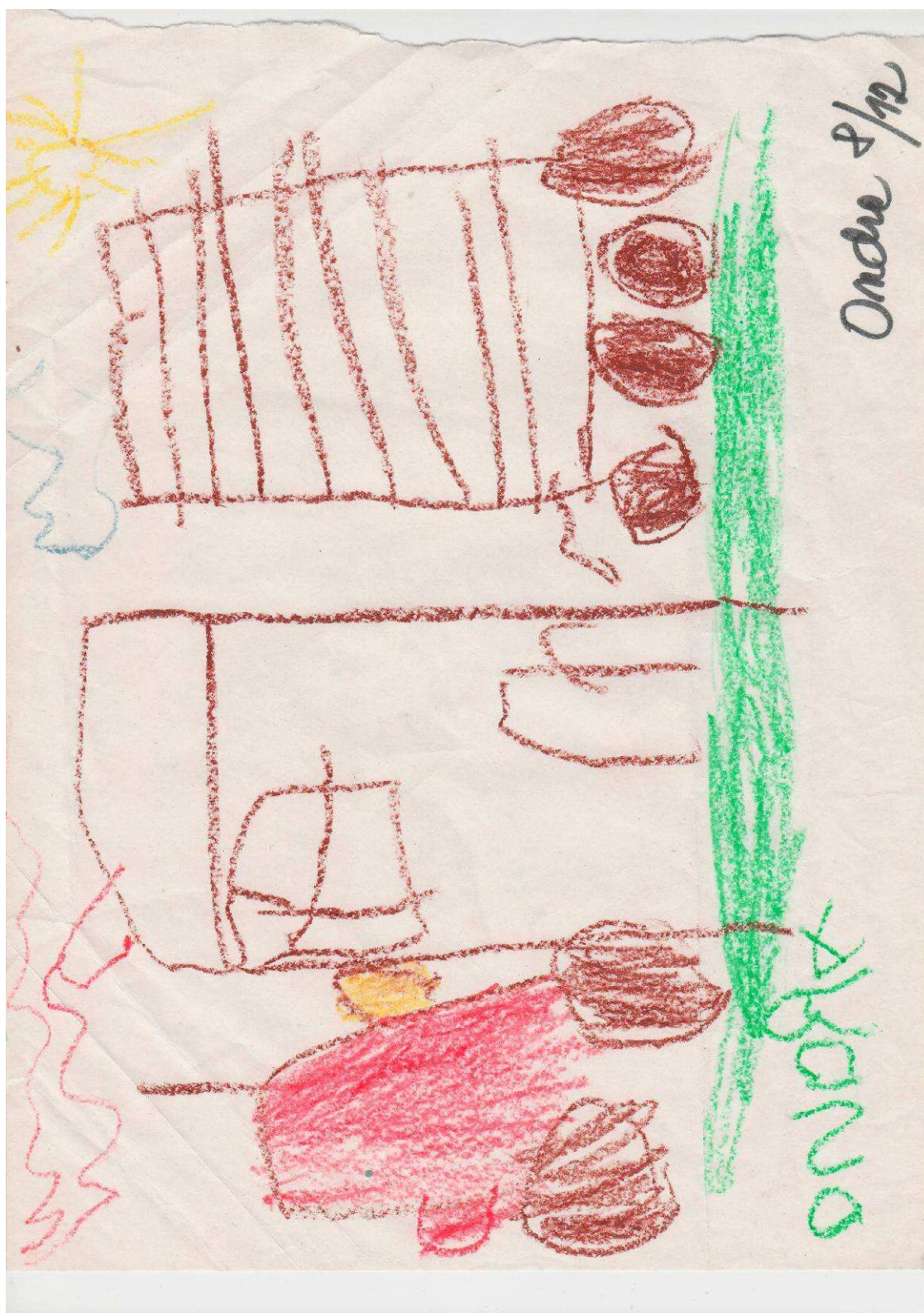
- Řídíte se někdy podle přání dítěte? Za jakých podmínek? Jak často?
- Koho myslíte, že má dítě v rodině raději a proč?
- Jakým způsobem si v rodině vyjadřujete své city/náklonnost?
- Máte problém s vyjadřováním svých citů? Proč?
- Jaká je míra fyzického kontaktu ve vaší rodině?
(obejmutí, pohlazení, políbení jen tak)
- Při jakých příležitostech ke kontaktu dochází?
- Jak často se s dítětem mazlíte?
- Jaký způsob vyjádření citů preferujete:
  - A) verbální(slovní)
  - B) neverbální(prostřednictvím mimiky, doteku, gesta, políbení)
  - C) své city příliš nedávám najevo
- Jak probíhá komunikace v rodině? (popište)
- Jak často si povídáte, o čem bývají vaše rozhovory?
(běžné starosti všedního dne, práce, děti, škola....)
- Existují ve vaší rodině nějaká tabu (věci a témata o kterých se většinou nemluví)?

Příloha D: Osobní a rodinná anamnéza - osnova

Níže uvedené body považujte jako hrubou osnovu. Striktně se jí řídit nemusíte, ale pokuste se přidržet jednotlivých bodů tak, aby Vám žádné téma neuniklo. Způsob jakým budete psát je čistě na Vás (formou životopisu/ odpovědi postupně podle témat/vyprávění/úvaha....)

- okolnosti vašeho narození.....
- váš zdravotní stav v dětství, adolescenci, dospělosti (prodělané vážné nemoci, nehody, operace...apod.).....
- stav rodiny během vašeho dětství a dospívání (úplná/neúplná/rozvedení rodiče).....
- vztahy ve vaší rodině a váš vztah s rodiči, sourozenci, prarodiči, příbuznými.....
- máte sourozence (bratr/sestra; kolik; vztahy).....
- kde a jak jste bydleli (město, vesnice....rodinný dům, byt, panelový dům, s prarodiči...).....
- čemu jste se věnoval/a ve volném čase (koníčky, kroužky, kamarádi....atd.).....
- jaká byla vaše výchova (přísná, tvrdá, volnější, s respektem...), k čemu vás rodiče vedli.....
- průběh a podmínky vzdělání (chodili jste do školy rádi/neradi, jaké předměty vás bavily, kladli rodiče důraz na vzdělání).....
- jaké vzdělání mají/měli vaši rodiče.....
- dokázal/a byste zpětně popsat vaši povahu a chování v dětství.....
- bylo vaše dětství šťastné.....

Příloha D: Doplnující obrázky dětí z rodiny R₄

Obr. 1. Ondra (jedeme na výlet)

Obr. 2. Ondra (já a Kiki)

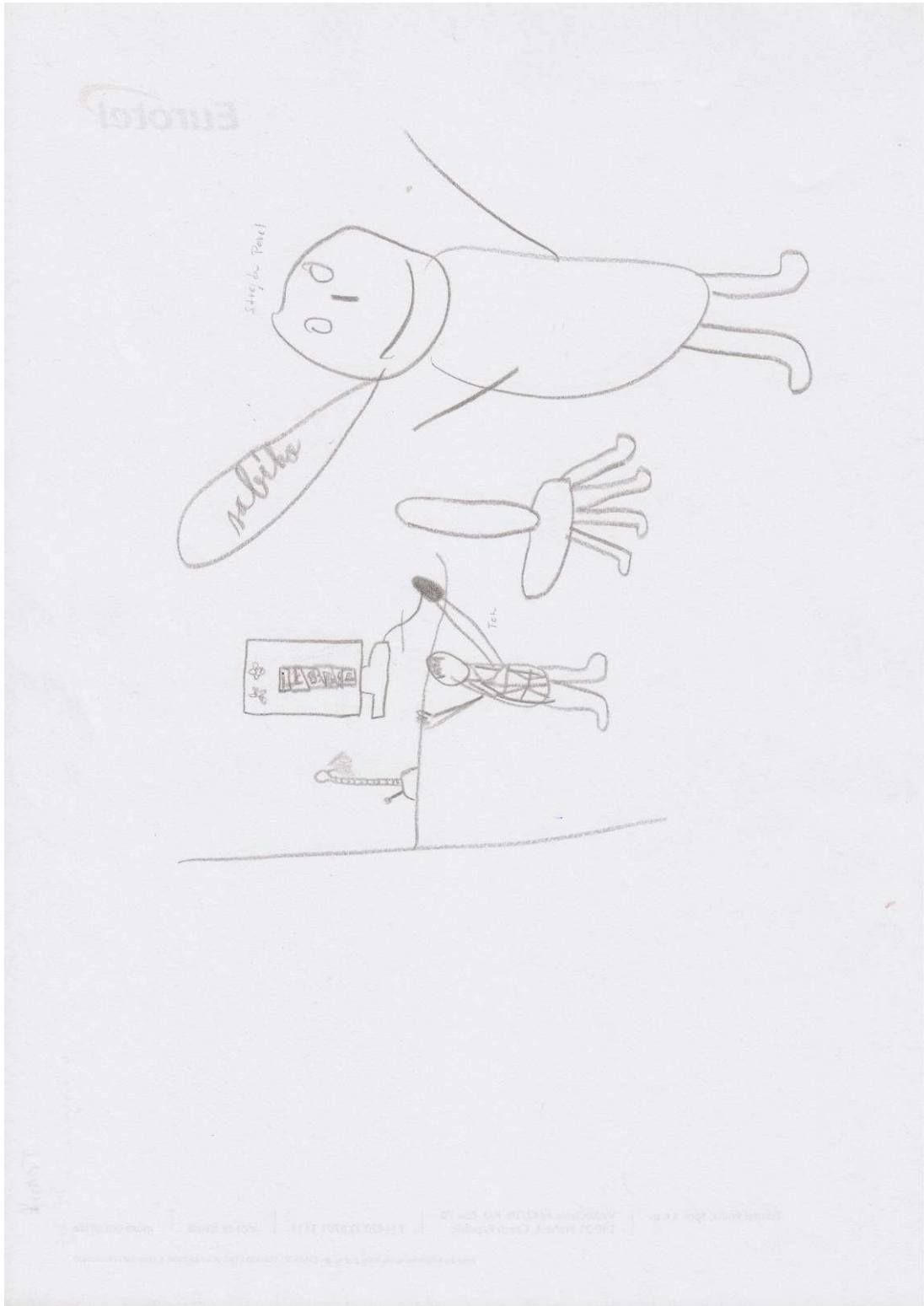
Obr. 3. Ondra (sluníčko nad našim domem)

Obr. 4. Ondra (domeček)

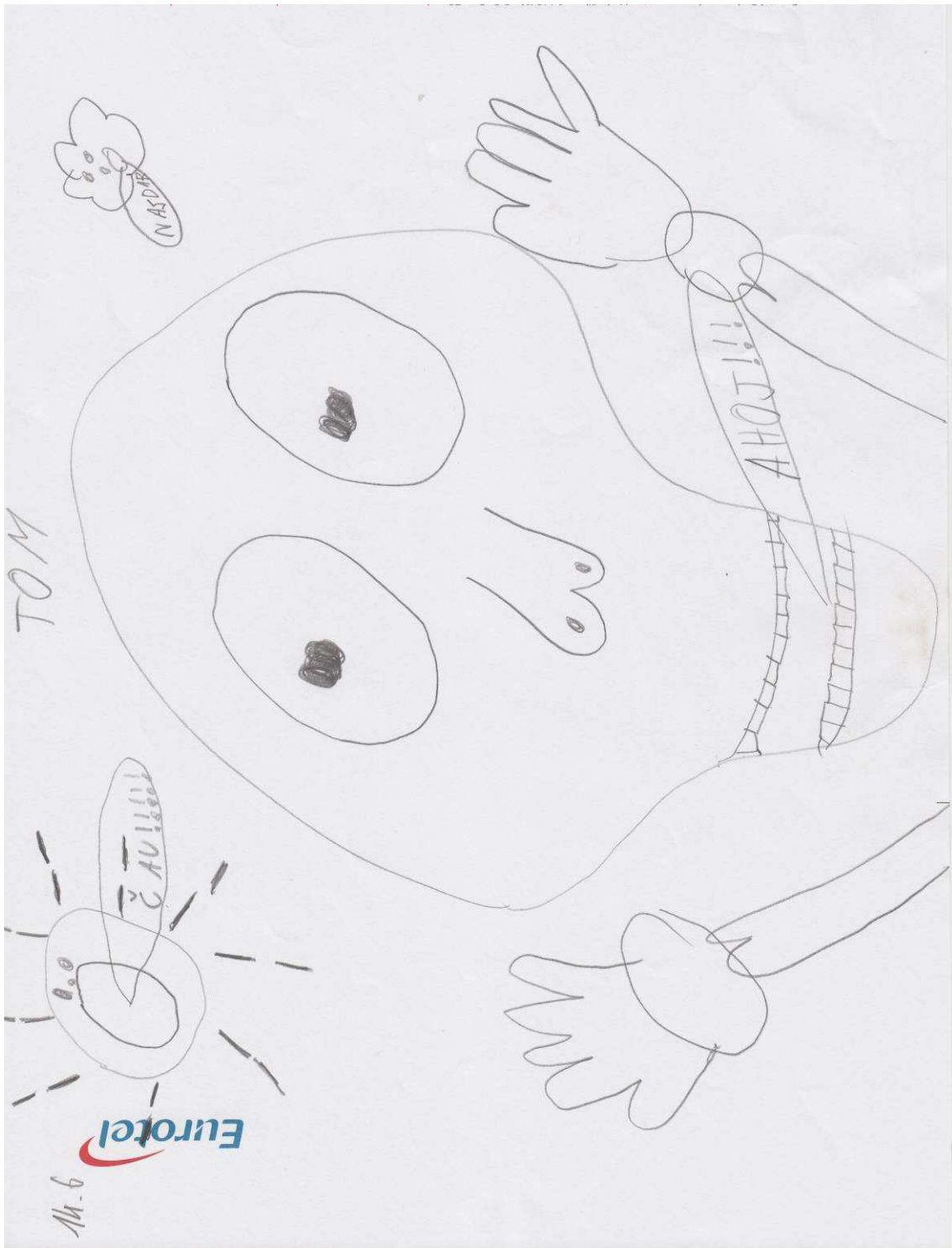
Příloha E: Doplnující obrázky dětí z rodiny R₃

Obr. 1. Tomáš (hrajeme se strejdou na PC)

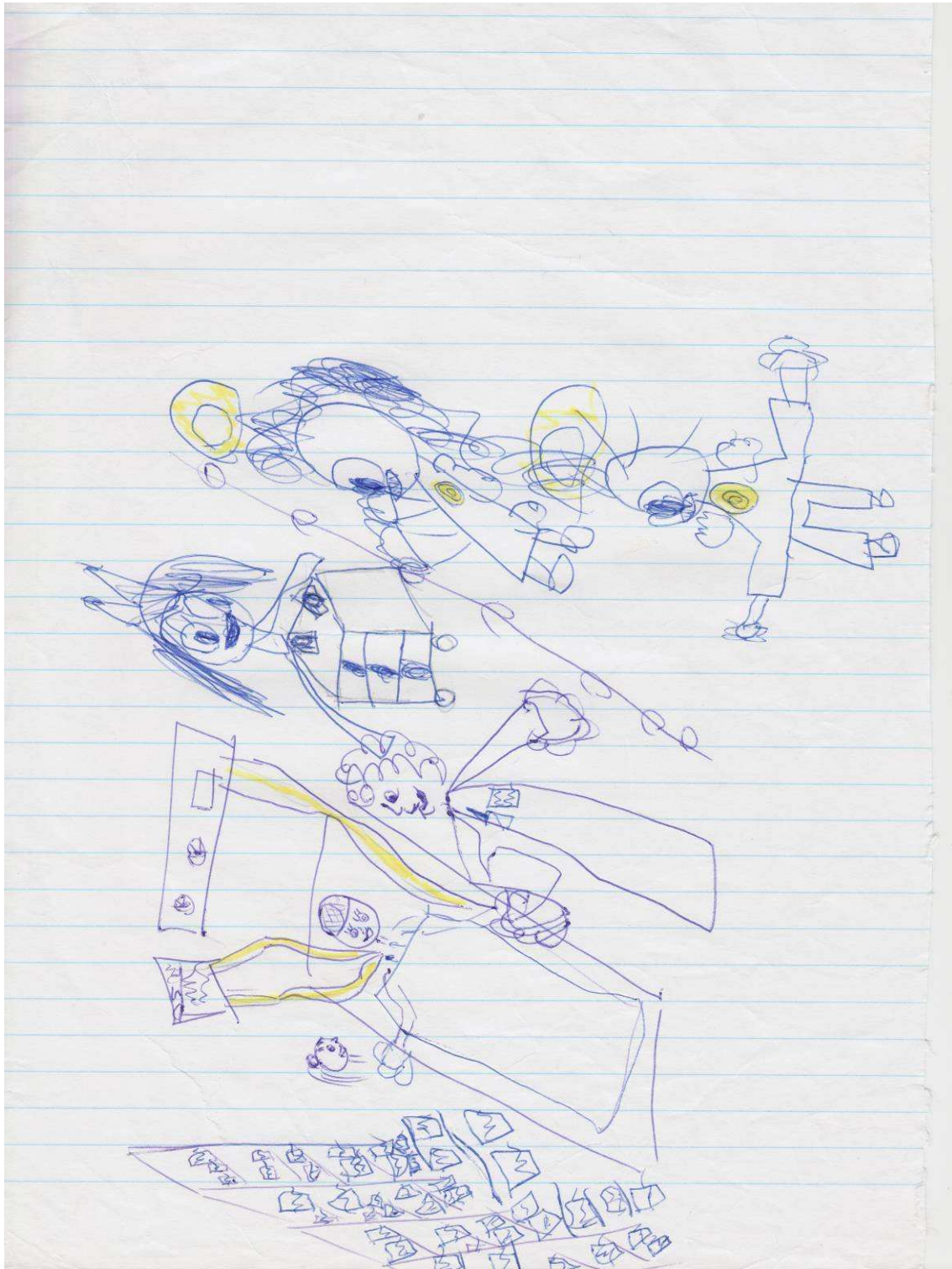

Obr. 2. Tomáš (obr)

Obr. 3. Tomáš (veselá lebka)

Příloha F: **Doplňující obrázky dítěte z rodiny R₂**

Obr. 1. Verunka (pro maminku přišli andělé)